

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Václav Orcígr

Právo na město a územní plán

Přístupy veřejnosti k rozhodování o územním rozvoji Prahy

Diplomová práce

Praha 2017

Autor práce: Václav Orcígr

Vedoucí práce: PhDr. Jan Balon, PhD.

Rok obhajoby: 2017

Bibliografický záznam

Orcígr, Václav. *Právo na město a územní plán. Přístupy veřejnosti k rozhodování o územním rozvoji Prahy*. Diplomová práce (Mgr.) Praha: Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd. Institut sociologických studií. Katedra sociologie. 2017.

Vedoucí diplomové práce PhDr. Jan Balon, PhD.

Abstrakt

Práce se zabývá konceptem práva na město, který se snaží vztáhnout na téma územního plánování v Praze. Představuje pohled na svět globálního neoliberalismu vycházející z kritické sociální geografie, který představil francouzský filosof Henri Lefebvre, a dále rozvinul David Harvey a další autoři. Optikou tohoto přístupu se pokouší uchopit komplexní problematiku územního plánování na příkladu Prahy, kde se formou kvalitativního dotazování zástupců občanských spolků snaží ukázat relevanci konceptu pro účast veřejnosti v rozhodování o stavebním rozvoji města. Práce jednak představuje základní kritický rámec teorií přistupujících ke stavu společnosti ve fázi pozdního neoliberalismu, a dále základní schéma přístupů k městu v sociální teorii včetně kontextu post-socialismu, od kterých se odpichuje k analýze prostoru města s přesvědčením, že jsou to právě jeho obyvatelé, kteří by měli mít právo rozhodovat o jeho podobě na úkor kapitálu. Důraz klade také na vymezení role sociálních hnutí i důležitost vztahu k místu, který se stává jedním z klíčových determinantů pro zapojování obyvatel do procesů kolem územního rozvoje. Teoretické vymezení výchozích konceptů a představení situace pražského územního plánování aplikuje v kvalitativní analýze, jež míří zejména za vysvětlením hlavních problémů občanů při snahách spoluutvářet své okolí, a to s ohledem na institucionální a regulativní rámec tématu.

Abstract

This paper focuses on the concept of right to the city and tries to link it to the topic of spatial planning in Prague. It introduces the view on the world of global neoliberalism, which comes from critical social geography and was elaborated especially by David Harvey, but originates

from the French philosopher Henri Lefebvre. Through the optics of this approach the paper tries to grasp the complex problems of spatial planning on the example of Prague. Through a qualitative questioning of the representatives of CSO's, the paper attempts to show the relevance of the concept for public participation in decision making in urban development. The thesis presents a fundamental critical frame of theories, which evaluates the condition of society in the stage of late neoliberalism, and also the basic approaches to the city in social theory including the context of post-socialism. From these it continues to the analysis of urban space presenting a belief, which gives to the inhabitants of a city the right to make decisions about its shape instead of the capital. It puts emphasis on demarcation of the role of social movements and also the concept of place attachment, which becomes one of the key determinants for the involvement of inhabitants into the processes of urban development. The paper uses the theoretical definition of default concepts and the situation of Prague's spatial planning in a qualitative analysis, which points particularly on the explanation of the citizens' biggest problems in their efforts to co-produce their surroundings, with respect to the institutional and regulative frame of the topic.

Klíčová slova

sociologie města; kritická geografie; právo na město; Harvey; Lefebvre; neoliberalismus; kapitalismus; new urban sociology

Keywords

urban sociology; critical geography; right to the city; Harvey; Lefebvre; neoliberalism; capitalism; new urban sociology

Rozsah práce: 257 271 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 6. 1. 2017

Václav Orcígr

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval PhDr. Janu Balonovi, PhD., za vedení mé práce a za jeho cenné rady a připomínky. Dále chci poděkovat Mgr. Janu Sládkovi, PhD., za konzultování tématu, velkou inspiraci při studiu města a řadu věcných a prospěšných tipů. Děkuji také Mgr. Janu Šamánkovi za plodné debaty na téma kritické geografie a pomoc s přípravou studijních materiálů. Veliké díky patří mým spolupracovníkům ze spolku Arnika, konkrétně současným i bývalým členům týmu k územnímu plánování, a také všem účastníkům prezentovaného výzkumu, za jejich ochotu a věcné komentáře. V neposlední řadě pak musím poděkovat své rodině za podporu při studiu.

Právo na město a územní plán

Název práce v anglickém jazyce: Right to the city and spatial plan

Klíčová slova: sociologie města, kritická geografie, právo na město, Harvey, Lefebvre, neoliberalismus, kapitalismus, new urban sociology

Klíčová slova anglicky: urban sociology, critical geography, right to the city, Harvey, Lefebvre, neoliberalism, capitalism, new urban sociology

Akademický rok vypsání: 2014/15

Jazyk práce: čeština

Ústav: Katedra sociologie (23-KS)

Vedoucí/školitel: PhDr. Mgr. Jan Balon, PhD.

Řešitel: Bc. Václav Orcígr

Zásady pro vypracování:

Výchozím teoretickým rámcem práce je pohled kritické geografie a urbánní sociologie, kterou představuje koncept práva na město Henriho Lefebvra, dále rozpracovaný Davidem Harveyem a dalšími autory. Zvolená optika uchopuje komplexní problematiku územního plánování na příkladu Prahy, kde se formou kvalitativního dotazování zástupců občanských spolků snaží ukázat relevanci konceptu pro účast veřejnosti v rozhodování o stavebním rozvoji města. Práce jednak představuje základní kritický rámec teorií přistupujících ke stavu společnosti ve fázi pozdního neoliberalismu, od kterého se odpichuje k analýze prostoru města s přesvědčením, že jsou to právě jeho obyvatelé, kteří by měli mít právo rozhodovat o jeho podobě na úkor kapitálu. Teoretické vymezení výchozích konceptů a představení situace pražského územního plánování aplikuje v kvalitativní analýze, jež míří zejména za vysvětlením hlavních problémů občanů při snahách spoluutvářet své okolí.

Předběžná náplň práce:

Územní plánování představuje klíčový soubor regulativních norem pro utváření prostoru města. Pohled na město optikou konceptu práva na město, který pochází od filosofa Henri

Lefebvrea, a který dále rozvinul David Harvey a další autoři, přináší novou perspektivu i na územní plánování a v zásadě souzní se současnými snahami občanských iniciativ o zapojení veřejnosti do rozvoje města. Práce přináší kvalitativní analýzu pražských spolků, která si klade za cíl představit koncept práva na město jako relevantní přístup k občanské participaci.

Předběžná náplň práce v anglickém jazyce:

Spatial planning is a key aggregate of regulation of the city space creation. The view to the city using the optics of the concept "right to the city" by philosopher Henri Lefebvre, which was later developed by David Harvey and other authors, brings us a new perspective on spatial planning and also agrees with current efforts of citizen initiatives for involvement of the public into the urban development. The paper brings a qualitative analysis of civic organizations in Prague, which aims to present the concept of right to the city as a relevant approach to public participation.

Obsah

Úvod.....	12
I. Teoretická část.....	15
I. 1. Společnost globálního (post) neoliberalismu.....	16
I. 2. Město v sociální teorii.....	21
I. 2. 1. Teoretické pojetí města v sociologii.....	21
I. 2. 2. Město a post-socialismus.....	25
I. 3. Jak vnímáme, myslíme, žijeme a produkujeme prostor.....	30
I. 4. Právo na město.....	38
I. 5. Občanská společnost, sociální hnutí a vztah k místu.....	44
I. 5. 1. Vztah k místu.....	46
I. 6. Instituce, aktéři, procesy a regulace územního plánování v kontextu Prahy.....	49
I. 6. 1. Zákonné územně-plánovací a procesní regulace.....	49
I. 6. 2. Územní plán Prahy – instituce, aktéři, vývoj.....	51
II. Analytická část – spolky a účast veřejnosti v rozhodování.....	57
II. 1. Účel výzkumu.....	59
II. 2. Metody.....	61
II. 3. Evaluace a výsledky.....	65
II. 3. 1. Impulsy občanské angažovanosti.....	67
II. 3. 2. Profesionalizace a financování.....	69
II. 3. 3. Rozšiřování činnosti v časové perspektivě.....	72
II. 3. 4. Vztah k místu.....	73
II. 3. 5. Expertnost a vzdělávání.....	75
II. 3. 6. Síťování spolků.....	77
II. 3. 7. Typické problémy a procesní specifika.....	81
II. 3. 7. 1. Byrokracie.....	81
II. 3. 7. 2. Politická angažovanost.....	84

II. 3. 7. 3. Procesní prostředky.....	86
II. 3. 7. 4. Neinformovanost.....	90
II. 3. 8. Podoba územního plánu a její ovlivnění.....	91
II. 3. 9. Spolky a městské instituce.....	95
II. 3. 10. Pocity úspěchu a frustrace.....	98
II. 3. 11. Právo na město – vize města pro lidi, ale tvořeného lidmi.....	99
II. 3. 12. Podněty pro efektivní participaci.....	103
II. 4. Shrnutí a zhodnocení analytické části.....	105
Závěr.....	108
Seznam literatury.....	110
Užitečné webové stránky.....	120
Seznam příloh.....	121
Přílohy.....	122

Úvod

David Harvey ve svém úvodu k *Rebel Cities* (2012a) popisuje plakát, na který narazil během pobytu v Paříži zhruba v polovině sedmdesátých let. Tehdejší hnutí *Ecologistes*¹ na něm prezentovalo svoji vizi ideálního města, jeho principů a designu. Jak Harvey píše, byl to nádherný portrét staré Paříže reanimovaný sousedským životem, s květinami na balkónech, náměstími plnými lidí a dětí, malými obchody a dílnami otevřenými světu, hojnými kavárnami, fontánami, lidmi vychutávajícími si nábřeží, tu a tady komunitními zahradami (což si možná vymyslel ve své paměti), zkrátka jednoznačný čas užít si konverzace nebo zapálit si dýmku. Harvey si plakát vyvěsil, ale v průběhu let začal být tak potrháný a zničený, až ho nakonec musel vyhodit. Dost možná příznačná metafora a symbolické gesto pro dramatický kontrast s novou Paříží, která začala růst. Původní duch starého města začali ohrožovat vysokí stavební obří, navrhovaná autostráda na levém břehu Seiny, bezduché výškové bytovky ve 13. okrsku a v suburbech, monopolizovaná komodifikace ulic i rozpad vibrujícího sousedského života kolem řemeslných obchůdků ve čtvrti Marais (Harvey 2012a: ix – x).

Třebaže je Praha historicky dosti odlišným městem než Paříž, s odlišným způsobem rozvoje do značné míry ovlivněným socialistickým plánováním od 50. let až do sametové revoluce, s příchodem neoliberálního plánování čelí obdobným tlakům. Socialistická devastace urbánního prostoru českého hlavního města sice zanechala své nesmazatelné stopy v podobě severojižní magistrály protínající historické centrum či prstence sídlištní zástavby rozptýlené po vnější hranici, jako je tomu u jiných měst bývalého sovětského bloku, přesto zde stále nalezneme širokou škálu míst s nezaměnitelným *geniem loci*, anebo jen takových, kde se obyvatelé snaží prosadit svůj hlas a pohled na jejich budoucí podobu. Na Hanspaulce ovšem za poslední roky zbourali šest prvorepublikových vil, podobný osud mělo i několik domů na Břevnově. Louku a sady na Roztylech mají zabrat kancelářské paneláky, podobně louka v Komořanech, kam místní chodí na procházky, má posloužit jako pozemek pro masivní developerskou výstavbu. Přírodní památku a Meandry Botiče na Trojmezí chtějí developeři rovněž zastavět.

---

¹ Radikální sousedské akční hnutí usilující o vytvoření ekologičtějšího a citlivějšího způsobu života ve městě

Proměna míst definovaná tlakem kapitálu, jehož hlas bývá mnohdy silnější než hlas lidí, kteří v místech žijí, se stává symptomatickým projevem doby pozdního neoliberalismu. Právě tato proměna současné Prahy představuje ústřední bod zájmu tohoto textu. Řada obyvatel Prahy je neustále vystavena těmto tlakům, a z toho důvodu jsem se rozhodl ty nejaktivnější skupiny z nich, sdružené formou občanských spolků, podrobit hloubkovému kvalitativnímu šetření, jež nám jejich možnosti těmto tlakům čelit pomůže rozkrýt. Výzkum se zaměřuje nejen na jejich dojmy, názory i konkrétní praktiky, všímá si také jejich aktivit uskutečňovaných v rámci dominantního systému institucí. Zde vycházíme z Harveyho tvrzení, že neoliberální systém řízení v nás jakožto představitelích západního světa myšlenku neoliberalismu ve spojení se svobodou zakořenil, a de facto z nás udělal neoliberalisty, ať se nám to líbí nebo ne. Každý z nás přijal etos neoliberalismu, který způsobuje, že s každým jednáme trochu jinak v závislosti na jeho institucionálním postavení (Harvey 2007: 6). Ve výzkumu si tedy chci všimnout této roviny propojení souboru neoliberálních praktik, uplatňovaných především v rámci řídicích institucí, s občanským aktivismem.

Představme si ovšem základní myšlenková východiska, ze kterých chci při této analýze vycházet. Harvey v jedné ze svých přednášek cituje Roberta E. Parka, který píše, že „město je nejvíce konzistentním a celkově nejuspěšnějším pokusem člověka přetvořit svět, ve kterém žije. (...) Město je svět, který vytvořil člověk; svět, ve kterém je odsouzen žít. Přetvořením města tak – bez přímé vazby na jeho skutečný úkol – přetváří sám sebe“ (Park dle Harvey 2007: 2)². Parkův citát nás přivádí k hlubšímu teoretickému uchopení sociologického studia města a také k naší výchozí teoretické koncepci. Jednak zde budeme vycházet z předpokladu, že město je kumulovaným *geografickým rámcem*, který nám v určitém ohledu může sloužit jako měřítko pro celou společnost, ale nejen to; ačkoli Park svým tvrzením odkazoval poněkud jinak³ – odkazuje nás k přístupu radikální sociální geografie, která se stala výchozím teoretickým rámcem této práce. Vychází původně z marxismu, který studium města pojímá jako studium procesů spojených s moderním neoliberálním světem, jež ve své

---

² Harvey mimochodem tímto citátem otevírá řadu svých textů o *právu na město* – viz např. Harvey 2012a, 2008, 2003.

³ Park, ačkoli nebyl marxista (Harvey sám vznáší pochybnosti, že Park vůbec kdy Marxe četl), vznáší v zásadě stejný argument jako Marx. Ten v *Kapitálu* hovoří o procesu lidské práce a přináší dialektický pohled, který říká, že nemůžeme změnit svět kolem nás, aniž bychom změnili sami sebe a naopak nemůžeme změnit nás samotné bez změny okolního světa. Marx tedy vidí celé dějiny lidstva jako střet dialektických transformací toho, kdo a co jsme, společně s proměnami světa kolem nás, okolního prostředí a všeho ostatního. Mezi řádky Parkova výroku tak můžeme číst důležité východisko, že strukturu města, ve kterém chceme žít, nemůžeme oddělit od toho, jakými lidmi jsme (Harvey 2007: 2).

koncentrované formě působí ve městě jako dvouúrovňový tvůrčí element. Jednak jako producent sám o sobě, zároveň však formuje síly, které samy produkují a často jsou na něj také reakcí. Na mysli zde máme právě sociální hnutí a aktivní občanské iniciativy, které se v závislosti na převládající politickou (i můžeme říci obecně převládající ideovou) doktrínu formují, a vážou na sebe jiný typ produkce i idejí.

V souvislosti s občanskou aktivitou vymezující se vůči privilegovanému tvůrčímu postavení kapitálu při produkci prostoru města definoval francouzský filosof Henri Lefebvre na konci šedesátých let koncept *práva na město*. Pojmy jako „produkce“ a „prostor“ se stávají klíčovými při jeho popisu neoliberálního města, který dále ovlivnil celou generaci sociálních geografů a sociologů, jejichž předmětem zájmu se stalo právě město. Právo obyvatel města na jejich přímou účast ve vytváření okolního prostoru považují za základní občanské právo, které je však často upozaděno právě na úkor kapitálu coby rozhodujícího faktoru pro formování prostoru. V této práci tedy budu chtít zkoumat možnosti a přístupy obyvatel města k rozhodování o jeho prostoru ve smyslu zmiňované Lefebvreovy koncepce. Platformou pro zkoumání těchto přístupů se stává územní plán, jenž představuje základní regulativní dokument, který o podobě města má rozhodovat. Zajímat nás proto budou také vztahy a procesní specifika jednání občanů s městskými institucemi a rozhodovacími orgány, i jejich názory na způsob regulace. Řídící orgány města se v našem případě stávají součástí dominantního neoliberálního diskurzu, který definoval Lefebvre, a tím i klíčovým faktorem pro dosahování práva na město v prostoru Prahy.

Jak jsme popsali, město se stává platformou pro zkoumání procesů celé globalizované společnosti pozdního neoliberalismu, a tak k němu budeme i přistupovat. K popisu teoretického pojetí práva na město se tedy v práci dostaneme přes širší teoretickou charakteristiku dnešního světa, kterou budeme chtít demonstrovat naše výchozí názorové přesvědčení. Nedílnou součástí takového kontextuálního uvedení je i náhled do sociologického zkoumání města, které se našeho tématu dotýká, a to s ohledem na specifickou roli post-socialismu, a zároveň se v souvislosti s námi vytyčenými výzkumnými zájmy musíme zaměřit na charakteristiku role sociálních hnutí, i významnou rovinu konceptuálního pojetí *vztahu k místu*, které se v neoliberálním městě stává důležitým determinantem občanské angažovanosti.

Všechny tyto aspekty by nám měly dopomoci k celistvému získání teoretického pozadí přístupu k městu, který budu dále rozvíjet na pozadí analýzy kvalitativního šetření vybraných zástupců pražských spolků. Ta se zaměřuje na motivace k občanskému aktivismu a nejčastější procesní prostředky, taktiky i problémy při snaze obyvatel prosadit své právo na město. Snaží se všimnout si konkrétních jednotlivostí, které vztahuje k abstraktnějším pojmům výchozí teoretické koncepce a tím je identifikuje v praxi.

Touto prací chci ukázat a co možná nejdříve popsat současné problémy obyvatel Prahy při snaze ovlivňovat podobu prostředí, ve kterém žijí, a tím také poukázat nejen na stálou platnost konceptu práva na město při analýze současného města, ale i na neustávající aktuálnost a palčivost nedostatků neoliberálního systému řízení nejen ve městě, ale pro celou společnost. Protože jak píše Harvey, nejen, že proměnou města přetváříme sami sebe; proměna města přetváří svět, a pakliže se svět blíží k revoluci, bude to – jak psal naopak Lefebvre – revoluce urbánní, anebo žádná (Harvey 2012a: 25).

I. Teoretická část

I. 1. Společnost globálního (post)neoliberalismu

Současný svět se ocitl ve fázi, kdy začíná být evidentní (po kolikáté již?), že směr, který nabral v průběhu 19. století a dále výrazně urychlil během století dvacátého a jedenadvacátého, bude dříve či později potřebovat zásadní korekci. Moderní kapitalismus prošel během svých dějin řadou otřesů – ať již to jsou válečné konflikty, ekonomické krize či masivní protesty sociálních hnutí – které se s neochvějnou pravidelností vracejí, aby formulovaly palčivé a obnažené otázky nad budoucností lidské společnosti a systémem její organizace. Ulrich Beck (2004) v osmdesátých letech nazval lidské společenství *rizikovou společností*, ve které se produkce globálních rizik – ať již to jsou rizika sociální či environmentální – navrací zpět k jejich původcům. Stejně jako se aktéři procesu modernizace „ocitají ve víru nebezpečí, která vyvolávají a z nichž těží“ (Beck 2004: 48), se globální politika neoliberalismu ocitá před otázkou řešení důsledků rizik, která produkuje, a které se k ní se stejným *bumerangovým efektem*⁴ navracejí.

Harvey (2005) za zrod současné podoby globálního neoliberalismu považuje moment hlubokého zakořenění hodnot lidské důstojnosti a individuální svobody do politického uvažování coby fundamentální a centrální hodnoty civilizace. Jsou to silné koncepty, které se dokázaly prosadit navzdory jejich ohrožení diktátorskými režimy a všemi způsoby státních intervencí, které upřednostňovaly kolektivní soudy na úkor individuálních rozhodnutí. Dokázaly zmobilizovat disidentská hnutí ve východní Evropě v boji proti sovětské nadvládě ještě před koncem Studené války, stejně jako studenty na Náměstí Nebeského klidu v Číně (Harvey 2005: 5). Hodnoty osobní svobody se promítly do základní ideové linie neoliberalismu, která předkládá osvobození individuálních podnikatelských svobod a dovedností v rámci institucionalizovaného rámce charakterizovaného silným právem osobního vlastnictví, volným trhem a obchodem, coby nejpokrokovější způsob dosažení lidského blahobytu. Rolí státu je v tomto případě takový institucionální rámec vytvořit a zachovat (Harvey 2005: 2).

Od sedmdesátých let 20. století se vlády téměř všech států světa, počínaje klasickými sociálními demokraciemi jako Švédsko či Nový Zéland a konče nově vzniklými státy po rozpadu Sovětského svazu, obracely k neoliberální politice s důvěrou v rozvoj a všeobecný

---

⁴ více viz Beck 2004: 48.

blahobyt, a osvojily si – někdy dobrovolně a v jiných případech jako důsledek koersivních tlaků – některou z verzí neoliberální politiky včetně alespoň některých souvisejících praxí. Deregulace, privatizace a odchod státu z mnoha odvětví sociálního zaopatřování se staly běžným jevem. Typickým průvodním znakem se stal fakt, že zastánci neoliberální cesty osídlili klíčové pozice v řízení i sociální hierarchii, v oblastech jako jsou vzdělávání, média, dokonce i zdravotnictví, správních radách velkých korporací a finančních institucí, v klíčových státních institucích i ve všech mezinárodních organizacích jako Mezinárodní měnový fond (IMF), Světová banka nebo Světová obchodní organizace (WTO). Neoliberalismus se stal bazální intenzifikací vlivu a dominance kapitálu, který učinil základním způsobem produkce, myšlenkovým rámcem etiky, politickým imperativem i kulturní logikou. Z kapitálu utvořil *organizační princip* moderní společnosti, který uvádí v pohyb všechny formy ekonomického, politického, sociálního i kulturního života, stává se konstruktérem základních hodnotových systémů a preferencí, definuje náš vztah k přírodě a prostředí, ve kterém žijeme, i naše životní vize a cíle, jinými slovy pervazivním hegemónickým způsobem celospolečenského diskursu (Harvey 2005: 3).

Proces neoliberalizace s sebou zároveň nese řadu forem „kreativní destrukce“, a to nejen dřívějších institucionálních uspořádání (včetně tradičních forem státní suverenity), ale také dělby práce, sociálních vztahů, rozdělování bohatství i způsobů života včetně reprodukčních strategií (Harvey 2005: 3). Rozvolňování forem sociálního uspořádání Zygmunt Bauman (2002) označil jako *tekutou modernitu*, ve které se dříve pevná tělesa „zkapalňují“ – zde především ve vztahu k moci a kapitálu a jejich územním a prostorovým ukotvením. Nezávislost kapitálu na prostoru s sebou nese flexibilizaci prakticky všech aspektů sociálního života, která na jedné straně přináší vyšší mobilitu a individualizaci jedince, na druhé straně nejistotu a sociální neukotvenost. Rozvolnění a zkapalnění směrem k vyšší neuchopitelnosti postihuje i na první pohled nezávislé segmenty sociálního života, jako jsou *dohled* a sociální kontrola (Bauman, Lyon: 2013) anebo i natolik osobní aspekty jako *láska* (Bauman: 2013).

Pro společnost pozdního kapitalismu se v sociologii a řadě příbuzných oborů etablovala celá řada označení, obvykle souvisejících s mírně odlišnými předměty zájmu. George Ritzer (1996) tuto společnost nazýval *mcdonaldizovanou*, aby vykreslil vysokou technokratičnost a dehumanizaci práce ve společnosti podobnou řízení fast-foodového

řetězce, Václav Bělohradský (2007) ji označuje jako *společnost nevolnosti* v souvislosti s podřízením činnosti člověka ve prospěch globálního kapitálu a konzumu, a Slavoj Žižek (2010) se dokonce nebojí mluvit o společnosti *konečných časů* (*End-Times*), když predikuje konečnou krizi kapitalismu spojenou s celosvětovou ekologickou krizí, nerovnováhou ekonomického systému, biogenetickou revolucí i nebývalým vzrůstem sociálních kategorií.

Sociální nerovnosti spojené s procesy pozdního kapitalismu a globalizace a tolikrát zmiňované rozevírání sociálních nůžek charakterizované koncentrací kapitálu na jedné straně, a prohlubování chudoby na straně druhé, jsou ostatně v současné sociální teorii jedním z nejčastějších témat (viz např. Piketty 2015; Wacquant 2008; Fraserová, Honneth 2004; Raventós 2015; Dahrendorf 2007; Stiglitz 2002; Keller 2010 ad.). Jedním z nových produktů těchto procesů je i proměna klasických třídních schémat, mj. charakterizována vznikem nové a stále rostoucí globální třídy nejistoty, tzv. *prekariátu* (Standing 2011; Wacquant 2008), definovaného nejistým sociálním postavením i zajištěním. Tato heterogenní sociální skupina zaujímá dle posledního Standingova tvrzení až 40 procent evropské společnosti (Horký 2016) a stává se nositelem prakticky všech rizik, které globální politika neoliberalismu produkuje.

Immanuel Wallerstein (2006) tyto proměny společnosti nevnímá pouze pesimisticky, postupující procesy neoliberalismu a globalizace podle něj směřují k předem nedefinované změně, která ovšem znamená i nové šance. Tento stav proměny *světového systému*, jak nazývá současnou globální ekonomiku, od současného stavu k jinému světovému či světovým systémům, nazývá *bifurkací*, jakýmsi rozkmitáním současných struktur způsobeným coby důsledek globalizace a neoliberalismu. Podobně jako kapitalismus rozštěpil bohaté a chudé, globalizace štěpí společnost na globální *vítěze a poražené*. Přesto ale všechny negativní procesy znamenají zároveň potenciál pro pozitivní změnu. Předpokladem je ovšem liberální rovnostářská společnost bez výrazných nerovností, přičemž jedním ze základních požadavků je i nutnost smysluplné práce⁵.

Kauzální proměna společnosti a systému cirkulace kapitálu za posledních řekněme 50 let nesouvisela pouze s určitým ideovým obratem či prohloubením dosavadní převládající

---

⁵ více o fenoménu zbytečné práce v pozdním kapitalismu viz např. Graeber, David. „On the Phenomenon of Bullshit Jobs“ (online) in *Strike! Magazine* (cit. 20. 12. 2016). 2013. Dostupné z: <http://strikemag.org/bullshit-jobs/>

celospolečenské víry v kapitalismus. Luc Boltanski a Eve Chiapello (2005) upozorňují na proměnu struktury kapitalismu a jeho reorganizaci počínající v 60. letech coby odpověď na silnou sociální kritiku zejména ve Francii v roce 1968. Zaměstnavatelům se v té době podařilo převzít jazyk anti-kapitalistického hnutí a rozvinout jej v rámci nových pracovních praktik, které znamenaly o poznání jemnější, ale ve výsledku efektivnější formy vykořisťování. Spolu se zásadním ideovým obratem na úrovni státních politik se kapitalismus od sedmdesátých let odklonil od fordistických struktur práce směrem k síťové formě organizace založené na zaměstnanecké iniciativě a autonomii na pracovišti. Jednalo se o jakýsi nový typ zaměstnaneckých „benefitů“ nabytých za cenu materiální a psychologické bezpečnosti. Veliký díl na novém úspěchu kapitalismu nesl rozmach masových médií spojený s globální konzumací unifikovaných kulturních produktů, který poprvé popsali v polovině 20. století Theodor Adorno s Maxem Horkheimerem (Adorno, Horkheimer 2009; Adorno 2009). I přes triumf *nového ducha kapitalismu* se systém neubráníl další a zatím poslední krizi na konci první dekády 21. století, která opět rozdmýchala debaty nad dalším osudem této světové víry, i úvahy nad jeho koncem (více viz např. Fisher 2010; Harvey 2012b, 2014; Streeck 2016).

V souvislosti s otázkami o konci neoliberalní politiky se v odborných i mediálních kruzích objevuje termín *post-neoliberalismu* coby označení epochy pozdní fáze neoliberalismu. Takové označení můžeme svým způsobem považovat za chybné, protože ve svém původním významu odkazuje k politickému obratu v Jižní Americe, kde na přelomu tisíciletí zesílila levicová kritika neoliberalismu podporovaná silným sociálním hnutím, a vyvrcholila tzv. „růžovým přílivem“ (*Pink Tide*), který znamenal převzetí moci ve Venezuele, Bolívii, Ekvádoru a dalších zemích levicovými lidry jako Hugo Chaves či Evo Morales (více viz např. Merino 2011; Riggirozzi, Grugel 2012; Wylde 2015). Označení pozdní fáze neoliberalismu pouhým přídomkem „post“ je tak nejen zjednodušující, ale i matoucí vzhledem k odkazu na politiku nové levice v latinské Americe. Přestože intuitivně můžeme být tlačeni ke hledání nové terminologie pro svět ve stavu po poslední ekonomické krizi, se všemi stále silněji se vracejícími *bumerangy*, není cílem této práce takovou terminologii hledat či obhajovat.

Na počátku roku 2017 se zdá, že po ekonomické stránce se globálnímu neoliberalismu zatím daří zůstat naživu, třebaže rizika narůstají, a všechny zmíněné procesy se nadále prohlubují. Centrem těchto procesů je od počátku město a s postupující urbanizací

prakticky všech koutů světa je zřejmé, že v prostoru města můžeme nejen pozorovat a analyzovat všechny zmíněné procesy; jsme svědky kategoriálního vlivu a imperativu kapitálu na prostor samotný. Zdá se logické a nikterak překvapující, že ty nejhonosnější a nejpompéznější stavby jsou budovány největšími finančními institucemi světa, případně ze zdrojů nejvýnosnějších kapitálových trhů s komoditami typu ropa, nerostné bohatství či automobily. Ta největší světová rizika jsou generátorem toho největšího světového bohatství. Nicméně i v prostoru českých měst – třebaže v kontextu ekonomiky s řádově nižšími obraty – nalezneme obrovské množství takových případů, kdy se determinantem pro tvorbu prostoru stalo vítězství kapitálu. Ostatně jak jsme již popsali, globalizovaný kapitál je v době pozdní modernity nezávislý na prostoru, a proto není zdaleka nutné jakkoli obhajovat výzkumné zaměření na prostor českého města. Ještě než se však posuneme dále, představíme si v krátkosti pole sociologického bádání, na které tímto vstupujeme.

I. 2. Město v sociální teorii

Prostředí města se v průběhu 20. století stalo jedním z ústředních bodů zájmu sociologického výzkumu. Je tomu tak hlavně proto, že se jedná o pole zhušťující procesy vznikající činností člověka a lidské společnosti, a většinu sociologicky zkoumaných a popisovaných jevů nabízí v dostupné a plné podobě. Růst a formování městských společností patří k těm největším proměnám světa, ve kterém žijeme. Je to součást hluboké kulturní, sociální a hospodářské metamorfózy probíhající na všech kontinentech naší planety – Evropa, Severní Amerika, Austrálie a Oceánie jsou dnes, kromě několika oblastí, už plně městskými společnostmi, a Latinská Amerika, Asie a Afrika jsou uprostřed této proměny, respektive se mílovými kroky blíží k jejímu snad ještě mohutnějšímu dovršení, než jak tomu bylo v případě západní civilizace. Horská, Maur a Musil (2002: 5) ještě před patnácti lety předpovídali, že celý svět bude městský ke konci 21. století, dnes již skoro můžeme tvrdit, že k dovršení této proměny může dojít velmi brzo, v horizontu několika desítek let.

Město se stalo centrem společností, a jako takové se nutně musí pro sociologa stát i předmětem zkoumání a poznání. Coby úvod do námi předkládané koncepce města se nyní pozastavme nad jeho základním teoretickým vymezením, abychom si mohli lépe uvědomit, z jaké pozice na něj budeme nahlížet a odkud jej budeme analyzovat.

I. 2. 1. Teoretické pojetí města v sociologii

Pro začátek nám může posloužit – byť starší, tak stále funkční – koncepce Jiřího Musila. Ten ve své *Sociologii soudobého města* popisuje tři základní přístupy, které se v sociologickém zkoumání městského prostoru dosud ustálily. První přístup tvrdí, že sociologické studium města musí vycházet ze znalosti společnosti jako celku, tj. město v zásadě slouží jako jakýsi výkladový rámec pro popis společnosti jako celku, neboť plní funkce, které vyplývají ze struktury celé společnosti. Jinými slovy to znamená, že jsou závislé na takových faktorech, jako je rozvoj dělby práce, mocenská struktura společnosti, rozvoj obchodu, vojenská organizace, úroveň zemědělství atd. Jedná se o jakýsi *makrosociální přístup*, který v oblasti výkladu městských společností nacházíme už v pracích Marxe a Engelse. Přesvědčení, že město je vlastně jen geograficky vymezeným rámcem, platí zejména

o vysoce urbanizovaných společnostech, ve kterých splývá studium města se studiem společnosti vůbec. Sociologie města se tak podle tohoto pojetí zabývá pouze studiem obecných společenských jevů v jejich městské lokalizaci. (Musil 1967: 10 – 11).

Podle druhé koncepce se město zkoumá jako specifický *sociologický kontext*. Základním předpokladem tohoto přístupu je, že většina sociálních skupin, organizací a institucí je ve městech poněkud jiná, než ve venkovských obcích. Město je transformuje, jejich odlišnost je výsledkem působení řady společenských i nespolečenských činitelů, jako jsou velká koncentrace a hustota obyvatelstva, výrazná dělba práce, převaha člověkem přetvořeného vnějšího prostředí, způsob bydlení atd. To znamená, že podle tohoto přístupu by se sociologická teorie města měla zabývat především oněmi specifickými stránkami organizace společnosti ve městech. Třetí přístup pak předpokládá existenci tzv. *městské společnosti*, která se od společnosti venkovské výrazně liší. Tento přístup vychází již z konceptualizací klasických sociologů jako Ferdinand Tönnies nebo Émile Durkheim⁶, tj. pokusů o typologickou klasifikaci společnosti na základě její organizace a typů sociálních vztahů. Vliv na zrod tohoto přístupu měl i přístup některých historiků, kteří zdůrazňovali nezávislost měst na širší společnosti. Ovšem už Musil v polovině šedesátých let tomuto přístupu nepřikládá velký význam, tím spíše mu jej nepřikládáme my o padesát let později. Jak Musil píše, takový přístup měl své opodstatnění v době, kdy byla velká města výjimkou uprostřed venkovských sídel, a v 19. století, kdy vznikala první průmyslová velkoměsta. Dnes však již ve městech žije více než 80 % obyvatelstva a uzavřené, izolované obce s naturálním hospodářstvím, prakticky vymizely (Musil 1967: 11 – 12).

V duchu této Musilovy konceptualizace tedy znovu musíme potvrdit, že teoretickým východiskem pro popis a analýzu námi zvoleného tématu v prostředí města, bude přístup první, protože ony procesy jsou znakem celospolečenským, nikoli jen městským, což v době, kdy jsme svědky stále masivnějšího růstu měst a jejich propojování s okolní krajinou a původními vesnicemi, vzniku nových aglomerací a obecně centralizací všech myslitelných služeb, byznysu i úřadů, platí dvojnásob. Na paměti však musíme mít také – byť zmenšující se, avšak stále existující – rozdíly mezi městským a mimoměstským osídlením a určitou nuancí jejich mikroúrovňí řízení. Jejich rozlišení však není cílem, který v této práci sledujeme.

---

⁶ Na mysl zde máme např. Tönniesovy známé konceptualizace *Gemeinschaft* a *Gesellschaft* (tj. *pospolitost* a *společnost*) nebo Durkheimovy typy solidarity.

Ačkoli nám Musilova interpretace ukazuje základní teoretické přístupy k městu, nutně je vzhledem k datu svého vzniku neúplná a používáme ji pouze jako prvotní vstup do našeho bádání o prostoru města. Chybějících padesát let vývoje disciplíny doplňuje např. Slavomíra Ferečuhová (2013) ve své *Sociologii města 20. a 21. století*, kde předkládá ucelený historický rámec sociologického zkoumání města, ze kterého budeme čerpat nejen základ k vymezení jeho vědeckého uchopení, ale odpícháme se i ke koncepcím, které jsou klíčové pro naše pojetí působení kapitálu ve městě v kontextu územního plánování.

Jedny z prvních definic města předkládá „otec“ disciplíny Robert Ezra Park v letech 1915 a 1925 (1915: 577 – 578; 1925: 1), a jak potvrzuje Ferečuhová, jedná se o definice komplexní, které odkazovaly k dvoudimenzionalitě města – jednak coby materiálního prostředí tvořeného budovami, chodníky, infrastrukturou a technologií v ní aplikovanou, a prostředí sociálního, tedy světa lidí a jejich vztahů (což souzní i s naší výchozí koncepcí). Město podle Parka přesahovalo pojem kolektivní jednotky (Park 1915: 578), bylo *institucí*, a zároveň kulturním výtvozem, který se stává přirozeným prostředím moderního člověka a zpětně ovlivňuje jeho myšlení i jednání. Definice města se v průběhu 20. století dále vyvíjely a přicházely zejména coby reakce na podněty vycházející z teoretických debat v urbánních studiích i sociálních vědách obecně. Představu města jako ohraničeného celku s jasným centrem a do jisté míry uzavřeného sociálně-prostorového systému (kterou reprezentuje např. dílo Raye Pahl⁷) postupně začal střídat pohled na město spíše jako fragmentované uskupení různých čtvrtí a mnoha center (např. Dear 2005), případně jako součást městských regionů a rozsáhlých konurbací (srov. Jayne 2006: 13 – 14). To je pro nás v souvislosti s analýzou územního plánu důležitý postřeh, například v kontextu decentralizace řízení města v rovině městských částí, které se objevuje i v našem výzkumu. (Ferečuhová 2013: 11).

Ferečuhová se ve svém přehledném souhrnu disciplíny propracovává od klasiků sociologie města, za které můžeme považovat zástupce tzv. chicagské školy⁸ k dalším a dalším přístupům historie tohoto sociologického segmentu⁹. Pro naše účely vybíráme ty,

---

⁷ více viz např. Pahl 1970

⁸ relevanci tématu územního plánu pro sociologické zkoumání mimochodem dokládají již teoretické modely města rozpracované Ernestem Burgessem a Robertem Parkem – jimi vytvořený koncentrický model města ve výrazně zjednodušené podobě představuje jakýsi územní plán Chicaga (více viz Park 1925: 50).

⁹ K úplnosti socio-historického přehledu bychom neměli opomíjet i obecné analýzy přerodu společnosti v městskou (více viz např. Childe 1950, či pochopitelně díla Georga Simmela nebo Jiřího Musila) nebo i pozdější

kteří nám mohou pomoci prohloubit vnímání jednak námi vybrané kritické perspektivy, anebo nám mohou být užitečné v našem uchopení územního plánování coby specifického případu projevů neoliberální praxe.

Jedním z prvních autorů, který byl prakticky využit i v rámci plánování měst, byl Parkův pokračovatel Louis Wirth. Jeho práce nikdy nebyla čistě akademická – Wirth jednak přednášel odborníkům z různých oblastí, včetně plánování či politiky bydlení, a sám se také zapojoval do činnosti odborných urbanistických či plánovacích organizací (byl dokonce vedoucím plánování v *Illinoiské poválečné plánovací komisi*) (Reiss 1964: xxix). Snahu prakticky propojovat akademické poznání s praxí městského prostoru se snažil implementovat např. do oblasti bydlení, která pro něj byla jak předmětem poznávání, tak cílem politik, které se tuto tvorbu snažily řídit. Sociologii považoval za jednu z prakticky zaměřených věd, která je vedle architektury, stavebnictví, ekonomie či práva schopna poskytnout takové poznání, které pomůže řešit praktické problémy, jako jsou plánování či bydlení (Ferenčuhová 2013: 87). Wirth tak dal mimo jiné mohutný impuls k rozvoji subdisciplíny sociologie bydlení, která je mimochodem jednou z nejvýraznějších oblastí současné české sociologie města (více viz např. Lux 2002; Lux, Kuda 2008; Lux, Kostecký 2011; Lux, Sunega 2006 ad.).

Sedmdesátá léta 20. století přinesla stejně jako v řadě dalších disciplín či subdisciplín řadu nových paradigmat i do sociologie města. Nové přístupy reagovaly na sílící a intenzifikující proměny světa a s nimi přicházející nové problémy. Kritická perspektiva ve studiích města přišla dle Ferenčuhové jednak s kritikou dosavadní sociologie města, kterou prezentoval Manuel Castells (1968; 1976), a také s prací Henri Lefebvra, již posléze promítl do angloamerických studií města David Harvey. Nové přístupy přinášely také práce Raymonda Pahl, Michaela Harloea, Ivána Szelényiho či Jiřího Musila (Ferenčuhová 2013: 110). Ferenčuhová přebírá od Neila Brennera (2009: 204) přes různost přístupů zastoupených v nové vlně urbánních studií označení *kritická urbánní studia* pro díla, která vznikala od sedmdesátých do konce osmdesátých let a kam vedle Harveyho, Castellse a Lefebvra řadí autory jako John Friedmann, Edmond Préteceille, Enzo Mingione, Michael Harloe, Jim Kemeny, Chris Pickvance, Iván Szélenyi, Peter Saunders, Mark Gottdiener, Saskia

---

fáze vzniku prvních industrializovaných velkoměst (více viz např. Horská, Maur, Musil 2002), avšak cílem této práce není komplexní mapování disciplíny, nýbrž představení výrazně specifického pohledu na město v kontextu územního plánování.

Sassen, Sharon Zukin, Richard Sennett, John Logan, Harvey Molotch, Neil Smith, Edward Soja a také Raymond Pahl, ačkoli se jeho práce poměrně dost lišila od prací (neo)marxistických autorů (Ferenčuhová 2013: 111 – 112).

Protože se hlavními představiteli kritické urbánní teorie budeme dále zabývat v kapitolách o produkci prostoru a právu na město, pozastavme se ještě v krátkosti právě u Pahla, který představuje naopak neoweberiánskou větev urbánní sociologie. Ten se ve svém pojetí soustředí na zkoumání sociálně-prostorových nerovností – a co je pro nás důležité – v návaznosti na jeho inspiraci dílem Maxe Webera si všímá také institucionálního rámce a politických a ekonomických aktérů, kteří se hrávali ústřední roli v reprodukci těchto nerovností. Stejně jako jeho myšlenkoví souputníci Robert Moore a John Rex využíval Weberovo chápání sociální stratifikace, třídního konfliktu i sociálního jednání, a také jeho pojetí státu a byrokracie (Ferenčuhová 2013: 115 – 116). Všechny tyto aspekty jsou zajímavé pro naši analýzu územního plánu, protože je to právě institucionalita, fungování státního aparátu i byrokratická mašinerie, které v územním plánování a v důsledku vlivu na prostor města hrají důležitou úlohu. Znamená to i sledování aktivit aktérů lokální správy, developerů, investorů, pronajímatelů a nájemníků, rámcových podmínek jako právo a administrativních řešení, a také institucí, a jejich vlivu a roli při re/produkci sociálně-prostorového uspořádání města (Ferenčuhová 2013: 117).

1. 2. 2. Město a post-socialismus

Jak jsme tedy již zmínili, urbanizace patří k charakteristickým projevům vývoje světa, který dospěl do stavu, ve kterém zcela rozhodující část obyvatel jednotlivých zemí bydlí a pracuje v různě velkých městech nebo ve velkých městských regionech. V těchto městských prostorech jsou soustředěny klíčové činnosti spojené s hospodářským, politickým a technologickým rozhodováním, a ačkoli venkov a venkovské osídlení existuje i nadále, stalo se součástí urbanizace. Jedním z jejích typických rysů je růst velkoměst (Horská, Maur, Musil 2002: 5). V kontextu evropské urbanizace Musil identifikuje šest hlavních sociálních trendů, které zejména působily na evropský systém osídlení a města na sklonku dvacátého a počátku jednadvacátého století. Jsou to:

1. Nová technická revoluce spojená s prudkým rozvojem telematiky, která propojila dříve oddělené technologie, tj. počítače, telekomunikaci a televizi, do jednoho média, tj. do ukládání a výměny informací;
2. Formování nové sociální struktury a také skladby pracovních příležitostí vlastní informační společnosti;
3. Formování globální ekonomie, která je něčím jiným, než byla stará světová ekonomie, a která je spojena s novým rozdělováním světa;
4. Evropská integrace, která vedle poměrně značného oslabování role národních států znamená zároveň posilování politického a často i ekonomického významu regionů a měst;
5. Růst významu ekologických hnutí a ekologického vědomí;
6. Nový rozvoj ženského hnutí (Musil in Horská, Maur, Musil 2002: 46 – 47).

Tuto obecnou Musilovu charakteristiku pozadí současné evropské urbanizace je žádoucí mít na paměti, protože se ale ústředním bodem zájmu této práce stává Praha a její územní a prostorový rozvoj, budeme se dále v našich teoretických podkladech věnovat specificky regionu střední Evropy a kontextu post-socialismu. Začíná se totiž ukazovat, že k pochopení současných fází vývoje středo- a východoevropských měst je znalost jejich vývoje za socialismu a po jeho konci nezbytná – dokazuje to i současné výzkumné zaměření některých sociologů města a sociálních geografů (mj. i Slavomíry Ferenčuhové nebo Ludka Sýkory), kteří se k socialismu obrací jako k jediné možnosti celistvého uchopení prostoru střeoevropských měst.

Musil rozděluje přístupy k urbanizaci za socialismu na základě jejich vypořádání se s otázkami, zda se procesy socialistické urbanizace lišily od těch kapitalistických, a pokud ano, zda se jedná o rozdíly významné. První skupina autorů hovoří přímo o „socialistické urbanizaci“, která je od urbanizace probíhající v podmínkách kapitalistických společností genericky odlišná. Klíčovým argumentem je zde přesvědčení, které vylučuje, „aby se do sociálně-prostorové organizace společnosti výrazně nepromítly důsledky změn výrobních vztahů, znárodnění průmyslu, združstevnění zemědělství, komunalizace bytového fondu, nahrazení tržních mechanismů centrálním plánováním a nahrazení ekonomických – především cenových – nástrojů při rozhodování o rozdělení zdrojů instrumenty politicko-

administrativními, které se opíraly o ideologické cíle socialismu“ (Musil in Horská, Maur, Musil 2002: 43).

Zajímavou opozici představuje Musilem vyčleněná druhá skupina – výchozím předpokladem pro její zástupce bylo přesvědčení, že „urbanizace je součástí obecných procesů modernizace, které zahrnují také industrializaci. Socialistická industrializace, která byla v mnohých východoevropských a zčásti i středoevropských zemích první etapou formování toho, co se označovalo jako socialistická společnost, musela podle tohoto názoru nutně vést k podobným sociálně-prostorovým důsledkům jako industrializace klasická, která probíhala v rámci tržních ekonomik“ (Musil in Horská, Maur, Musil 2002: 43).

Oba pohledy mají svá specifika, především je to fakt, že v prvním případě převládá pohled na jednotlivá města a jejich vnitřní strukturu a sociografické aspekty, jakými jsou bytová politika či postavení sociálních vrstev a charakteristiku mocenských elit ve městě, druhý pohled se pak soustředí spíše na osídlení jako celkový geografický systém. Shodovaly se ale v tom, že hlavními faktory pro urbanizaci v socialistických zemích byly jednak specifické společenské podmínky, komunistická ideologie, a také historická fáze procesu urbanizace. Doplnit je třeba také konstatování, že odlišný proces urbanizace v socialistických zemích způsobilo i celospolečenské vlastnictví výrobních prostředků a také způsob rozhodování o umístování výrobních i nevýrobních investic, který byl v gesci institucí centrálního plánování, nikoli v rukou trhu (Musil in Horská, Maur, Musil: 44 – 45).

Specifika post-komunistického města dopodrobna rozebírá Martin Horak (2007) přímo na příkladu Prahy. Jádrem Horakova zájmu je způsob proměny řízení, kterou znamenal přerod od socialismu k demokracii, a to konkrétně první dekáda lokálního systému vlády na území Prahy. Mimo jiné se zde zabývá produkcí různých typů politik, mírou otevřenosti politických procesů, schopností systematického řízení, a také vlivem aktérů, lidí žijících ve městě. Základní otázky, které si klade, bychom mohli charakterizovat takto: Jaké byly vlivy rozhodovacího prostředí na chování politických lídrů v post-komunistické Praze a jaké byly dlouhodobější efekty tohoto rozhodovacího chování? Coby hlavní argument Horak konstatuje, že politické řízení v Praze reagovalo na vlastní nestabilní a institucionálně

nekoherentní prostředí¹⁰ hledáním jednoduchých a krátkodobých řešení v klíčových oblastech městského rozvoje, přičemž rozhodování bylo relativně uzavřeno občanským skupinám a veřejnosti. Vnitřní různorodost rozhodovací pyramidy, do které patří nejen politici a politické strany, ale i úřady, legislativní rámce i organizace občanské společnosti, vedla na konci devadesátých let k eskalaci konfliktu mezi vládními aktéry a zástupci občanů a vzájemné deziluzi z polistopadového vývoje (Horak 2007: 2 – 3).

Vizuální proměna Prahy tak říkajíc „před a po“ je dle Horaka evidentní, a to především v centru města. Fasády historických budov, v osmdesátých letech z většiny zašedlé a rozpadající se, nyní září barvami, lokální populaci předčí davy turistů, místní tradiční řemeslné obchody a restaurace pomalu stírají obchody se suvenýry spolu se symboly importu západní komerce, jako jsou provozovny McDonald's nebo značkové butiky, a za zdmi původních měšťanských domů najdeme nyní převážně moderní *office spaces* a sídla firem. Přilehlé oblasti se ale, jak píše Horak, po jeho návratu po dvaceti letech v zahraničí proměnily rovněž. Ulice se zaplnily novými automobily soupeřícími o prostor navzájem kolem chodníků i s tramvajemi na křižovatkách, velké komunistické projekty veřejného bydlení stále stojí a tvoří prstenec kolem širšího centra, ale jsou nyní prokládány množstvím supermarketů, maloobchodních prodejen nebo sklady. Ještě dále na periferii najdeme vesnice s novými developments a projekty rodinných domů, které se pomalu rozrůstají do okolní krajiny. Jak Horak konstatuje, od pádu komunismu v roce 1989 proměnily trhem vedené síly developmentu tvář Prahy dramatickým způsobem (Horak 2007: 1).

Praha je městem se specifickým kontextem vývoje – její podoba byla ovlivněna nejen čtyřmi dekadami socialistického plánování, musíme si uvědomit také důležitou epochu meziválečné výstavby, masivní urbanizaci na přelomu 19. a 20. století, a pochopitelně také celou dřívější více než tisíciletou historii vývoje města, která současným obyvatelům zanechala tolik významných historických monumentů. Michaela Pixová (2012) nezapomíná ani na oblasti industrialismu pre-socialistické éry i specifickou pozici města „v srdci Evropy“, jež mělo historicky přístup k zemím současné západní Evropy, a bylo také determinováno

---

¹⁰ Více se systému řízení, jeho vývoji a současným hlavními aktéry věnujeme v poslední teoretické kapitole práce (I. 6.).

privilegovanou pozicí v rámci urbánní a ekonomické hierarchie českého státu (Pixová 2012: 77).

I tyto faktory přispěly podle Pixové k extrémně rychlé adaptaci tržního hospodářství po konci čtyřicetileté éry socialismu. Pro dříve centrálně plánovanou ekonomiku se kapitalismus otevřel v době jeho globální transformace v otázkách znovuotevření ekonomického liberalismu a restrukturalizace směrem k novému globalizovanému systému akumulace. Podle Ludřka Sýkory (1994) byla nová neoliberalní doktrína v Praze aplikována ještě radikálněji, než ve většině zemí jejího původu, doprovázena ekonomickou transformací formou rapidní implementace všech základních složek současného kapitalismu (Sýkora 1994: 1163 – 1164). Roli tvůrčího elementu urbánního prostředí převzal příliv investičního kapitálu, který přinesl výrazný rozvoj trhu s nemovitostmi, suburbánní expanzi (někdy též označovanou jako *sídelní kaše* v kontextu satelitní výstavby – viz Hnilička 2005), anebo demolice či opouštění dřívějších urbánních forem jako industriální brownfieldy či periferní bytové zástavby. Tato politická a ekonomická změna vyústila v urbanizační směr, který zvýhodnil některé sociální skupiny, na druhou stranu proces gentrifikace zasáhl mnoho marginalizovaných skupin, především starší lidi, sociálně znevýhodněné, anebo Romy, kteří byli z původních čtvrtí vytlačeni, a postiženi sociálním vyloučením (Pixová 2012: 77 – 78; více viz také Sýkora 2010).

Současná tvář Prahy je i nadále výraznou měrou charakterizována neoliberalním systémem řízení a tlakem kapitálu. Přesto se nenápadně objevují signály, které mohou slibovat větší účast obyvatel na podobě města, i snahu řídicích institucí následovat evropské trendy pomalu přibližující město lidem a pokoušející se vytvářet jeho podobu formou širokého konsenzu. Zlomem a příležitostí pro nabrání tohoto směru byly především výsledky komunálních voleb v roce 2014, které znamenaly výrazný vstup občanských iniciativ do lokální správy. Drobné proměny v konkrétních čtvrtích začínají být viditelné již dnes, ovšem na komplexnější hodnocení si ještě budeme muset počkat.

I. 3. Jak vnímáme, myslíme, žijeme a produkuje prostor

Základní otázkou, kterou si při popisu města jako prostoru, ve kterém se procesy pozdního kapitalismu zhušťují a koncentrují, musíme položit, je pátrání po způsobu, jakým se vůbec onen prostor konstruuje jak ve hmotné (fyzické), tak myšlenkové (psychické) podobě, a také *kdo* je jeho tvůrcem. Takové tázání nás zásadním způsobem přiblíží výchozí teoretické koncepci, která tuto práci bude provázet. Jeden z předních autorů věnujících se tématům prostoru a města Edward Soja (2009) předkládá základní premisu, která říká, že ať jsou naše zájmy jakékoli, mohou být významně ovlivněny pohledem kritické prostorové perspektivy. Jak dále tvrdí, takováto prostorová perspektiva nám nejen pomáhá rozvinout naše teoretické porozumění ať už městu či sociálnímu životu v něm, může ale i rozkrývat nové důležité náhledy rozšiřující naše praktické vědomosti, které mohou ústit v efektivnější akce k dosažení většího práva a demokracie. Dlouhou dobu byla prostorovost pouhým začleněním pod převládající sociální historicismus, avšak s novým tisíciletím se „prostorové myšlení“ rozšířilo mezi prakticky všechny disciplíny. Nikdy dříve nebyla kritická prostorová perspektiva natolik rozšířena svým přístupem a aplikací v oblastech od archeologie přes poezii až po religionistiku, literární kritiku nebo právo. Tento takzvaný „prostorový obrat“ přivádí naši pozornost ke konceptu *prostorové spravedlnosti* (Harvey 2009; Soja 2010; 2011) a širší prostorové perspektivě základních ideí demokracie a lidských práv, a to v kontextu znovuoživení Lefebrevova *práva na město* ve specifickém prostředí našeho výzkumného tématu (Soja 2009).

Abychom ovšem začali od úplného začátku, je třeba si uvědomit vůbec epistemologickou rovinu prostoru, ze které se do rozboru tématu pouštíme. Radim Hladík (2013) jí přisuzuje velmi důležitou úlohu. Inherentní lokálnost vědeckého poznání identifikuje např. u Clifforda Geertze (1992), podle kterého opozice není mezi „lokálním“ a „univerzálním“ věděním, nýbrž mezi dvěma druhy lokálního věděním (např. neurologií a etnografií). Veškerá politika je dle něj, bez ohledu na svoji závažnost, lokální, a stejně tak je lokální i veškeré věděním, bez ohledu na své ambice (1992: 129). Podobně o lokálním zakotvení západního věděním hovoří David Turnbull (2013: 38; 1993), v souvislosti s feministickou teorií věděním se pak můžeme setkat s termínem *situovanosti* věděním (více viz např. Smith 1990: 17). Podobné tendence napříč sociálními a humanitními disciplínami, které se objevovaly už dříve, vyústily v 80. letech k již zmiňovanému „prostorovému obratu“

(*spatial turn*), který se zejména projevil v sociologii a sociální geografii, přičemž ve spojení se studiem vědy bývá někdy označován také jako *geografie vědy* (Hladík 2013: 182 – 185).

David Finnegan (2008: 383) shrnul prostorové aspekty vědy relevantní pro výzkum její geografie ve třech bodech:

1) Prostory vědy jsou hmatatelnými místy, jež podmiňují poznávací obsah a schvalují vědeckou hodnotu.

2) Jsou to sociální či kulturní prostory, které jednak omezují, jednak umožňují určité druhy vědeckých praktik.

3) Jsou to rétorické nebo imaginativní konstrukty využívané k ratifikaci veřejné důvěryhodnosti vědeckých institucí (Hladík 2013: 185).

Proč vůbec do uvažování o městě zapojovat natolik abstraktní úvahy, jako je epistemologie prostoru vědění – naším cílem je zde ukázat, že samotná pozice vědy je součástí prostoru, který je zde podrobován zkoumání, a je třeba tuto její pozici reflektovat. V pozici výzkumníka si musíme uvědomit inherentní lokálnost našich předmětů zájmů i prezentovaných výsledků, a mít je na paměti. Epistemologické uvedení nás zároveň upozorňuje na teoretické zakotvení řady našich dalších výchozích textů v proudu tzv. prostorového obratu.

Michael Dear (1997: 49) prostor označuje jako způsob, jakým příroda zabraňuje tomu, aby se vše dělo na jednom místě, Löw (2001: 224) jej považuje za vztahové přiřazení sociálních jevů a lidí (bytostí) k místům, podle Michela de Certeau (1984) pak prostor zahrnuje místa, na kterých se něco děje tak, že se na nich nemůže dít nic jiného a podobně je tomu i v případě města, které prostor zabírá tak, že na něm nic jiného být nemůže. Jednoduchá objektivizace prostoru ovšem neznamena, že by nepřipouštěla jeho vícevýznamovost. Löw (2001) a Massey (2005) se shodují na požadavku takového konceptu prostoru pro sociální vědy, který by zahrnoval jeho mnohovýznamovost lišící se podle toho, kdo jej konstruuje a kdo a jakým způsobem mu přisuzuje význam (Novotná 2012: 7).

Harvey (1993: 13 – 14) v tomto kontextu navazuje na teoretické diskuze nad uchopením sociálního prostoru, které umožnily například odklon sociální geografie od substantivistického smýšlení a obecně podpořily rozvoj relačních konceptů prostoru (Elden

2009a), formulací nové výzkumné otázky pro sociální geografii. Otázku „Co je prostor?“ nahrazuje otázkou „Jak je možné, že různé lidské praktiky využívají a zároveň vytvářejí odlišné konceptualizace prostoru?“ Sociálně-prostorová teorie nás tak upozorňuje na vzájemnou kauzalitu sociálních a prostorových fenoménů, nelze myslet jedno bez druhého (Osman 2014: 64). Edward Soja (1989) považuje prostorovou perspektivu města za klíčový teoretický rámec pro pochopení současných provázaností světa, třebaže kritická teorie a západní marxismus, které lze považovat za naše výchozí zdroje, byly v otázce prostorovosti velmi dlouho utlumeny, a podobně se moderní geografie dlouhodobě bránila vlivům kritické sociální geografie. Efektem takovéto dlouhodobé distance a odkládání vzájemného setkání je jejich vzájemná transformace, která vyústila v rozvoj nové silné větve sociální geografie (Soja 1989: 44 – 45). Prostorová platforma globálních metropolí je podle Soji základní premisou a příslibem postmoderní geografie. Prostor utváří sociální praxi a ta se zase podílí na spoluutváření svého prostoru.

Klíčový vliv na rozvoj podobného myšlení o prostoru měl francouzský filosof Henri Lefebvre. Ve své knize *Production of Space* (1991¹¹) rozpracoval svoji teorii produkce prostoru, který chápal v podobném kauzálním propojení. Není tedy možné prostor chápat pouze v jeho fyzickém smyslu, nýbrž jako produkt procesu sociální konstrukce, který se vztahuje k fyzickému prostoru, a který lze chápat pouze v kontextu konkrétní společnosti. V jeho pojetí prostor (město) bez společnosti neexistuje, ale je jejím produktem. Zároveň společnost ovšem také zpětně formuje. Ačkoli je tedy Lefebvreovo pojetí prostoru veskrze postmoderní, zachovává zcela jasnou linii kritiky sociálních nerovností ve společnosti pozdního kapitalismu (Šamánek 2014: 1 – 2).

K dekonstrukci pojmu „prostor“ se Lefebvre dostává skrze uchopení termínu „produkce“ a jeho vazeb. Vychází z hegelianství, které koncept produkce chápe *kardinálním* způsobem: zaprvé, (absolutní) idea produkuje svět; dále, příroda produkuje lidské bytí; lidská existence naopak prostřednictvím úsilí a práce zároveň produkuje historii, vědění a uvědomění sebe sama – tedy také ono po-vědomí, které reprodukuje výchozí a ultimátní *ideu* (Lefebvre 1991: 68). Pro Marxe s Engelsem ovšem koncept produkce nevychází z takovýchto nejednoznačných a abstraktních termínů, které by vedly k dosti širokým možnostem analýzy. Koncept má pro ně dva významy. V širším smyslu jsou lidé jakožto

---

¹¹ původní verze ve francouzštině vyšla v roce 1974

sociální bytosti určení k produkci jejich vlastního života, vědomí a vlastního světa. V dějinách ani ve společnosti není nic, čeho by nemělo být dosaženo nebo co by nemělo být vyprodukováno. „Příroda“ jako taková, jak je chápána sociálním životem, byla modifikována a v jistém smyslu tedy vyprodukována. Lidské bytosti vytvořily právní, politické, náboženské, umělecké a filosofické formy. Produkce v širším smyslu tak zahrnuje rozmanitost výtvorů a bohatou diverzitu forem, a to dokonce i těch, které nenesou otisk tvůrce anebo produkčního či výrobního procesu. Marx a Engels však koncept neponechávají v tomto neurčitěm stadiu a zužují jej takovým způsobem, že výtvořiny již nejsou součástí celého obrazu; co sledují, jsou pouze věci samy o sobě: *produkty*. Takovéto zúžení koncept přináší blíže k jeho každodennímu – a tedy banálnímu – významu, takovému, jak jej vnímají ekonomové. V otázce, kdo koná produkci a jakým způsobem, se tak s dalším a dalším omezením významu vytrácí pojem tvořivosti, invence a imaginace. Mnohem více pak termín odkazuje výhradně k práci (*labour*). Produkce, produkt a práce jsou tři koncepty, které se objevují simultánně a pokládají základy politické ekonomie. Jsou to abstrakce se speciálním statutem, *konkrétní* abstrakce, které umožňují provázanost a vazby v rámci *produkce*. Koncept produkce se nestává konkrétním, dokud neodpovídá na otázky „Kdo produkuje?“, „Co?“, „Jak?“, „Proč a pro koho?“ Mimo kontext těchto otázek a odpovědí na ně zůstává koncept čistě abstraktní. (Lefebvre 1991: 68 – 69).

Jak Lefebvre pokračuje, (sociální) prostor není jen *věcí* anebo produktem mezi ostatními věcmi; naopak začleňuje věci vytvářené (produkované) a zahrnuje jejich vzájemné vztahy v jejich koexistenci a *simultaneitě* – jejich (relativní) pořádek nebo (relativní) nepořádek či nesoulad (Lefebvre 1991: 73). Prostor je tedy podle Lefebvrea společensky vytvářený či produkovaný. Snah o propojení konceptuálně odděleného sociálního a prostoru (velice často vycházejících právě z Lefebvreovy teorie) nalezneme v textech konce 20. století povícero (viz např. Urry 1985; Harvey 1989, 1993; Soja 1989, 1996; Gottdiener 1994; Massey 2005; Löw 2001 ad.), Lefebvre komplikovanou interakci sociálně-prostorových vztahů konceptualizuje v trichotomickém pojetí *sociálního prostoru*. Dialekticky provázané úrovně prostoru, na nichž se odehrává jeho produkce, označuje jako prostorové praktiky (*spatial practices*), reprezentace prostoru (*representations of space*) a prostor reprezentace (*representational space*)(Lefebvre 1991: 33).

Prostorové praktiky vyjadřují komunikační a interakční sítě vznikající v každodenním životě situované v určitém prostoru (Šamánek 2014: 2), jinými slovy označují porozumění prostoru v jeho konkrétní, materiální, fyzické podobě. Vztahují se k empirické realitě světa okolo nás ve spojení s běžnými denními činnostmi a rutinami, tedy s *vnímaným* prostorem, fyzicky zažívaným, bez mentálních či intelektuálních konstrukcí (Lefebvre 1991: 38).

Oproti tomu *repräsentace prostoru* lze popsat jako verbalizované popisy prostoru, které o něm poskytují představy a definují jej (Šamánek 2014: 2), neboli odkazují k porozumění prostoru jako k něčemu mentálnímu a abstraktnímu. Je to prostor, o kterém uvažujeme, jaký myslíme a jaký si představujeme. Nejedná se však o konceptualizace prostoru, které by byly dané a neměnné, vždy jsou již nějakým způsobem vytvářené a jako takové představují určitou konstelaci moci, znalosti a prostorovosti, jejímž prostřednictvím je do prostoru materiálně vpisován dominantní sociální řád (Gregory 1994: 403). Podle Lefebvra se jedná zejména o vědecké konceptualizace prostoru, jako jsou mapy, teorie o prostoru, nebo nejrůznější modely (Šamánek 2014: 2). Územní plán by tak v Lefebvreově pojetí představoval určitou repräsentaci prostoru, ostatně sám v tomto případě zdůrazňuje roli geografů, územních plánovačů, urbanistů, architektů a sociálních inženýrů, kteří mají hlavní podíl na jeho (re)produkci (Butler 2003: 174). V předkládané výzkumné části se snažím pojímat územní plán právě se zřetelem na toto pojetí, přičemž nám výzkum ukáže, že takto pojatý územní plán je úzce propojen i se zbývajícími dvěma rovinami, tj. prostorovými praktikami i prostory repräsentace.

Třetí úroveň produkce prostoru – *prostor repräsentace* – odkazuje k symbolické rovině prostoru a váže se k procesu signifikance materiálních symbolů (Lefebvre 1991: 39), jedná se tedy o jakousi inverzi repräsentace prostoru (Schmid 2008: 37). Jinými slovy jde o způsob porozumění prostoru jako něčemu žitému, zakoušenému či zkušenostnímu, o prostor utvářený aktivitami těch, kteří jej užívají (Elden 2009b: 590). Vztahují se k němu jakési neformální, utajované či undergroundové oblasti sociálního života často spojené s uměním (Lefebvre 1991: 33), přičemž spojují jak fyzické, tak mentální aspekty prostoru každodenního života, a to reálné i imaginární (viz např. Soja 1996).

Lefebvre se uchyluje k trichotomizovanému popisu prostoru i v jiných dimenzích – vedle užívaných trojic jako jsou forma, funkce a struktura prostoru či fyzické, mentální a

sociální vnímání prostoru, se nyní budeme chtít v krátkosti zastavit u souvisejícího dělení vnímaného (*perceived*), chápaného (*conceived*) a žitého (*lived*) prostoru (Lefebvre 1991: 40). Tato triáda je spolu s podobnou trojí klasifikací, kterou jsme před okamžikem popsali, důležitá pro úplné pochopení kontextu *práva na město*. Rovina *vnímání* prostoru vnáší do Lefebvrevy perspektivy explicitní materiální dimenzi. Skrze lidské smysly a konkrétní prožitek *vnímáme* prostor a to se odráží v jakémkoliv jednání (Šamánek 2014: 2). *Chápání* prostoru se oproti tomu zaměřuje na prvek vědění v celé koncepci, kterým smyslově pozorovanému prostoru připisujeme významy. Obě roviny jsou přitom vzájemně kauzálně propojeny, neboť k chápání prostoru jej potřebujeme vnímat, a naopak pro vnímání prostoru je nutná určitá vstupní vědomost. *Žití* prostoru pak odkazuje ke každodenní zkušenosti života odehrávajícího se v hmotném či symbolickém prostoru (Šamánek 2014: 2). Sociální prostor tedy neobsahuje jen pevný materiál, ale i myšlenkový koncept a pocit – zkušenost (Schmid 2008: 41). Opět zde můžeme upozornit na naši výzkumnou část, ve které územní plán představuje jistou formu konceptuálního pojetí prostoru, jež obousměrně (do budoucna i minulosti) ovlivňuje roviny vnímaného i žitého prostoru konkrétních aktérů, a tím i jejich jednání.

Tato dvojí kategorizace zachycuje dopodrobna vzájemnou provázanost *sociálního a prostorového*, kterou jsme popsali dříve, tedy i *konstruovanost* a *konstruktivnost* prostoru. To znamená formování prostoru společností a jejichmi vnitřními vztahy na jedné straně, a zároveň je porozumění prostoru v kontextu určité společnosti faktorem, který do určité míry formuje jednání a každodenní život jejich členů. Tato determinace ovšem není v Lefebvrevě případě univerzálně platnou, Lefebvre naopak zdůrazňoval roli lidské spontaneity, pocitů a emocí v rámci jednání. Prostor je tedy produkován společností a naopak. Každé jednání se odehrává v rámci určitého prostoru, který – pakliže je definován jako neustálý proces společenské produkce – nutně ve vztahu k významům aktuálně připsaným danému prostoru zasahuje do jednání, které v něm probíhá (Šamánek 2014: 3).

Tyto konceptualizace Lefebvreovi slouží k popisu (re)produkce prostoru v kapitalistických společnostech. Klíčovou roli zde hrají *prostorové praktiky*, které vytvářejí dva vzájemně protichůdné směry prostorové (re)produkce. První z nich popisuje tvorbu dominantního prostorového diskurzu, který Lefebvre označuje jako „abstraktní“, a který slouží především ekonomickým účelům a státu. Abstraktní *reprezentace prostoru* v tomto případě figuruje jako mocenský nástroj (Lefebvre 1991: 391), jehož hlavním cílem je

kolonizace každodenního života, která má vytvořit falešnou představu neutrality prostoru (Lefebvre 1991: 349), odstranit jakékoli prostorové odlišnosti (Lefebvre 1991: 396), homogenizovat a komodifikovat prostor (Gregory 1994: 360), a také jej formou institucí byrokratizovat a instrumentalizovat (Lefebvre 2009: 203). Pokud tedy tuto perspektivu vztáhneme na územní plán – což nepochybně můžeme, protože jak jsme zmínili, územní plán reprezentaci prostoru v Lefebvreově pojetí bezesporu představuje – na jedné straně můžeme s ohledem na vybranou výchozí perspektivu tvrdit, že územní plán představuje nástroj komodifikace, homogenizace, instrumentalizace i byrokratizace prostoru, a vytváří jakýsi rámec pro uvažování v termínech kapitálu a investic, na druhé straně je ovšem určitým regulativním prvkem, který by ve své ideální podobě měl prostor před jeho determinací kapitálem také chránit. Ve vztahu k našemu výzkumnému tématu tak figuruje v jakési paradoxní dialektické pozici.

Druhý proud formují praktiky, které jsou naopak ve vztahu k prostoru opačné, tj. ty, které produkují určitý kontradiskurz k diskurzu dominantnímu, zejména ve vztahu k jeho státní i ekonomické kontrole nad prostorem a požadavku jeho komodifikace a homogenizace. Spojené jsou s *prostory reprezentace*, jak jsme je popsali, tj. s určitou *žitou* zkušeností reflektující jednak dřívější prostorové uspořádání, a zároveň hledající nové praktiky a nové žité zkušenosti i třeba formou umění či abstraktnějších myšlenkových forem. Základní dichotomií, která dělí tyto dva způsoby prostorové (re)produkce, je tedy jejich kategorický rozdíl v chápání prostoru – prostor chápaný jako komodita, jejíž hodnotu určuje cena na trhu, anebo prostor, jehož hodnota je dána užitekem pro jeho obyvatele (Butler 2013: 110).

Ačkoli můžeme Lefebvreovu koncepci považovat za poměrně abstraktní ve vztahu ke konkrétnímu regulativnímu rámci, jakým je územní plán, je důležitá právě s ohledem na jeho ekonomismus. Aktéři, kteří se snaží ovlivňovat prostor města, respektive svůj *žitý prostor*, jsou díky němu de facto nuceni přizpůsobení se dominantnímu prostorovému diskurzu, který determinuje možnosti uplatňování nároků zapojených zájmových skupin v rámci neoliberálního režimu řízení. Lefebvre píše, že teze jako „změnit život“ či „změnit společnost“ neznamenaají nic, pokud nejsou spojeny s produkcí adekvátního prostoru (Lefebvre 2009: 186). Ve vztahu k našemu předmětu výzkumu a zúčastněným aktérům tak svým způsobem konstruuje požadavek na produkci prostoru okleštěného od ekonomických

konotací. Jestli je taková účast na prostoru ve společnosti pozdního kapitalismu reálná, nám ukáže výzkumná část této práce. Rozvedme si ovšem nyní prostorové aspirace aktérů, kteří v prostoru jednají, vnímají jej, myslí, produkují a žijí, na příkladu konceptu *práva na město*.

I. 4. Právo na město

Právo na město je jedním z rámců současného lokálního aktivismu, jenž „v původní verzi tematizuje odcizení občana (*citoyen*), který je nucen žít v prostoru, který sám neutváří“ (Sládek 2013). Podle Henriho Lefebvra je nutné vidět kořeny této tenze (konfliktu sociálních potřeb a systému) v antropologii. Lefebvre píše, že „lidská bytost má potřebu akumulace energie a jejího využití, či dokonce vyplývání v rámci *hry*. Má potřebu vidět, slyšet, dotýkat se, ochutnávat, a má též potřebu přenést tyto percepce do reálného světa“ (Lefebvre 1996: 147). K těmto *antropologickým* potřebám, které jsou sociálně rozpracovány či realizovány (to znamená někdy separovány, někdy sblížovány navzájem, někde potlačovány a někde hypertrofizovány¹²), mohou být přidány, jak píše Lefebvre, „specifické potřeby, které nemohou být uspokojeny komerčními a kulturními infrastrukturami, jež jsou jaksí spořivě vybírány plánovači“ (Lefebvre 1996: 147). Podle Lefebvra toto odkazuje k potřebě kreativní aktivity, jež se netýká pouze produktů a materiálních statků, nýbrž je spojena s touhou po informacích, symbolice, imaginaci a hře. Znamená to tedy fundamentální potřebu a touhu, skrze niž se hra, sexualita, fyzická aktivita jako sport, kreativní aktivita, umění a vědění stávají partikulárními vyjádřeními a *momenty*, jež mohou více či méně překonat úlomkovité dělení běžných životních úloh (Lefebvre 1996: 147).

K takovéto perspektivě Lefebvre přidává kontext města a potřebu urbánního života. Ovšem místo toho, aby jedinec participoval na tvorbě městského prostoru, je tento především produktem kapitálu. Jak Lefebvra ve svém článku shrnuje Jan Sládek, „pro kapitál je výhodnější spíše než specifické prostory podporovat prostory homogenní, zglajchšaltované, sériové. Nutno dodat, že původní Lefebvrova verze má stejný odpor ke státní výstavbě (zejména panelová sídliště). Pro kapitál je důležitější směnná hodnota prostoru, pro občany jeho hodnota užitná“ (Sládek 2013).

K potřebám jedince uplatňovaných v kontextu města a ve vztahu k městu David Harvey dodává, že otázka námi toužené představy města nemůže být odvozena pouze od námi uznávaných sociálních svazků, vztahu k přírodě, životních stylů, technologií či estetických hodnot. *Právo na město* je mnohem více než jen individuální svoboda dosáhnout městských prostředků; je to právo změnit sama sebe prostřednictvím změny města. Spíše

---

¹² hypertrofie = termín označující růst tkáně vlivem zvětšování jednotlivých buněk

než individuální právo je to právo společné, kolektivní, neboť transformace nevyhnutelně souvisí s uplatňováním *kolektivní* síly na reorganizaci procesů urbanizace. Jak tedy píše Harvey, „svoboda tvořit a *přetvářet* naše města a zároveň sebe samé, je jedno z nejcennějších a zároveň nejvíce opomíjených lidských práv“ (Harvey 2008: 23).

Uplatňovat právo na město znamená dle Harveyho vytvářet formativní síly v rámci procesů urbanizace a způsobů, jakými jsou naše města utvářena, a to elementárním a radikálním způsobem. Od počátku města vznikala coby jakýsi produkt přebytku geografické a sociální koncentrace. Urbanizace proto vždy byla také třídním fenoménem, neboť přebytky musely být nějakým způsobem, někým a *od někoho* vytvořeny a vyextrahovány, přičemž kontrola nad nimi typicky leží v rukách hrstky. Mezi urbanizací a kapitalismem leží vzájemný oboustranný vztah – kapitalismus neustále produkuje přebytečný produkt, který urbanizace vyžaduje, a naopak kapitalismus potřebuje urbanizaci, aby tento přebytečný produkt dokázal absorbovat. Není proto překvapivé, že logistické křivky růstu kapitalismu jsou výrazně paralelní s křivkami urbanizace světové populace (Harvey 2012a: 5).

Lefebvre k normativnímu popisu a hodnocení současných měst využívá dvojího rozlišení systému produkce městského prostoru. Ve formě *ideálních typů* (viz Weber 2009) hovoří o tvorbě města *lidmi (produced by)* a tvorbě města *pro lidi (produced for)*, přičemž klíčovým rozdílem je v této dichotomii participace obyvatel města na produkci jeho prostoru. Město pro lidi je v Lefebvreově pojetí jevem typickým pro současná kapitalistická města. Vyjadřuje situaci, kdy v důsledku strukturálních společenských nerovností dochází k produkci města podle klíče daného aktéry disponujícími dostatečnou mocí. Takováto forma produkce má za cíl přinášet ekonomickou hodnotu aktérům disponujícím kapitálem, který ovlivňování produkce umožňuje. Město tvořené lidmi je oproti tomu způsob produkce prostoru, na kterém se podílejí přímo jeho obyvatelé nezprostředkovaným způsobem. Směřuje tedy přímo ke konceptu práva na město. Jeho součástí jsou dvě základní práva – právo na *participaci (účast)* a právo na *apropriaci (přisvojení)*. Participací je myšlena účast obyvatel na všech aspektech rozhodování ovlivňujících prostor, ve kterém žijí. Toto právo má zaručit, že obyvatelé budou v rozhodování o svém životním prostoru hrát centrální úlohu, a že do něj budou moci zasahovat přímo, tj. budou přímo reprezentovat svoji identitu. Tento požadavek odkazuje k principu fungování současných vysoce byrokratizovaných liberálně-demokratických rozhodovacích institucí, skrze které je hlas obyvatel města drastickým

způsobem filtrován. Právo na přisvojení pak znamená možnost praktického využití prostoru jeho obyvateli ve smyslu vstupování do prostoru, jeho úprav, okupování, nebo vytváření nového prostoru. Definuje zároveň rozdíl mezi *přisvojením* a *přivlastněním* prostoru ve formě soukromého vlastnictví, vůči kterému stojí v opozici (Purcell 2002: 103). Účast obyvatel na formování prostoru města se v konceptu práva na město stává cestou k minimalizaci odcizení od města na rovině žitého prostoru, a také v kontextu obousměrného procesu vzájemného formování mezi společností a prostorem možností sebeurčení a seberealizace v kontextu daného prostoru. Kritika produkce prostoru v módu *pro lidi* se zároveň stává explicitní kritikou strukturálních nerovností, byrokracie a homogenizujícího tlaku ve společnosti (Šamánek 2014: 3 – 5).

Debaty, které rozebírají a shrnují přístupy k právu na město (např. Mitchell 2003: 14 – 41; Marcuse 2009; Attoh 2011) si všímají také otázky, zda se jedná o právo kolektivní či individuální. Vztahuje se významně právě ke konceptům *přisvojení* a *účasti*. Tendence chápat právo na město jako kolektivní právo na demokratické rozhodování o prostoru jsme si již ukázali v případě přístupu Davida Harveyho (2008, 2012a), Don Mitchell (2003) či Beckettová a Herbert (2010) jej však pojmají spíše jako právo stojící proti demokratické správě prostoru ve vztahu k marginalizovaným či deprivilegovaným skupinám. Právo na okupaci prostoru vnímají jako obranu před exkluzí takových skupin ze společnosti (např. lidé bez domova) a proti tzv. „diktatuře většiny“. Právo na město v tomto pojetí směřuje k posílení demokracie v rozšířeném slova smyslu, které zahrnuje také obranu nejrůznějších identit vůči homogenizujícím tlakům (Šamánek 2014: 6 – 7).

Za zřejmě nejčistší formu prosazování tohoto práva v rámci městského prostoru bývá v některých případech považován squatting (Harvey 2008; Martínez 2014; Adler 2015; Frangioni 2016) coby nejvyšší forma městského *commoningu* (Harvey 2011; Caffentzis, Federici 2013); žitého prostoru odděleného od forem a struktur kapitálu, nezávislého na soukromém vlastnictví prostředků, a v konečném důsledku s potenciálem činitele *městských revolucí*, jak je popisuje Harvey v kontextu svého pojetí anti-kapitalismu (Harvey 2012a: 115). Vedle obecnější charakteristiky, tj. že squatting je „žití či jiné využívání obydlí bez svolení vlastníka, přičemž se jedná o obsazení budovy s intencí relativně dlouhodobého užívání,“ (Pruijt 2013: 19) se v diskurzu literatury na téma squattingu setkáváme s relativně širokou paletou definic či charakteristik, které ovšem všechny více či méně přímo odkazují na některý

z aspektů Lefebvrevy konceptualizace. Většina autorů, jak shrnuje Hans Pruijt, o squatterském hnutí hovoří jako o kolektivním aktérství snažícím se dosáhnout určitého cíle. Anders Corr (1999: 3) tento cíl označuje jako „redistribuci ekonomických prostředků podle více rovnostářského a efektivního vzoru“, podle Nicka Watese (1980) se tento cíl zaměřuje na problematiku bydlení, zatímco Virginie Mamadouh (1992) squatting vidí jako prostředek k prosazení romantické vize „malé je krásné“ uprostřed dominantní ryze funkcionální praxe urbánního plánování (Pruijt 2013: 20).

Jako další cíle hnutí uváděné v relevantní literatuře Pruijt zmiňuje mimo jiné např. boj za lepší společnost (jakožto výsledek utopické vize světa) či snahu o životní svépomoc. Existují ovšem i definice, jež hnutí charakterizují nejen v ohledu *orientace na cíl*, nýbrž jako hnutí vystupující konfrontačně vůči dominantní kultuře či hnané potřebou politického vyjádření. Někteří autoři tak vidí squatting jako kontrakulturu (*counter-culture*) produkovanou především střední třídou (Clarke et al. 1978: 58), jiní jako „způsob formování života a žitého prostředí, který prolomuje vnucené normy a zákony“ (Wietsma, Vonk, van der Burght 1982: 4), další pak třeba vnímají squatting jako reprezentanta kultury *Do it Yourself* (McKay 1998). Všechny tyto definice mají svým způsobem pravdu, a do značné míry tak postihují podstatu hnutí (Pruijt 2013: 20).

V budoucích perspektivách squatting alespoň částečně řeší kulturní a sociální otázky, přesto je ještě stále dosti vzdálen od okamžiku, kdy by se mohl stát skutečným prostředkem k tvorbě města, k vlastní realizaci a proměně lidí samotných. Tím spíše v otázce celospolečenského nazírání na tento fenomén – jestliže dojde k proměně společenského klimatu vůči squattingu, doposud velmi negativního, bude to znamenat de facto proměnu společnosti jako takové, tj. aktérů samotných. Kapitál a dominantní diskurs tvorby městského prostoru zde však stále figuruje coby nepřekonatelná hradba. Typickým příkladem v prostředí Prahy jsou události kolem žižkovského squatu Klinika. Radikální forma *práva na město* ve vztahu k užitné hodnotě prostoru je za svoji dobu existence neustále konfrontována s tlaky dominantního prostorového diskursu (více viz např. Šipka 2016).

Naším předmětem zájmu je ovšem trochu odlišná skupina obyvatel, která na rozdíl od diskursu squattingu komunikuje s dominantními strukturami skrze kanály dominantním diskursem vytvářené, a nenárokuje si (tak výrazné) ambice na městské revoluční zvraty,

minimálně ne v otázce prolamování vlastnického práva. Je to skupina občanů, kteří na základě vlastního zájmu o okolní prostředí a prostor města formulují své požadavky a vize o prostoru, které v naprosté většině případů nejsou formované námi definovaným neoliberálním diskursem, ale spíše zájmem o užitnou hodnotu prostoru. Z toho důvodu je třeba si v Lefebvrevě pojetí *práva na město* všimnout jeho redefinice pojmu *občanství*.

V administrativním významu (tedy oficiální příslušnost k určité geograficko-administrativní jednotce) zde ztrácí na relevanci, protože do centra zájmu se dostávají skuteční obyvatelé města, jež nelze redukovat pouze na množinu těch, kteří v daném městě mají trvalý pobyt. Lefebvre namísto pojmu občan (*citoyen*), navrhuje vzhledem k jeho přílišnému zatížení spojením s příslušností k národně-politické jednotce jeho nahrazení pojmem obyvatel města (*citadin*), který lépe vyjadřuje vztah člověka k jeho životnímu prostoru (Šamánek 2014: 5 – 6). „Právo na město, doplněné o právo na odlišnost a právo na informace, by mělo modifikovat a konkretizovat práva občana, ve významu obyvatele města a uživatele rozličných služeb, a učinit je praktičtějšími“ (Lefebvre 1991 dle Kofman a Lebas 1996: 34).

Ve zjednodušené podobě se konflikt obsažený v *právu na město* stává základním konfliktem lidské existence mezi módy *vlastnění* a *bytí*, jak je popsal Erich Fromm (2014). Píše: „Alternativa mezi vlastněním a bytím se neobrací k běžnému lidskému rozumu. Může se zdát, že *mít* je normální životní funkcí – abychom mohli žít, musíme určité věci mít. A dále, abychom se mohli z věcí těšit, musíme je mít. Jak může v kultuře, kde nejvyšším cílem je mít – a mít víc a víc – a ve které lze říci, že někdo má cenu milion dolarů – existovat nějaká alternativa mezi vlastněním a bytím? Naopak by se mohlo zdát, že pravou podstatou bytí je vlastnění; jestliže někdo nic *nemá*, je nic.“ (Fromm 2014: 29). Většina velkých mistrů života ovšem naopak hledání takové alternativy učinila ústřední otázkou svých systémů. Od náboženských postav po velké teoretiky společnosti (Fromm prochází dosti divoce od Buddhy až k Marxovi, zde v pozici radikálního humanisty) se objevuje prosazení *bytí* na úkor *vlastnění* coby prostředek dosažení vyššího stupně rozvinutí člověka. Pro Fromma toto rozlišení představuje spolu s rozdílem mezi láskou k životu a láskou ke smrti nejzákladnější problém existence. Jak píše, „empirické antropologické a psychoanalytické údaje totiž ve svých důsledcích ukazují, že *vlastnění a bytí představují základní způsoby prožívání a že jejich*

příslušná síla určuje rozdíl mezi charaktery individuí a mezi různými typy sociálního charakteru“ (Fromm 2014: 30).

I. 5. Občanská společnost, sociální hnutí a vztah k místu

Jelikož se předmětem našeho výzkumu stávají aktéři silného občanského kontra-diskursu, vypůjčíme-li si Harveyho terminologii, nutně se musíme alespoň krátce zastavit také u jejich teoretického vymezení. Občanská společnost a sociální hnutí totiž v současnosti patří k nejzásadnějším elementům proměn společnosti. Jejich hlas je slyšet, přestože jeho vyslyšení je mnohdy nejisté, bezesporu však vytváří tlak na politické reprezentace v jakékoli zemi, a stejně tak je tomu i v případě transnacionálních hnutí. Alberto Melucci hnutí nazývá „rozčarovanými proroky zbavenými iluzí“ v éře, jež se stala globálním systémem rozštěpeným molekulárními změnami, systémem, který neustále generuje napětí a následně se na něj snaží adaptovat snahou o jeho kontrolu. „Hnutí jsou znamením; nejsou jen výsledkem krize a posledními bolestmi pomíjející společnosti. Signalizují hlubokou transformaci v logice a procesech, které komplexní společnosti provázejí“ (Melucci 1996: 1). Ačkoli se jazyk, kterým hnutí promlouvají, a dávají tak směr a tvář dané sociální síle, může zdát výhradně jako jejich vlastní, povaha informací proměňuje jejich specifičnost a promlouvá k celé společnosti (Melucci 1996: 1).

Podržíme-li se tvrzení o jazyku, kterým hnutí promlouvají, v našem případě se diskurz kolem územního plánu vsutku drží na úrovni velmi specifické a do značné míry expertní. Jak nám ukáže výzkumná část práce, jazyk hnutí v tomto případě není primárně podmíněn myšlenkovou inovací produkovanou hnutím, ale naopak je zde spíše přebírána jazyková koncepce produkovaná dominantním řádem. S Meluccim ovšem v tomto kontextu musíme souhlasit i v další části parafrázovaného textu – ačkoli pro laickou a nezúčastněnou veřejnost může tento jazyk působit velmi složitě a nepřístupně, ve výsledku vysílá klíčovou informaci o stavu společnosti: determinujícím faktorem pro podobu našich měst je kapitál, a coby občané máme jen velmi omezené možnosti tento stav pozměnit.

Vznik sociálních hnutí je podle Touraina (2009) definován kombinací sociálního konfliktu s nejvíce přijímanými a „prestižními“ kulturními možnostmi prezentace v daném prostoru (zemi). K životu sociální hnutí přivádějí a definují aktéři, kteří jsou nespokojeni se způsobem, jakým jsou používány hlavní prostředky a zdroje společnosti, a chtějí tento způsob změnit (Touraine 2009: 151). Prezentovaný výzkum nám opět ukazuje hluboké zakotvení této teorie také v realitě pražského územního plánování.

Pole, ve kterých sociální hnutí působí a ve kterých se aktivizují, jsou dle Melucciho primárně manifestacemi systémového problému, které ukazují realitu sítě globální provázanosti, ve které moderní společnost figuruje (Melucci 1996: 163). Tohoto faktu si musíme všimnout i v našem kontextu – sociální hnutí se stávají prostředkem, který již neurčuje sociální kategorie v opozici k politické či teritoriální entitě, nýbrž spíše zpochybňuje a napadá mechanismy globalizace, které již do značné míry nejsou závislé na rozhodnutích „vládnoucí třídy“ (Touraine 2004: 717). V rámci nové výstavby jsme svědky přílivu zahraničního kapitálu, a i způsob rozhodování o tom, jak bude to které konkrétní místo vypadat, zdaleka není čistě v gesci institucí a politické reprezentace. Majetkové či vlastnické právo platí za tvrdý argument, a kapitál je prostředkem, který jej může aktérům vcelku snadno poskytnout (nemluvě o dalších oblastech, ve kterých míra kapitálových dispozic může znamenat lepší vyjednávací pozici, ať už mluvíme o právním či architektonickém servisu, nebo samozřejmě také o korupci). Propojení lokální problematiky s globalizovaným světem tak často znamená spíše použití termínu *kulturní* hnutí, neboť centrální konflikt se soustředí mezi subjekt a „globální“ neosobní systém. V zásadě tak ve většině případů lze hovořit o kulturních hnutích, která se snaží bránit *lokální* vůči *globálnímu*, předvídatelnost pracovního života vůči flexibilitě práce a diverzitu kulturní tvořivosti vůči centralizované produkci masové kultury (Touraine 2009: 155).

Určitou diferenci bychom mohli spatřovat v terminologickém vymezení a rozdílu termínů *občanská společnost* a *sociální hnutí*. V českém kontextu bychom neměli zapomínat na přisuzování významu občanské společnosti ve smyslu přerodu od totality k demokracii i následnou důležitou úlohu občanské společnosti např. v rámci iniciativ konce 90. let, o kterých hovořil Martin Horak. Chci tím říci, že v rámci České republiky často mluvíme o „občanské společnosti“ a i sociální teorie si všímá rozdílu mezi oběma termíny (viz např. Mansfeldová et al. 2004; Skovajsa 2010). My se nicméně přidržíme konstatování Alaina Touraina, že „hnutí se mohou objevit na jakékoli úrovni sociální organizace, ovšem vždy odpovídají stejnému typu akce“ (Touraine 2009: 151). Jinými slovy to znamená, že za sociální hnutí můžeme považovat i široký občanský diskurs formovaný kolem územního plánu Prahy, zejména mezi pražskými spolky, který vytváří stejný typ akce, jakým působí hnutí i v jiných oblastech. Nebudeme se tedy dále tímto terminologickým rozlišením zabývat, neboť pro obsah a sdělení práce jej nepovažuji za důležité.

I. 4. 1. Vztah k místu

Jak potvrzuje výzkumná část práce (kap. II. 3. 4.), vztah k místu v našem případě představuje jeden z klíčových elementů mobilizace hnutí, nebo chcete-li občanské angažovanosti, ať už jedince, anebo kolektivů, který zde představují zkoumané spolky. Citové pouto ke konkrétní lokalitě, často spjaté s původem aktérů a dlouholetým prožíváním vlastního života v místě, vede (jak se mimo jiné pokoušíme ověřit v empirické části práce) ke zvýšenému zájmu o zachování jeho charakteru, a svým způsobem tedy i zachování určité části vlastního života, vzpomínek i budoucího prožívání místa a města. V teorii zakotvený termín *place attachment* představuje důležitý koncept zejména v rámci environmentalistiky a environmentální psychologie, přičemž je však provázaný s celou řadou příbuzných oborů, jakými jsou sociální či humánní geografie, sociologie či sociální psychologie.

Dle Tomáše Niesnera (2014) provedl historicky první studii týkající se citových vazeb k místu Marc Fried (1968), který zkoumal část vysídlené populace bostonského předměstí West End, kde probíhal rozsáhlý program přestavby města. Výzkum poukázal na reakce lidí po přesídlení, jež se blížily smutku, který lidé pociťují po ztrátě někoho blízkého. V 70. letech zaměřili humánní geografové pozornost na rozdíl abstraktního prostoru a tzv. významného místa (*meaningful place*; Lewicka 2011) – v tomto kontextu je, jak píše Niesner, nejčastěji zmiňován filosofický přístup Yi-Fu Tuana (1990) s termínem *topofílie* (*topophilia*), neboli láskou k místu, a fenomenologické pojetí tématu, kterým Edward Relph (1976) zdůrazňoval osobní zkušenost s místem, hluboké citové vazby a subjektivně utvořený *význam místa*. Přibližně v podobné době se autoři uchýlili i ke kvantitativním metodám zkoumání v souvislosti s pojmem *pocitu komunity* (konkrétně Kasarda, Janowitz 1974). Výzkum přinesl zjištění, které se nám potvrdilo i v našem výzkumu – že nejlepšími předpoklady pro vytvoření vazby k místu jsou sousedské vztahy a také doba setrvání v místě. Rozšiřování definic a vymezení spolu s rodícím se širším diskursem přineslo vydání knihy *Place attachment* Irwina Altmana a Sethy Low (1992). Poukázalo nejen na vysokou interdisciplinaritu konceptu, ale svým způsobem znamenalo počátek rozšiřování výzkumu vztahu k místu. Největší míra pozornosti je vztahu mezi člověkem a místem v současné době věnována v časopise *Journal*

of *Environmental Psychology*, nicméně – jak jsme již uvedli – mezioborovost konceptu je stále aktuální, a to i v kontextu územního plánování (Niesner 2014: 10 – 11).

Za jakýsi styčný bod a výchozí filosofickou tezi diskursu vazby na místo lze považovat tvrzení, že fyzické lokality mají svůj ontologický význam a že jsou tedy více než pouhým pozadím každodenních sociálních jevů (Devine-Wright 2013). Místem tedy nerozumíme pouze jakousi věc ve světě, ale i způsob, jakým svět vidíme, chápeme a poznáváme. Poznávání místa není redukovatelné pouze na některou z jeho vlastností, ale je třeba jej chápat celostně a kvalitativně. Takové pojetí odkazuje ke zmiňovanému fenomenologickému přístupu zkoumání vztahu k místu, který reprezentují zmiňovaní Yi-Fu Tuan a Edward Relph. Tuanův koncept topofilie popisuje proces utváření „místa“ z „prostoru“ skrze jeho lepší poznání a přiřazení hodnoty, přičemž citová složka v tomto procesu hraje klíčovou roli (Tuan 1990). Relph (1976) považuje vztah k místu za základní lidskou potřebu a dokonce nedílnou součást lidské identity – doslova říká, že „být člověkem znamená mít a znát své místo“ (Relph 1976: 1). Současná společnost však tuto složku lidské identity ohrožuje skrze postupnou prostorovou homogenizaci i prosazování globalizačních vlivů a s nimi spojené zvýšení mobility. Relph tak vyjadřuje základní obavu nad *ztrátou místa* a jeho autenticity. Takové pojetí vztahu k místu tak ve své podstatě přímo – třebaže to u zmiňovaných autorů není explicitní – odkazuje k prostorové koncepci Henri Lefebvrea (Niesner 2014: 13 – 15).

Kritiku implicitního zdůraznění teritoriálních kořenů člověka shrnuje Csaba Szaló (2006) v kontextu vymezování našich představ o *domově* a jeho teritoriálním zakořenění. Vztahy lidí k domovu a kultuře jsou dnes podle něj jiné a složitější, než tomu bylo v minulosti, protože „stále více lidí žije své životy v podmínkách pohybu. (...) Sdílená metaforická představa zakořeněnosti je zpochybňována fenoménem toho, že naši současnost charakterizují lidé, kteří jsou nositeli deteritorializované podoby kulturní identity“ (Szaló 2006: 146). Jinými slovy se Szaló snaží ukázat, že společenství, ke kterým jsme vázáni prostřednictvím kulturní identity, jsou sice zprostředkována místy, ovšem ta podle něj nemusejí mít nutně charakter lokálních kultur. Společenství, ke kterým jsme vázáni, nemusejí být nyní nutně společenstvími každodenní žité přítomnosti, a zároveň místa, která formují kulturní identity, nemusejí mít nutně podobu *domova* (a to ani v případě, že pojednáváme o domově *deteritorializovaném*)(Szaló 2006: 146 – 147).

Rozvolňování sociálních vazeb k místu v kontextu současné fáze společenského vývoje nám potvrdí i další sociologické analýzy tématu. Zejména na poli komunitní sociologie se setkáme s tvrzením, že jedním z nevyhnutelných důsledků moderního městského života je zánik lokálních komunit. Prezentovaný výzkum ovšem dokládá, že pojem lokální komunity je v souvislosti s ochranou místa stále živý. Jsou to právě spolky, které na sebe vážou širší sociální aktivity a sociální vztahy za účelem zachování společně žitého prostoru. V konceptu *lokální komunity* jsou coby základní složky zahrnuty *pocit sounáležitosti* (sense of belonging) nebo *vazba ke komunitě* (attachment to the community; Giuliani 2003). Ta často není přesně konceptuálně vymezena, avšak obecně ji můžeme označit jako spojení mezi obyvateli a komunitou z hlediska sociálních aspektů, typicky jednak jako vyjádření míry citu vztahujícího se ke komunitě, ve které jedinec žije, anebo také jako indikátor zakořeněnosti jednotlivce v komunitě (Trentelman 2009). Vliv sociologických faktorů na *vazbu ke komunitě* a *pocit* zkoumali např. John Kasarda a Morris Janowitz (1974) se zjištěním, že faktor délky pobytu v komunitě je nejlepším předpokladem k vytvoření vazby oproti faktorům velikosti a hustoty komunity. Jiná studie (Gerson et al. 1977 in Giuliani 2003) se pak zaměřila na vyjasnění charakteru vazby, za který považovala oddanost jednotlivců ke svým sousedstvím a sousedům (Niesner 2014: 16 – 17).

Ačkoli můžeme s ohledem na procesy současného globalizovaného světa kapitálu, mezi něž patří i zvýšená mobilita a slábnutí místní kultury a identity, považovat míru vazby k místu za rozvolněnější, výzkum prezentovaný v empirické části práce nám ukazuje, že je stále velmi relevantním faktorem při formování občanských iniciativ, minimálně v kontextu územního plánování a lokální výstavby.

I. 6. Instituce, aktéři, procesy a regulace územního plánování v kontextu Prahy

Ještě než však přejdeme k empirické části práce, představme si klíčové aktéry a institucionální a právní rámec územního plánování v Praze. Celý tento procesní balík představuje komplexní a vcelku komplikovanou problematiku. Na poli této práce nechceme ani nemůžeme chtít zprostředkovat jeho úplné pochopení z legislativního a procesního hlediska, avšak považujeme za nutné se s jeho hlavními součástmi seznámit.

I. 6. 1. Zákonné územně-plánovací a procesní regulace

Územní plán je nejdůležitější dokument pro jakýkoli územní rozvoj obce nebo města a zároveň patří mezi vůbec nejvýznamnější dokumenty tvořené veřejnou správou. Jak píše právnička spolku Arnika a expertka na územní plán Vendula Zahumenská, najdeme v něm odpověď na otázky, proč vedle našeho rodinného domku roste nový supermarket nebo parkoviště, anebo v něm zjistíme, kde je naplánovaná rozsáhlá průmyslová zóna nebo kudy povede roky slibovaná silnice. Územní plán tedy určuje, na kterých pozemcích se může stavět a kde naopak žádný dům, supermarket, továrna či hala vyrůst nesmí. Reguluje, které pozemky musí zůstat volnými prostranstvími, například v případě parku či lesa nebo pole pro zemědělství. Z tohoto důvodu je potřebný všude, ať už je to Praha, krajské či okresní město nebo i malá obec, třebaže se zde budou řešit zcela jiné problémy (Zahumenská 2016: 7 – 8).

V českém legislativním prostředí upravuje územní plánování zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, běžně označovaný také jako *stavební zákon*. Přestože tento zákon je základním regulativem, který určuje způsob rozhodování o tom, jak bude vypadat město nebo obec¹³, není zdaleka jediným právním rámcem, podle kterého se o výstavbě rozhoduje. Z hlediska zákonů hrají roli také správní řád (zákon č. 500/2004 Sb.) a dále také některé tzv. zvláštní předpisy jako zákon o ochraně přírody a krajiny (č. 114/1992 Sb.) nebo zákon o posuzování vlivů na životní prostředí – proces EIA (zákon č. 100/2001 Sb.). Pravidla pro soudní přezkum územně plánovací dokumentace pak stanovuje zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní (Zahumenská 2016: 6).

---

¹³ Stavební zákon upravuje nejen územní plánování, ale také vydávání územních rozhodnutí a stavebních povolení (a další procesy, kterými se umožňuje stavět)(Zahumenská 2016: 6).

Vedle zákonů upravují územní rozvoj ještě další dokumenty a nástroje – na nejvyšším stupínku stojí tzv. politika územního rozvoje, kterou pořizuje Ministerstvo pro místní rozvoj a schvaluje vláda; hierarchicky níže pak figurují zásady územního rozvoje, které platí na úrovni kraje a dále připravují podmínky pro konkrétní územní plán, jenž je pořizován obecním úřadem. Na územní plán pak navazují tzv. regulační plány a aktem, který ve výsledku rozhodne o pořízení té které stavby, je územní rozhodnutí vydávané stavebním úřadem.

Územní plánování je specifické v tom, že pro něj neexistuje jediný soubor pravidel platný paušálně pro území celého státu, jak tomu většinou je u jiných zákonů, ale na starost jej mají kraje, města a obce. Každá z těchto samospráv rozhoduje o svém území sama, tedy i o tom, jaký bude jeho územní plán. V hierarchii územního plánování, kterou jsme popsali v předchozím odstavci, platí, že každá z jejích součástí má odlišnou úroveň podrobnosti, a to jak co do rozsahu území, které řeší, tak co do procesů, ve kterých se připravuje a vydává, stejně jako mírou podrobnosti zobrazeného území. Všechny úrovně jsou zároveň vzájemně propojené – nižší úroveň plánů musí vždy splňovat podmínky těch nadřazených (Zahumenská 2016: 8).

Všechna města v České republice pořizují své územní plány a způsob jejich pořízení je stanoven stavebním zákonem. Ten především požaduje, aby pořizovatelé (tj. orgány krajů a obcí v přenesené působnosti, v případě Prahy magistrát) vycházeli z tzv. územně plánovacích podkladů. Ty jsou tvořeny územně analytickými podklady, které zjišťují a vyhodnocují stav a vývoj území, a územní studie, které ověřují možnosti a podmínky změn v území. Jak upozorňuje Zahumenská, občané se ze zákona neúčastní přípravy územně plánovacích podkladů, avšak úřadům současně nic nebrání, aby s občany co nejvíce pracovaly – dle právníčky by vzájemná komunikace právě v této fázi přípravy byla nejpřínosnější, neboť fáze územně plánovacích podkladů představuje tu nejotevřenější část územního plánování, kdy lze o řešeních skutečně diskutovat a hledat ta z nich, která budou nejen přijata širokou veřejností, ale budou i přínosná pro kvalitu života (Zahumenská 2016: 9).

Z hlediska naší výchozí teoretické koncepce je tato poznámka poměrně zajímavá – v současném technizovaném neoliberálním světě musíme počítat s vysokou mírou procesní byrokracie a praktická aplikace *práva na město* se s ní v územním plánování chtít nechtět musí vypořádat. Jak dokládá náš výzkum, je to právě vysoký byrokratismus řízení, který ve

výsledku aktivní a efektivní účast obyvatel znemožňuje. V kontextu výše řečeného si také všímá skutečnosti, že nezahrnutí obyvatel do přípravných fází plánování představuje kritický nedostatek v současných pokusech o participaci.

Vedle stavebního zákona musí územní plán vycházet i z celé řady dalších podkladů. V ideálním případě by územní plán měl dbát na rozvoj nejen hospodářský, ale i sociální a environmentální, což znamená, že pro jeho pořízení by měl vycházet např. z demografických a sociologických analýz, statistických údajů a nejrůznějších ekologických analýz, nebo také z analýz spojených s potřebami společnosti při využívání veřejných prostor či otázek zaměřených na vzdělávání. Pro pořízení územního plánu, a ze zákona povinně pro nadřazené normy politiky a zásad územního rozvoje, je také nutné Posouzení vlivů na životní prostředí, tzv. SEA (*Strategic environmental assesment*). Zde se mohou občané vyjadřovat až k hotovému posouzení, které se zveřejňuje současně s návrhem těchto dokumentů. Bez zajímavosti není, že politika, zásady i územní plán mohou být schváleny i pokud jim bylo ať už příslušnými úřady nebo výsledky environmentálního posouzení vytknuto mnoho negativ, jako tomu bylo třeba v případě politiky územního rozvoje z roku 2009 (Zahumenská 2016: 9).

Úroveň a fázi územního plánování je tedy celá řada a orientovat se v nich vyžaduje zodpovědné a soustředěné sebevzdělání. Ani tehdy si aktér, občan, nemůže být jist, že je schopen do celého procesu zasáhnout a ovlivnit výslednou podobu. Problém vysokého stupně hierarchického dělení regulativních nástrojů a právních rámců, který jsme si – podotýkám, že ve zjednodušené podobě – popsali, představuje další z překážek, kterou musejí obyvatelé Prahy ve snaze podílet se na svém prostoru překonávat.

1. 6. 2. Územní plán Prahy – instituce, aktéři, vývoj

Klíčovou institucí pro územní plánování a rozvoj v Praze je magistrát, který ve městě, jež je jako jediné v České republice zároveň jednotkou na úrovni samostatného kraje, supluje funkci krajského úřadu. Magistrát je tedy pořizovatelem jak územního plánu, tak zásad územního rozvoje. Vedle toho v Praze existuje i další důležitý regulativ, kterým jsou Pražské stavební předpisy. Všechny tyto typy regulací spadají pod magistrát, přičemž zodpovědnost nese náměstek či náměstkyně primátora (v současnosti primátorky) pro územní rozvoj.

Současnou náměstkyní je Petra Kolínská za Stranu zelených. Dalšími orgány magistrátu pro řízení územního rozvoje je Odbor územního rozvoje a dále také Výbor pro územní rozvoj a územní plán Zastupitelstva hl. m. Prahy. Mimochodem i zastupitelstvo je v územním rozvoji velmi důležitým hráčem – schvaluje například změny stávajícího územního plánu nebo přijímá nový. Dalším orgánem je pak také Rada hl. m. Prahy, jejíž rozhodnutí se územního plánování rovněž dotýkají.

Hierarchie aktérů na straně města však nekončí v rámci jedné instituce. Magistrát pro účely územního rozvoje zřídil Institut plánování a rozvoje (IPR), dříve Útvar rozvoje hlavního města Prahy. Jedná se o výzkumné pracoviště, které v kontextu plánování sdružuje odborníky, především architektky a urbanisty. IPR je zpracovatelem územního plánu, tj. odborným ústavem, který na pokyn pořizovatele územního plánu (magistrátu) vytváří územní plán města. Stávající územní plán je platný od roku 2000, v roce 2012 byl tehdejším náměstkem primátora Hudečkem iniciován vznik tzv. Metropolitního plánu, který by měl více odpovídat současným potřebám města a stávající územní plán nahradit. V souvislosti s pořizováním tohoto plánu vznikla tehdy ještě na Útvaru rozvoje Kancelář Metropolitního plánu vedená architektem Romanem Kouckým, jež má zpracování nového plánu na starosti.

Funkce Institutu plánování ovšem nekončí pouze přípravou nového územního plánu. Jedná se o instituci s širokým záběrem, který by jí ve výsledku měl ukládat pozici univerzálního městotvorného centra, jež si všímá konkrétních jednotlivostí a detailů, skrze které má korigovat podobu města pozitivním směrem. IPR disponuje širokým profesním zázemím expertů z řad architektů, urbanistů, ale i sociálních geografů, sociologů, ekonomů a dalších, kteří připravují podklady pro rozhodování a plánování městských vizí, a to od demografických a sociologických studií až po územně-plánovací podklady.

Na svém webu se IPR prezentuje takto:

„Institut získává, spravuje, upravuje a aktualizuje data důležitá pro rozvoj města; poskytuje konzultace a zastupuje Prahu v územních řízeních a uskutečňuje aplikovaný vědecký výzkum;

úzce spolupracuje s institucemi na národní i mezinárodní úrovni zejména v oblasti rozvoje, plánování a správy města;

posiluje partnerství a spolupráci s vysokými školami, odbornými institucemi a neziskovými organizacemi, a to v rámci České republiky i na mezinárodní úrovni“ (www.iprpraha.cz).

V otázce účasti veřejnosti na rozvoji města je klíčovou institucí. Za účelem její efektivní aplikace vytvořil například tzv. Manuál participace (Institut plánování a rozvoje 2016a), který představuje komplexní soubor doporučení a konkrétních hierarchizovaných kroků k zapojení občanů. Vedle toho vydal řadu dalších důležitých dokumentů, které mají pro budoucí podobu města více či méně závazný určující charakter. Je jím například *Strategický plán hl. m. Prahy* (Institut plánování a rozvoje 2016b). Ačkoli mu legislativa – bohužel – nedává závaznou podobu, z hlediska naší vstupní teoretické koncepce představuje celou řadu velice zajímavých vizí. Prahu roku 2030 vidí například takto:

„Praha staví na občanské společnosti. Správě města se podařilo zapojit obyvatele do mnoha rozhodovacích procesů a zajistila si tak jejich výrazně vyšší pozornost a angažovanost. To přináší výsledky zejména v rozvoji silných komunit, které samy dokáží plánovat a realizovat lokálně důležité projekty. Novými technologiemi umožněná přímá účast na řízení města vede k rychlejšímu a jednoduššímu rozhodování ve vybraných záležitostech. Praha se stává vzorem v otevřenosti a srozumitelnosti komunikace s vlastními obyvateli.“ (Institut plánování a rozvoje 2016b: 0:12)

Další vize Prahy budoucnosti prezentované Strategickým plánem hovoří například o živé kultuře města, kterou se daří vytvářet souběžně se životy lidí, a každý se přitom díky své kreativitě stává jejím spoluvůrcem. Praha disponuje tvůrčím kulturním životem, který je dostupný většině obyvatel. Je to sociálně soudržné město, které láká k životu lidi všech generací, podporuje systém moderních sociálních služeb a vychází vstříc lidem s hendikepem. „Praha nedopustila vznik sociálních a etnických ghett a daří se jí udržovat vysokou úroveň sociální prostupnosti. (...) Náměstí, parky a ulice se přestaly přizpůsobovat dopravě a místo toho vybízí k obývání, odpočinku a nabízí nespočet příležitostí pro aktivní trávení volného času. Nová výstavba se koncentruje v dříve zanedbaných místech a tvoří novou vrstvu města se vším, co k městu patří: bydlením, prací, obchody, školami a školkami a to vše propojené přívětivými ulicemi, náměstími a parky.“ (Institut plánování a rozvoje 2016b: 0:13)

Podobných velice lákavých a téměř až utopicky krásných vizí nabízí materiál mnoho. Řada z nich znamená přímou aplikaci práva na město v praxi, zejména v kontextu činitele města jako aktéra, který vytváří příznivé podmínky pro aktivní účast lidí na tvorbě městského prostoru. Spíše tedy než ideová rovina tak bývá větším problémem praktická realizace těchto vizí, jak nám ukáže analytická část.

Dalším důležitým aktérem na poli institucionální městské správy jsou městské části, tedy místní samospráva, která má některé poměrně důležité rozhodovací pravomoci na menších územních celcích města. Zejména to jsou konkrétní stavební úřady, které vydávají konečná rozhodnutí o umístění staveb. Vodítkem pro jejich rozhodování je územní plán a další regulace vydávané městem. Důležitou roli hrají ovšem i obecní zastupitelstva a jejich složení, což se na situaci pražských čtvrtí promítá rovněž – opět můžeme odkázat na následující výzkumný celek práce. V neposlední řadě pak mají městské části také své odbory územního rozvoje, které připravují řadu důležitých podkladů či připomínek městských částí k regulačním dokumentacím vyššího řádu.

V institucionální rovině ještě můžeme zmínit coby důležité hráče např. soudy, které mohou vydávat důležitá rozhodnutí třeba v případě územního plánu či jeho změn s ohledem na platnou legislativu a judikaturu; a dále nejrůznější další státní či nestátní organizace, jakými jsou třeba státní či městští památkáři, anebo Česká komora architektů.

Aktéry, na které se naše práce zaměřuje, jsou občané, obyvatelé města. Konkrétně se zaměřujeme na občanské spolky, tedy skupiny aktivních obyvatel, kteří se zapojují do debat a procesních řízení kolem nově vznikajících staveb. Jejich složení je relativně pestré, ať již hovoříme o struktuře věkové pyramidy¹⁴ či profesním nebo sociálním původu. Vytvoření celistvé skupiny a sdružení do administrativní jednotky spolku přináší občanům určité procesní i psychologické výhody. Ve druhém případě je to samozřejmě jakýsi pocit sounáležitosti a účast na sledování společného cíle, v prvním pak např. jednodušší vstup do procesů formou územních či stavebních řízení i silnější pozice pro vyjednávání s dalšími

---

¹⁴ Relativně vysoká expertní úroveň, abstraktnost i určité odcizení formou byrokratizace v tomto případě znamená, že většinou není obvyklé, aby se v těchto občanských skupinách angažovali mladí lidé, řekněme pod třicet let. Mladý aktivismus se zaměřuje spíše na konkrétnější roviny přímých akcí, jako je v současnosti např. zmiňovaný squatting a diskurs kolem centra Klinika. Bez zajímavosti ovšem není, že v této věkové skupině se nachází větší část zaměstnanců Institutu plánování a rozvoje – zde to můžeme přisuzovat vizím moderního města, kulturním kontextům a zájmu o moderní architekturu. Drtivou většinu členů kanceláře Metropolitního plánu tvoří mladí absolventi fakulty architektury.

dotčenými subjekty. Zpravidla bývá velice výjimečné, že by aktivní obyvatel města nebyl zastřešen touto administrativní jednotkou a figuroval coby soliterní hráč či komentátor. Pole pražských spolků zároveň vytváří poměrně široký občanský diskurs a názorovou platformu, které slouží ke společnému sdílení zkušeností i vzájemné pomoci.

Do této skupiny můžeme zařadit ještě další aktéry – v první řadě to je určitá skupina nezávislých odborníků, jako jsou architekti, právníci, urbanisté a další komentátoři, nicméně je to skupina poměrně úzká, neboť v naprosté většině případů jsou tito odborníci angažováni buď v systému městských institucí, anebo vázáni vlastním profesním zájmem (např. architekti), tj. pozice nezávislého expertního komentátora, který se neohlíží na vlastní profesní zájmy či jiné externí tlaky, je vcelku výjimečná. Roli v tomto případě hraje např. zmiňovaná architektonická komora – komentáře či další akce z pozice občanské roviny v podání architekta jsou výrazně častější u aktérů, kteří nejsou jejími členy – např. pracují v zahraničí – právě s ohledem na vlastní profesní zájmy (prakticky tento aspekt zmiňují i některé úryvky výzkumných rozhovorů).

Důležitou roli ve skupině obyvatel města pak hrají ještě vlastníci nemovitostí. Ti v našem případě mohou vystupovat v odlišných rolích. Mohou např. podávat námítky k územnímu plánu či k jeho změnám, pokud by měly dopad na jejich majetek, figurují ovšem ale také jako investoři, ať již jsou pouze vlastníky pozemků, anebo nemovitostí, které např. plánují přestavovat. Tím se dostáváme k poslední významné skupině, kterou jsou právě investoři a developéři.

V této skupině figurují jednak malí stavebníci a soukromí investoři, tj. např. i rodina s dětmi, která staví rodinný dům, zároveň pak pochopitelně i střední a velké developmenty. V praxi se skutečné spory mezi občanskou společností a plánovanými projekty odehrávají víceméně jen u druhé skupiny. Developer vstupuje do procesních řízení z druhé strany, tj. je to on, kdo k nim dává podnět, žádá o změny územního plánu či územní rozhodnutí anebo stavební povolení. Je to developer, kdo zaměstnává architektonické týmy či jednotlivce, právníky, kteří jej zastupují v řízeních či jednáních, manažery, ekonomy a další, kteří v celém souboru aktérů plní roli svrchovaných zástupců námi definovaného dominantního diskurzu.

Developéři disponují prakticky zcela odlišnou formou diskursu než občanské spolky. Užitečná hodnota prostoru se váže k jeho investiční výtěžnosti a okolnostem trhu. Setkáme se

ovšem i s případy, ve kterých investor vstupuje do přímých jednání se zástupci občanů a své záměry na základě jejich požadavků upravuje. Nicméně výzkumným souborem, na který se zaměřujeme, jsou občané, a výzkum podobného charakteru mezi zástupci investorů a developerů můžeme navrhnout pro další zkoumání.

II. Analytická část – spolky a účast veřejnosti v rozhodování

Teoretický základ, který jsme vymezili v první části práce, nám nyní poslouží jako vstup a klíčový úhel pohledu pro popis praktické situace v produkci prostoru města a možnosti jeho spoluutváření obyvateli, občany města. Jak jsme popsali výše, územní rozvoj a plánování je poměrně expertní problematika, která ze své podstaty znemožňuje účast všech obyvatel města na jeho rovnoměrně rozložené tvorbě. Pakliže aktér není schopen investovat dostatek času pro vlastní vhled do komplikovaných procesů a legislativy spojené s územním rozvojem a výstavbou, těžko může do jednání o podobě města – alespoň z hlediska výstavby a investic – vůbec vstupovat. Existuje zde však významná skupina „angažované veřejnosti“, která se formou sdružování pokouší situaci územního rozvoje ovlivňovat (a tím posílit svoji pozici v rozhodování, jak jsme popsali v předchozí kapitole), kterou jsou občanské spolky. Jedná se tedy v zásadě o hlavní – a jednu z mála – skupin obyvatel, která reálně vstupuje do hry o stavebních investicích a proměně prostoru Prahy z pozice občanů. Ve vymezení analytické části (tj. ve své podstatě výzkumné zprávy, která tvoří tuto část práce) vycházíme z Hendlova (2005) přístupu ke kvalitativnímu výzkumu, avšak v duchu variability a flexibility metodik kvalitativních výzkumů se Hendlovým vymezením spíše inspirujeme, spíše než bychom se striktně drželi definovaných složek výzkumné zprávy, které definuje.

II. 1. Účel výzkumu

Výzkum je specifický už svojí formou, protože je využíván pro dva rozdílné typy výstupů. V první řadě pátrá po působnosti kapitálu v prostředí pražské výstavby a územního plánování ve smyslu vstupní teorie práce, ve druhém sledu pak sleduje situaci kolem příprav nového územního plánu Prahy, tzv. Metropolitního plánu, a to jak z pozice výzkumu kapitálu ve městě v obecné rovině, tj. z hlediska zaměření diplomové práce, ale také z hlediska otevřenosti nového plánu veřejnosti, jeho srozumitelnosti a čitelnosti pro zástupce spolků. Jedná se o výstup využívaný jak pro účel této práce, ve které účast veřejnosti v rozhodování do značné míry synonymizujeme s konceptem *práva na město*, tak pro účely spolku Arnika, který jako jediný z pražských spolků systematicky (a na bázi profesionální organizace) přípravu nového plánu sleduje, a tento výzkum bude využíván i v rámci připravovaných připomínek, které bude spolek během zákonné lhůty připomínkovacího řízení k návrhu územního plánu podávat.

V duchu Hendlovy metodiky tedy chceme dosáhnout v podstatě dvojího: pokusit se o srovnání a aplikaci konceptů kritické teorie města na současné prostředí územního plánování v Praze, a také pokusit se vysledovat základní okruhy problémů, které se v kontextu příprav Metropolitního plánu u občanských spolků objevují. Chceme ukázat a názorně ilustrovat procesy, které převážně rozhodují o tom, jak bude podoba města vypadat, a tím se pokusit potvrdit vstupní teoretickou koncepci o dominanci kapitálu při utváření podoby prostoru na úkor obyvatel, kteří následně prostor žijí. Vedle samotného šetření prováděného se zástupci spolků je využito i vlastní pozorování a zkušenosti získané v rámci aktivit spolku Arnika, který se v prostředí pražského územního plánování pohybuje více než deset let, a díky těmto zkušenostem tak můžeme přiblížit kontext vývoje situace, i to, jaký vliv spolky na situaci mohou mít.

Výzkum formou komplexní případové studie nad účastí veřejnosti v pražském územním plánování může přinést jednak praktický příklad teoretických výkladů města, jež využíváme v první části práce, zároveň ale také zásadní poznámky pro skutečné připomínkování reálného a zcela zásadního dokumentu v praxi. Výzkum tak nezůstává pouze v rovině teoretické akademické práce, ale přenáší získané poznatky i do praktické institucionální reality.

Na základě výše řečeného jsme tedy vygenerovali dvě základní výzkumné otázky:

Jak ovlivňuje neoliberální plánování města život konkrétních lokalit v Praze?

Do jaké míry mohou občané zasahovat a ovlivňovat podobu svého okolí, a také tvorbu nového územního plánu Prahy?

Otázky jsou voleny s ohledem na dvojí cíl výzkumu – popsat a identifikovat hlavní praktiky neoliberálního plánování a výstavby a jejich vliv na život aktivních obyvatel v konkrétních lokalitách i městě jako celku. Druhá otázka tvoří doplnění jednak k námi definovanému cíli výzkumu, zároveň se vztahuje k cílům sledovaným spolkem Arnika, tj. otevírání Metropolitního plánu veřejnosti a účast veřejnosti při jeho tvorbě.

II. 2. Metody

Prezentovaný kvalitativní výzkum mezi zástupci pražských spolků je metodicky vícerozměrný. Jeho ústřední náplň a základní datový soubor tvoří deset hloubkových částečně strukturovaných rozhovorů, a coby doplnění pak také vstupní dotazník, soubory dokumentů a e-mailových konverzací, spolu s vlastním dlouhodobým zúčastněným pozorováním. Výzkum probíhal zejména během srpna a září 2016, tedy několik měsíců po zveřejnění prvního konceptu návrhu Metropolitního plánu – v době, kdy došlo k oživení debat nad novým územním plánem, tj. jednalo se o dobu velmi příhodnou pro jeho uskutečnění. Pražské spolky výrazně zvýšily svoji aktivitu směrem k novému územnímu plánu a můžeme se domnívat, že vzniklé debaty umocnily i jejich zájem na výzkumu participovat.

Prvotní metodický vstup popisovaného kvalitativního šetření představuje dotazníkový předvýzkum, nebo lépe řečeno spíše jakási „kvantitativní část“ výzkumu, jejímž primárním účelem bylo získání potenciálních zájemců o kvalitativní hloubkové rozhovory. Ve druhém sledu však přináší i zajímavá vstupní srovnávací data, která – ač v rámci vysoké obecnosti – přinášejí základní informace o dojmech spolků z možností participace obyvatel na proměně prostoru města a také svého bezprostředního okolí, a zároveň při tvorbě nového územního plánu. Osmipoložkový dotazník byl distribuován mezi zástupci všech pražských spolků, které figurují v databázi spolku Arnika (jedná se o více než stovku občanských spolků, z nichž je v současné chvíli aktivních přibližně polovina), dvojím způsobem. Zprvé formou papírových dotazníků, které byly rozdány účastníkům Arnikou organizovaného veřejného setkání spolků s náměstkyní primátorky pro územní rozvoj Petrou Kolínskou a zástupci zpracovatele Metropolitního plánu – Institutu plánování a rozvoje. Zadruhé pak elektronicky mezi účastníky mailové konference pražských spolků, kterou spravuje rovněž Arnika.

Kvantitativní část tak poskytuje dva výstupy – zprvé je to zjištění zájmu a případný příslib respondenta účastnit se kvalitativního rozhovoru a tedy možnost selektovat vybrané respondenty z širší skupiny, zadruhé pak obecná vstupní srovnávací data, která vycházejí z osmi obecných otázek k Metropolitnímu plánu a k možnostem ovlivnění výstavby v okolí daného respondenta. Sesbíráno bylo celkem 33 dotazníků, což je sice z pohledu kvantitativní metody, již dotazníkové šetření reprezentuje, velice malé množství, v kontextu počtu momentálně aktivních spolků v Praze však tento počet můžeme považovat za hodnotný a

relevantní, vezmeme-li v úvahu, že se jedná o zmapování výrazné části v současnosti aktivních spolků, které se pražskému územnímu rozvoji věnují. Určit jejich přesný celkový počet je obtížné zejména z toho důvodu, že aktivita spolků se často odvíjí od aktuálních procesů kolem konkrétních kauz, jež mohou být momentálně pozastaveny, nebo o jejich výsledku již bylo rozhodnuto. O konkrétním počtu momentálně aktivních spolků se tak můžeme pouze dohadovat, na základě dostupných ukazatelů (tj. účastníků mailových konferencí, dostupných databází a účastníků veřejných setkání) však můžeme konstatovat, že získaná kvantitativní data z dotazníků představují hodnotnou součást pro evaluaci a zhodnocení výzkumu, a jsou zajímavým doplněním a porovnáním pro hloubkové rozhovory, které pro námi konstruované závěry představují hlavní zdroj dat.

Dotazníky odevzdali zástupci těchto spolků:

Arnika, STUŽ, SOIP, spolek Cibulka, Bubenečská beseda, Za naši budoucnost, 4-občanská, Sedlec, Střížkov 8 – Náš domov, Spolek pro Červený vrch, Spolek pro ochranu příznivých životních podmínek od Bulovky po Šalamounku v Praze 5, Občané proti hluku a emisím, Pankrácká společnost, Tilia Thákurova, Mladí ochránci přírody, Veleslavín-Vokovice k životu, Taneční centrum Praha – konzervatoř, Auto*Mat, STOP Kobyliská, Koalice Trojmezí, Spolek pro Ďáblice, Chodovský spolek Praha 11, Libeňský most nebouřit, nerozšiřovat, Prázdné Domy, AA Vích, Revlebau!, Čs. zahrádkářský svaz, Ochrana Roztyl

Ostatní dotazníky byly odevzdány anonymně či bez uvedení názvu spolku.

Jádro výzkumu, jak jsme zmínili, tvoří hloubkové rozhovory. Zájem k jejich uskutečnění účastníci mohli vyjádřit v poslední otázce dotazníku – zajímavé je, že s účastí na výzkumu souhlasilo více jak 80 % dotázaných. Přisuzovat to můžeme jednak zvýšenému zájmu občanů o problematiku v souvislosti s uveřejněním konceptu návrhu územního plánu, a také faktu, že výzkum byl zaštitěn spolkem Arnika, který je jedním z nejhlasilitějších hráčů v územním plánování (hovoříme-li o občanské společnosti) a zároveň vcelku často figuruje v pozici určitého mluvčího sítě pražských spolků. Účastníci byli uvědoměni o použití získaných dat, informováni byli i o faktu, že rozhovor bude nahráván.

Rozhovory byly vedeny otevřenější a volnější formou, jež umožnila flexibilně reagovat na specifická témata, která účastníci uváděli, u všech však ve větší či menší míře došlo k dodržení předem vymezených tematických okruhů:

1) Jakou hlavní kauzou/kauzami se aktér v poslední době především zabýval, a to buď ve vztahu k lokalitě, které se věnuje nebo ve které žije, či v Praze jako celku, a to s ohledem na specifika případu, investory, způsob rozhodování o výstavbě, a možnost ji ovlivnit.

2) Názor na připravovaný Metropolitní plán a územní plán obecně, jaký význam mu přisuzuje v kontextu města jako celku i vlivu na konkrétní lokality, a jaké jsou konkrétní požadavky a představy o jeho podobě.

3) Názor na otevřenost Metropolitního plánu, informovanost a přístup k informacím, možnost ovlivnit jeho podobu, a také jakou roli hraje Institut plánování a rozvoje, magistrát a městské části coby hlavní aktéři územního rozvoje v Praze, pomineme-li developerské společnosti a další investory.

S přihlédnutím ke specifickým jednotlivých spolků a jejich zástupců, kteří se rozhovorů účastnili, se debaty snažily reflektovat a dávat přiměřený prostor charakteristickým zkušenostem jednotlivých respondentů a pokud možno naplno využít šíři záběru selektovaných spolků. Finální desítka účastníků byla vybírána s přihlédnutím k tomu, aby bylo zahrnuto pokud možno co nejvíce lokalit s co největší různorodostí řešených kauz i způsobu jejich řešení. Odrazem toho je i zaměření se na ty členy spolků, kteří se po posledních komunálních volbách v roce 2014 stali zastupiteli v městských částech a mají tedy možnost srovnání občanské i politické roviny, zároveň výzkum zahrnuje také členy tzv. „spolků druhého řádu“, mezi které můžeme zařadit Auto*Mat a Arniku, tedy profesionalizované organizace. Rozhovory se uskutečnily formou individuálních schůzek v centru Prahy, případně v holešovické kanceláři Arniky, rozhovor se zástupci Auto*Matu se pak uskutečnil v kanceláři tohoto spolku na Žižkově.

Třetí složkou metod pro sběr dat je vlastní zúčastněné pozorování, ať již účastí na debatách spolků se zástupci města a Institutu plánování a rozvoje, či vlastním pracovním angažováním v tématu a dlouhodobým pobytem v prostředí spolku Arnika, což přináší i přístup k řadě důležitých dokumentů Institutu plánování a rozvoje a Magistrátu hlavního

města. Částečně při charakterizování situace spolků vycházíme i z e-mailových a facebookových konverzací napojených na spolek Arnika.

II. 3. Evaluace a výsledky

V úvodu této kapitoly si jen krátce zanalyzujeme výsledky dotazníkové části výzkumu (grafická znázornění rozložení odpovědí nabízíme v příloze práce – Příloha 2). Předvýzkum přinesl očekávatelný poznatek, že v okolí naprosté většiny respondentů byla v poslední době plánována či realizována výstavba (*Obr. 1*). Navíc, záporné odpovědi uvedli pouze zástupci *Mladých ochránců přírody*, *Tanečního centra Praha* a *Auto*Matu*, tedy těch organizací, které se přímo nezabývají lokálními problémy, ale jejich zaměření je plošnější. V daném kontextu výsledek této položky indikuje masivitu výstavby v celopražském měřítku. Předvýzkum rovněž ukázal, že zástupci spolků mají ve většině případů zkušenosti s účastí v územních, stavebních či jiných řízeních (*Obr. 2*).

Položky 3 až 5 navazovaly na otázku č. 2, přičemž zjišťovaly procesní podrobnosti účasti aktérů v řízeních. Respondenti se vyslovili v relativní nedostupnost informací o plánovaných stavebních záměrech (*Obr. 3*), stejně jako nepociťovali dostatečnou možnost se k záměrům vyjádřit (*Obr. 4*) či je z pozice člena občanského spolku ovlivnit (*Obr. 5*). Všechny z těchto otázek ve své podstatě přímo mířily na míru výskytu efektivní účasti obyvatel na prostoru, tj. určité verze práva na město v praxi. Poslední tři otázky dotazníku se pak věnovaly územnímu plánu jakožto základnímu nástroji regulace, a to se zaměřením na připravovaný Metropolitní plán. Převážná většina dotázaných neměla pocit, že by o Metropolitním plánu měla dostatek informací (*Obr. 6*), avšak naprosto jednoznačně se shodla o potřebnosti nového územního plánu pro hlavní město v kontextu zlepšení stávající regulace a míry transparentnosti v rozhodování (*Obr. 7*). Poslední otázka se pak ptala na míru obav, se kterou členové spolků k novému územnímu plánu hledí. Stejně jako předchozí položky, i tato je dále rozpracována v předkládané evaluaci výzkumných rozhovorů. V rovině obecného dotazníku vyjádřilo obavy z nového plánu téměř 90 % dotázaných (*Obr. 8*).

Jak již bylo uvedeno, pro kvalitativní rozhovory bylo osloveno deset zástupců spolků, kteří v dotazníkovém předvýzkumu s uskutečněním rozhovoru souhlasili, respektive o něj projevíli zájem. V průběhu srpna a září 2016 se tak uskutečnily rozhovory se zástupci těchto spolků:

Spolek pro ochranu příznivých životních podmínek od Bulovky po Šalamounku – spolek působící na poměrně rozlehlém území na Praze 5

Spolek Cibulka – rovněž spolek z Prahy 5, zabývající se ochranou lokality Cibulka v Košířích

Spolek Občanská iniciativa Pankráce (SOIP) – zabývá se Pankráckou plání a jejím okolím (Praha 4)

Spolek Ochrana Roztyl – oblast jižního okraje Prahy

Spolek Bubenečská beseda – oblast s rozšířenější působností, zabývá se jak regulativním rámcem v rámci celého města, tak konkrétními kauzami (z posledních např. masivní výstavba na Smíchově – projekt Smíchov City)

Spolek 4-občanská – převážně oblast Krče a dalších lokalit na Praze 4

Spolek Auto*Mat – organizace zabývající se především pražskou dopravou, prosazováním cyklodopravy, ožíváním veřejného prostoru v Praze a souvisejícími fragmenty územního rozvoje

Koalice spolků Trojmezí – spolky sdružené na ochranu lokality Trojmezí na pomezí městských částí Praha 10, Praha 11 a Praha 15

Spolek Zelený Břevnov – spolek působící na Praze 6 za účelem ochrany Břevnova a okolí

Spolek Arnika – ekologická organizace s širším tematickým záběrem, jedním z řešených témat je územní plánování v Praze jako celek i konkrétní kauzy

Specifikem výzkumného vzorku je vedle snahy o zahrnutí charakterově odlišných oblastí i zaměření na obsáhnutí odlišných typů organizací. Vedle spolků fungujících na bázi občanských iniciativ, které členové provozují ve svém volném čase, jsou ve vzorku i dvě profesionalizované organizace – Auto*Mat a Arnika, které, jak jsme uvedli, figurují ve větší či menší míře v pozici jakýchsi „spolků druhého řádu“, tj. jejich profesionalizace a možnost věnovat tématu větší objem času přináší i jiný způsob práce. Faktorem je pak i užší specializace zástupců těchto typů organizací – najdeme mezi nimi právníky specializující se na environmentální právo a účast veřejnosti v rozhodování o životním prostředí nebo specialisty na územní plán a související dopravní stavby. Dalším specifikem vzorku, které přináší novou přidanou hodnotu, je i politická angažovanost aktérů. Jak nám dále ukáží

příklady, vlastní angažování v oblasti územního plánování chtě nechtě znamená i určitou politiku. Plánování je závislé na politické reprezentaci a podle ní se odvíjí i jeho charakter. Po komunálních volbách v roce 2014 nastala zajímavá situace, kdy se v řadě městských částí objevili v obecních zastupitelstvech lidé aktivní ve spolcích a občanských iniciativách. Tento segment angažované občanské veřejnosti v našem vzorku zastupují dvě komunální političky, přičemž jedna z nich se stala v roce 2016 dokonce senátorkou. Několik dalších účastníků výzkumu pak působí např. v komisích územního rozvoje městských částí či jiných orgánech napojených na instituce lokálních samospráv.

II. 3. 1. Impulsy občanské angažovanosti

Výstupem z našich výzkumných rozhovorů, od kterého se můžeme odpíchnout k hlubším úvahám, tedy něčím jako startovní čarou pro další evaluaci, bude nalezení společných impulsů pro vznik spolků a důvody, které dotazované vedly k vlastní občanské angažovanosti. Identifikujeme několik základních prostorových praktik, které jsou v rámci spolkové činnosti aplikovány. Organicky vznikající spolky, které se zabývají podobou Prahy, jejími konkrétními lokalitami a tedy i územním plánováním, se velice často konsolidují jako reakce na aktivity investorů, které často souvisejí se změnami v územním plánu. Uvedme si několik příkladů:

„Zhruba od roku 2005 začaly v okolí Trojmezí vznikat různé menší občanské aktivity, právě proto, že byla zaznamenána první nějaká snaha o změnu územního plánu. /R. C./

„Zelený Břevnov jsme úplně původně založili – myslím, že to tak bývá docela často – za jednu konkrétní akci, která se někde v okolí objeví, a lidi najednou začnou řešit, co s tím. Já jsem v té chvíli, když jsme spolek zakládali, u nás řešil dva parky. (...) Byl tam strach o to, že se někdy objeví žádost o změnu územního plánu a budou tam chtít stavět. (...) Pochopil jsem, že je třeba založit spolek, dát si tu přihlášku o informování a potom se stát právním subjektem, který se může účastnit těch územních řízení podle zákona.“ /M. C./

„Co se týče našich aktivit, spolek vznikl v roce 2006 s cílem bránit nemilosrdné developerské výstavbě v pražské zástavbě, v jinak klidné rezidenční zóně, která se dá označit jako plně stabilizovaná.“ /J. F./

Charakter konkrétních kauz má vždy svá jednotlivá specifika, a stejně tak bývá mírně odlišný i proces zapojování obyvatel do jejich řešení. Pohybujeme se na odlišných územích s různými typy zástavby, přičemž příčiny angažovanosti obyvatel se pojí s různými detaily. Na

jedné straně tak pozorujeme boj obyvatel za ochranu zeleně či parku, přes zachování historické budovy či charakteru zástavby lokality, až po zachování dostatku parkovacích míst či veřejné vybavenosti. Dále jsou to problémy s hlukem a znečištěním z dopravy či řešení dopravní obslužnosti.

„Náš spolek Ochrana Roztyl vznikl v roce 2011. Dali lidem do schránky vědět, že jedno parkoviště, které je veřejné v jedné části sídliště, tak byl nějaký projekt na to, aby bylo zastavené. Protože to je jediné parkoviště, tak se ti lidé tam dali dohromady a vlastně kvůli tomu se začali nějak organizovat.“ /Z. M./

„Ten počáteční motiv, který vzniknul, tak to bylo, že několik maminek udělalo takovou dopisovou akci, aby se mateřská školka, která se opravovala, nedala do soukromí, ale aby se stala obecní a to se jim podařilo, takže to byl ten počáteční motiv toho spolku.“ /P. P./

Poslední citace představuje jakýsi předstupeň, kdy se občané zajímali již o vlastnické poměry konkrétní budovy veřejné vybavenosti, u které hrozila privatizace a tedy i nebezpečí snahy o její vyšší finanční výtěžnost (kterou provozování mateřské školky neslibuje). Indikuje to nutnost určité schopnosti dostatečně anticipovat možná rizika soukromého vlastnictví a identifikovat pravděpodobné záměry investorů. Nový, o něco specifitější pohled přináší perspektiva spolku Občanská iniciativa Pankráce (SOIP). Jeho území působnosti – Pankrácká pláň – je totiž lokalitou, ve které se stavební dění odráží do situace celého města, protože se jedná o lokalitu s jednou z nejvyšších zástaveb v Praze:

„UNESCO poslalo do Prahy takovou monitorovací misi. Což hodně pomohlo a v podstatě takových pět šest let to utlumilo ty zběsilé investorské snahy, protože oni zjistili, že by to mohl být velký problém.“ /V. J./

V tomto případě se impulsem pro vlastní angažování ve stavebním rozvoji stal vedle zájmu o lokalitu samotnou i fakt, že ochrana historického jádra Prahy organizací světového kulturního dědictví (UNESCO) je velkou měrou ovlivněna a podmíněna zachováním panoramatu města. To je spojeno především s výstavbou na Pankrácké pláni, kde stojí a jsou dále projektovány výškové budovy, jež panorama města narušují. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že Pankrácká pláň patří od sedmdesátých let k největším rozvojovým oblastem města, a že metropole Prahy své „moderní centrum“ beze sporu potřebuje. Je však k diskuzi,

jakým způsobem se má současná podoba této lokality rozvíjet – do podrobností zde zabíhat nebudeme¹⁵.

Komplexnější tematický záběr a také vícevrstevnatou motivaci pro vznik s sebou nesou aktivity spolku 4-občanská, který primárně vznikl jako občanská opozice vůči poměrům v komunální politice. Jelikož se však jeho činnost zaměřuje také na výstavbu v konkrétních lokalitách, stává se významným i v rámci našeho výzkumného souboru.

„Největší kauzou nebylo paradoxně životní prostředí a stavby, ale 4 Energetická, což je společnost založená městskou částí, přes kterou byli žídímáni občané Prahy 4. Dále 4 Majetková, to už méně, ale tam také hospodaření fungovalo řekněme ve prospěch nějakých osob. Bylo to takové zmatené, roky se třeba soudím o informace ze 4 Energetické, podali jsme trestní oznámení, k jednomu soudu došlo bez jednoznačného výsledku.“ /P. R./

II. 3. 2. Profesionalizace a financování

Logicky trochu odlišnou genezi představuje skupina profesionalizovaných organizací. Lépe řečeno, profesionalizaci můžeme považovat za jakýsi následný stupeň, kdy je spolek schopen nacházet vlastní zdroje financování a věnovat tak tématu plný pracovní čas. K financování aktivit občanů se dostaneme později, uveďme si ale pro úplnost proces vzniku Auto*Matu, který v současnosti patří v otázce pražské dopravy a využití veřejného prostoru k hlasitým a relativně vlivným hlasům:

„Auto*Mat je tady zhruba deset let, vzniklo to jako projekt sdružení Oživení, pak se to oddělilo. Je to projekt zaměřený na dopravu v Praze, začalo to z nějakého pocitu přetížení Prahy automobilovou dopravou, automobily všude. Iniciace byla hodně kreativní, byli tam lidi z divadel, experti, aktivisti, a z těchto kořenů vzešel současný Auto*Mat.“ /V. F./

Dalším – opět řekněme logickým – mezistupněm a benefitem částečné či úplné profesionalizace spolku je možnost vyššího tematického záběru a různorodost aktivit. Auto*Mat je známý především svým zaměřením na cyklodopravu, avšak z původně téměř výlučně dopravně zaměřené organizace se postupem času stala organizace multioborová:

„Kromě cykla a staveb jsme přešli i k tématu rozvoje Prahy, protože všechno je provázané se vším, a tím jsme se dostali ke strategickému a územnímu plánování. Dostali jsme se k tomu, že se stavbami se musí pracovat z pohledu územního plánu, musí se pracovat s výhledovými dopravními

---

¹⁵ Komplexní rozbor situace na Pankrácké pláni nabízí např. web Arniky zde: <http://arnika.org/pankracka-plan>

modely, které teď deklarují Praze jakýsi nezvratný osud pokračující automobilizace, přitom si myslíme, že se s tím rozhodně dá pracovat.“ /V. F./

Kromě těchto témat, která zástupci Auto*Matu označují jako *watchdogová*, se organizace zaměřuje i na aktivity, jež samotný spolek v očích veřejnosti přesahuje. Je to například celostátní kampaň Do práce na kole, anebo celopražská akce oživení veřejného prostoru v konkrétních lokalitách s názvem Zažít město jinak. Profesionalizace nepřináší pouze samotnou multioborovost, ale – jak je patrné z výše uvedeného – také schopnost vedení dlouhodobějších kampaní a soustavnost činnosti. Skutečnost neustálé virtuální i praktické „přítomnosti“ spolku a schopnost flexibilně a okamžitě reagovat, se ze zjištěných zkušeností ukazuje jako velice důležitá jak pro efektivitu výsledků, tak potenciálně pro samotnou relevanci konkrétního subjektu v rámci procesních jednání. Prakticky to znamená, že pro městské instituce i investory, tj. aktéry s kontinuálním a neustálým provozem, se oponent s podobnou časovou bází fungování může stát vážněji braným protivníkem, případně i potenciálním partnerem. Specifika profesionalizace, její potřebu pro vyšší efektivitu i ostatní benefity shrnuje zástupce Auto*Matu takto:

„My jsme se k profesionalizaci donutili, protože ta práce začala být tak časově náročná, že to vlastně nešlo dělat jinak. Máme ale i projekty, kde je značný podíl dobrovolnické práce, týká se to třeba serveru Prahou na kole, kde se píšou články na dobrovolné bázi, připlácí se tam jen za nějaké náročnější analýzy, korektury, a takové věci. (...) V oblasti rozvoje Prahy vlastně není příležitost pro dobrovolnickou práci ad hoc, protože se tomu člověk musí věnovat dlouhodobě, a ten práh řekněme vstupu do tématu je hodně vysoký. V podstatě když někdo přichází do týmu, tak to „řemeslo“, znalost Prahy, znalost našich témat, se učí rok. A až potom je schopen ve watchdogovém týmu efektivně pracovat.“ /V. F./

Dostáváme se zde k základnímu úskalí současné společnosti. K soustavné a intenzivní činnosti spolku je třeba nalézt (a znovu a znovu nacházet) stabilní zdroje financování. Z našeho výzkumného vzorku se to tedy víceméně podařilo pouze dvěma organizacím, tj. těm, které jsme označili jako *profesionalizované*, a ani v tomto případě si tvrzením o stabilitě finančních zdrojů nemůžeme být zcela jisti. Činnost těchto spolků se v největší míře odvíjí od grantového a dotačního systému, aktéři jsou tak neustále konfrontováni s nutností nalézat další a další zdroje financování. Vedle grantových žádostí je to např. firemní či individuální fundraising anebo prodej benefičních předmětů. Znamená to ovšem i to, že podstatný podíl pracovního výkonu se nutně musí upínat k této rovině, a tím tak de facto z druhé strany předmětnou činnost oslabuje, zejména zvýšenou byrokracií. Snaha o zlepšování

institucionálního systému je tak v případě profesionalizace paradoxně spojena s nutností vlastní institucionalizace. Spolky se zájmovým, tj. volnočasovým pojetím činnosti, sice nejsou závislé na tom, aby uživily své zaměstnance, stále se však musejí potýkat s tím, aby zaplatily celou řadu provozních výdajů, ať už to je odborná právní či urbanistická pomoc, soudní poplatky, náklady spojené se sousedskou kampaní anebo prosté poštovné.

„V roce 2010 se blížily komunální volby a já jsem sehnala nějaké grantové peníze, asi půl milionu od OSF¹⁶. Udělali jsme kampaň, nějaké výstavy, panely, kde jsme vysvětlovali, jak je to důležité, a hlavně jsme udělali tři předvolební debaty.“ /R. C./

System grantových dotací se zároveň stává určitým determinantem zaměření. Profesionalizace tedy sice přináší na jedné straně více času na vlastní téma, na druhé straně ale obnáší také více byrokracie i nutnost přizpůsobit se vypisovaným grantovým řízením:

„Změnily se třeba dotační programy. Dřív byly mnohem víc zaměřené na kauzy – v pozdějších devadesátých letech, kdy jsem se k tomu dostala já v EPSu (*ekologický právní servis – pozn.*), tak byly ty dotační programy na řešení kauz, přípravy a poradnu, a od té doby se to hodně přeměnilo právě k těm systémovým věcem. To je podle mě taky důvod, že nemáme člověka, který by to řešil. Kdybychom ho měli, tak bychom se nejspíš nějakými velkými kauzami zabývali mnohem víc.“ /V. Z./

U volnočasových aktivit aktérů se potřebné financování omezuje na nejnutnější věci a skládá se často z dobrovolných finančních zdrojů:

„Sešli jsme se prostě v hospodě, všichni, koho to zajímalo, a potom se poslal mail mezi všechny ty lidi, kteří se o to zajímali, a dohodlo se, že nás je deset, že každý dá tisícovku nebo kolik on si řekl, ten honorář, a prostě jsme to zaplatili ze svých. Samozřejmě to je spíš výjimečná věc, asi bychom někdy mohli zkusit využít takové ty rychlé granty, co jsou, něco takového, ale k tomu ještě úplně nedošlo.“ /M. C./

System grantové podpory je u spolků s volnočasovým pojetím organizace spíše výjimkou, členové spolků častěji přímo investují svůj čas do konkrétních kauz, než do shánění grantové podpory. Těžko říci, zda rovina nutnosti financování aktivit naplno souzní s koncepcí práva na město – ta spíše požaduje přímou účast obyvatel nezávisle na praktikách dominantního proudu, tj. tržního systému. Jak jsme si ale ukázali např. u případu squattingu, činnost zakotvená v institucionálním režimu a v rámci dominantních prostorových praktik se stává v mnoha případech efektivnější, než když musí požadavek práva na město prolamovat základní práva dominantního diskurzu.

---

¹⁶ Open Society Fund – nadace podporující občanskou společnost.

II. 3. 3. Rozšiřování činnosti v časové perspektivě

Vraťme se však k typu spolků, které náš vzorek z většiny představují – na dalších příkladech si nyní ukážeme, že prvotní kauza, která obyvatele města motivuje k občanské angažovanosti, většinou znamená zájem zapojených občanů o další kauzy v okolí, tj. další rozvoj prostorových praktik, přičemž se spolky dále věnují i oné první kauze, neboť proces územního plánování, povolování a následné výstavby je často procesem na dlouhé roky. Prvotní impuls procesního angažování tak většinou znamená zájem o podobné případy v okolí nebo celém městě.

„Původně se jednalo o tato dvě místa, kvůli kterým jsme to zakládali. (...) Zrovna dneska ale řešíme územní řízení na Radimově ulici, kde je takový blok baráků z 19. století, zůstal tam vlastně jako poslední. Někdo to má demolovat a postavit z toho něco nového. Přemýšlíme, jestli bychom nezkusili poprosit památkáře, zda by to nevyhlásili za nějakou památkovou zónu. (...) Podobným způsobem se tam teď řešila ta cihlová vila na Petřínách. Je tam vila z třicátých let, kterou někdo koupil a chtějí ji demolovat. Místní se tam nějak vzbouřili, že nechtějí, aby se demolovala, že je hezká, tak tam kolem toho vznikaly nějaké třenice.“ /M. C./

„Toto je špička ledovce, je tam spousta developerských záměrů, další jsou na Malvazinkách – bytové domy a dům pro seniory na Malvazinkách.(...) O kousek dál je další takovýto záměr s názvem Residence na Malvazinkách. To jsou záměry, které jsou v našem sousedství a mají společné jmenovatele – předimenzované, vysoké, objemné, bude zde problém s dopravou – podzemní garáže, kam se nedá zajet, bude se parkovat venku a tak dále.“ /J. F./

„Důležité a neskončené kauzy, to bylo třeba rozšíření Vídeňské. Snažili se udělat z ní radiálu, aniž by se vědělo, kdo to chce. Z ničeho nic se to objevilo, teď se tam podařilo udělat všelidové pozdvižení. Další věcí byla louka mezi sídlištěm Krč, akademickou vesničkou a sídlištěm Jalový dvůr. Tam byla snaha změnit to na stavební pozemky, tomu se podařilo zabránit. Zatím. Protože tlaky budou pořád. Tam nikdy nekončíme. Pak také spousta kácení, třeba stromořadí u vodárny.“ /P. R./

Spolky v Praze se tedy velice často věnují většímu počtu řešených případů najednou a tím rozšiřují své pole prostorových praktik, a zároveň figurují v podstatě na všech rovinách Lefebvřova pojetí prostoru – vnímaného (fyzický prostor), chápaného (územní plán a úřední dokumentace) i žitého (každodenní život v lokalitě spojený s pocity).

II. 3. 4. Vztah k místu

Vidíme, že důvody a motivace k občanskému aktivismu, který vede k zájmu o ovlivnění výstavby v okolí, v našich případech mohou být různé – je zřejmé, že primárně se obyvatelé snaží uchovat ráz lokality, ve které žijí, mohli jsme ale (a dále budeme moci) číst i výroky o nespokojenosti s činností samosprávy, snaze o zachování historických monumentů, preferencích o dopravě a tak dále. Navažme nyní ale na obecnější téma vztahu k místu, které jsme teoreticky rozpracovali dříve, a které mezi účastníky výzkumu více či méně přímo rezonovalo. Potvrdíme tak naše dřívější tvrzení, že vztah k místu patří k základním činitelům pro formování identity a vymezení osy vlastního života. Jedná se v zásadě o rovinu žitého prostoru, která se vztahuje k emoční složce obyvatel na rovině prostorů reprezentace, ale utváří se i zvykem na základě vnímání prostoru a každodenními praktikami. Uvedme si několik příkladů:

„Ten Břevnov je lokalita, která je hrozně blízko centru, ale víceméně – což jsou slova toho investora Brůčka – člověk může pěšky na Pražský hrad a cítí se jak na vesnici. (...) Já jsem původně bydlel tam dole, pod tou Bělohorskou naproti Pyramidě, což jsou baráky, kterým se v tom novém územním plánu říká „sídliště Břevnov“. Když jsme měli se ženou první dítě, tak jsme hledali nějaký trochu větší byt a byl to hrozný problém, protože jakýkoli větší byt byl hrozně drahý kvůli tomu velkému zájmu. Ani těch větších bytů tam moc není, když nepočítám ty nové, které tam vznikají – právě tím, že něco zastavějí nebo něco zdemolují.“ /M. C./

Jedním z elementů proměny vztahu k místu a do určité míry i jeho upevnění, mluvíme-li o silném nutkání v místě nejen zůstat, ale i zachovat jeho charakter, je tedy i vliv trhu s nemovitostmi. Svým způsobem jej můžeme rovněž označit za reprezentaci prostoru ukotvenou kapitálovými termíny. V žádaných lokalitách, jakou Břevnov bezesporu je, proměňuje cenu nemovitostí do té míry, že nezávisle na výstavbě ovlivňuje populační složení obyvatel lokality a tím výrazně zasahuje do její tváře. Břevnov je v současnosti jednou z nejdražších oblastí Prahy, proces fluktuace residentů zde běží již dlouhou dobu:

„Klasický postup je takový, že majitel třeba skoupí dům, celý ho vystěhuje, rekonstruuje, udělá nástavbu a prodá ho. V té mojí lokalitě se buď ceny nezveřejňují, nebo je to kolem 100 tisíc za metr čtvereční. To je prostě už taková cena, která filtruje to spektrum lidí, kteří si to můžou dovolit. Takže buď to jsou třeba byty na investici, že tam ty lidi ani nebydlí, nebo si to koupí nějaká bohatší rodina buď cizinců anebo i českých lidí, ti zase chtějí mít nějaký jakoby standard.“ /M. C./

Trh s nemovitostmi je v případě utváření charakteru lokalit jedním z nejdůležitějších činitelů a v dalších fázích evaluace výzkumu se toto téma více či méně prolíná s ostatními.

Vidíme, že trh se stává základním činitelem segregace určitých skupin obyvatel od přístupu k právu na město. Zastavme se ještě u dalšího příkladu tvorby vztahu k místu:

„Já jsem přímo rezident, bydlím 100 metrů od toho (*stavebního záměru – pozn.*). Je to klidná rezidenční oblast, kde byly 50 let nejvyšší dvoupatrové domy, lidi tam žijí 50 let a užívali tam i zahrady, pak ale přišel listopad, restituce, pozemky se vrátily soukromým majitelům a pak to šlo rychle. Převažující zástavba jsou malé bytové domy a rodinné domy. Je tam spousta zeleně, vidíme nemilosrdnou snahu developerů zastavět každý volný plac, třeba i zelený vnitroblok nebo dětské hřiště.“ /J. F./

Trh nemovitostí a development je tak nejen překážkou pro aspirace obyvatel uplatňované v prostoru, ale narušuje také jejich vztah k místu, což se v konečném důsledku může projevit i určitou rezignací a znechucením. Narušení vztahu k místu patří mezi nejvážnější ohrožení pro snahu o *účast* i *přisvojení*. Vztah k místu nemusí být nutně determinován pouze dlouhodobou žitou zkušeností místa. V lokalitách, které svým charakterem často nevzbuzují na první pohled citový vztah (jako je např. sídliště), se na spoluvytváření vztahu mohou podílet i nenápadné benefity těchto lokalit:

„Ono to tak nevypadá, ale těch lidí je tam dost, a četli jsme různé ankety, které se třeba dělaly na Jižním městě. Ti lidé, kteří bydlí na sídlišti, si třeba cení toho, že tam mají kolem nějakou tu zeleň. Takže ten největší boj tam je o to, že chcete zachovat tuhle zeleň, a nechcete, aby vám na tom vašem plácku někdo postavil další barák, protože by se mu to moc líbilo.“ /Z. M./

Bez zajímavosti jistě není, že vztah k místu se utváří i v již relativně homogenizovaném prostoru, jakým je sídlištní zástavba, třebaže byla vyprodukována jiným typem plánování, tedy i jiným druhem prostorové praxe. Nová výstavba v prostoru sídliště tak paradoxně může vést k prostorové de-homogenizaci, a i přesto k ní identifikujeme u zástupců spolků odpor. Podobně se vztah k místu utváří dokonce i v případech, kdy aktéři uvádějí negativní zkušenosti:

„Když jsem se tam nastěhovala v roce 89, tak tady vůbec nic nebylo...třeba tam nikde nebyla spořitelna nebo drogerie. Já jsem s kočárem chodila na hlavní, a to teda byla štreka.“ /Z. M./

V každém případě ovšem citové pouto k místu můžeme považovat za jeden z nejdůležitějších důvodů vlastního zapojení obyvatel do procesů územního plánování, který patří zároveň mezi ty nejohroženější, neboť jeho narušení může rozdrobit základní složky potřebné k reálným aspiracím na právo na město.

II. 3. 5. Expertnost a vzdělávání

Námi definovaná občanská angažovanost s sebou nutně nese požadavek určitého sebevzdělání a získání jistého stupně expertnosti, neboť se jedná o poměrně složitou a laicky těžko přístupnou problematiku, jak jsme si ukázali v kapitole o platné legislativě a klíčových hráčích. Pohybujeme se v rovině abstrakce, chápané reprezentace prostoru, která je obyvatelům odcizena. V rozhovorech bylo tedy nutno pátrat i po tom, zda občané již v začátcích své spolkové činnosti disponovali nějakým expertním – např. profesním zázemím:

„Já jsem vzděláním elektrotechnik a dělám výpočetní techniku, takže to jsem v těch řízeních využít nemohl. Díky tomu, že mám technické vzdělání, tak jsem schopný rozumět výkresům a tady těm věcem, nicméně ty příslušné normy nebo věci týkající se stavebního zákona nebo Pražských stavebních předpisů nebo právní věci – to si člověk musel dostudovat.“ /M. C./

„V podstatě jediné, co jsme měli, byla moje nějaká schopnost manažera, to bylo hodně důležité, že to někdo řídil. Co se týká té odbornosti, my jsme se to v podstatě všichni učili za pochodu. Měli jsme mezi sebou jednoho stavebního inženýra, což velmi pomohlo, ale to bylo jediné. Jinak jsme museli platit architektky a právníky.“ /R. C./

„Museli jsme se to naučit sami. V současné době to vypadá tak, že když se bavíme s právníky, tak jim radíme, co by měli kam do čeho napsat. Už si myslím, že bych mohl vystudovat právníčinu. Rozhodně by bylo výhodnější, kdybych tam mohl napsat JUDr. – aspoň by na to nekoukali tak, že jim do toho kecá nějaký inženýr.“ /V. J./

„Je to opravdu o tom, jak se v tom prohrabete, protože na začátku vůbec netušíte, co a jak. Mluví na vás slova jako - no to je v „otépečkách“¹⁷, což nejdřív vůbec nevíte, co je. Takže musíte si přečíst stavební zákon, vyhlášku o Praze a všechno ostatní. Po těch nějakých pěti letech se v tom už aspoň trochu orientujete, že víte, že když někdo řekne „péespěčka“¹⁸, tak víte, co to znamená.“ /Z. M./

Rovina samostatného dovzdělávání pro lepší orientaci je patrná u všech oslovených, nicméně časté jsou i případy, kdy týmy občanů disponovaly alespoň jedním „profesním“ odborníkem, ať již byl přímo členem iniciativy, oslovený na základě sousedství, anebo externě placený. Z rozhovorů však vyplývá i důležitá zkušenost, že s hlubší angažovaností rostou i vědomosti a procesní taktiky, což koreluje i s naším poznatkem, že občané mají větší zájem o kauzy v okolí, pakliže se rozhodnou v průběhu času pokračovat ve své činnosti. Nutnost expertních vědomostí pro vlastní zapojení do plánování svým způsobem znamená i jakousi formu sociálního třídění. Tohoto problému si všímají i naši participanti:

¹⁷ OTP – obecně technické požadavky – pozn.

¹⁸ PSP – pražské stavební předpisy – pozn.

„Je to expertní, ale týká se to úplně každého. Každý vlastník pozemku na území Prahy tím bude dotčený. Valná většina lidí vůbec netuší, co je Metropolitní plán. Až to bude zavedené, najednou vypukne strašlivý řev.“ /V. J./

„V 95. až 98. roce se na komoře (*České komoře architektů – pozn.*) udělalo zcela záměrně složité názvosloví územního plánování. Na Ministerstvu místního rozvoje jste si mohl za šedesát korun koupit brožurku – slovníček územního plánování. Ten složitý jazyk byl proto, aby se veřejnost rozdělila na insidery a outsidersy. Insideři byli architekti, úředníci, a ti, kteří si je otočili okolo prstu, a které ani nepotřebovali znát. Pro mě to bylo hrozné.“ /Z. M./

„Celý ten proces kolem toho územního plánu je nesmírně složitý. Na webu magistrátu nejsem schopna bez jakékoliv znalosti jednoduše někam napsat adresu, kde na mě vypadne, co se tam bude stavět, co tam hrozí nebo jaké tam jsou podané změny. Je to prostě tak totálně nepřehledné, že to odpuzuje lidi, aby si o tom vlastně cokoliv mohli zjišťovat. Je to vysoce odborné a přijde mi, že tam asi někde nastal ten zlom, že to tak vlastně bylo udělané schválně, aby se ty lidi nezajímali, aby to bylo takhle složité.“ /R. C./

Rozpoznáváme tedy určitou diferenciaci v přístupu do reprezentace prostoru, kterou územní plán představuje, jež je determinována dominantním typem praktik. Na základě výše uvedených citací tak můžeme s určitou mírou jistoty konstatovat, že dominantní diskurz a s ním spojené praktiky vědomě znemožňují přístup jistým skupinám obyvatel ke konkrétnímu segmentu reprezentace prostoru. Odlišnou expertní rovinu i proces vzdělávání najdeme opět u částečně či zcela profesionalizovaných organizací:

„Já mám technické vzdělání – stavebná fakulta, ale jiného směru než územní plánování i doprava, takže já jsem se to doučoval, ale v té době tu v týmu byli Tomáš Cach, architekt, byl tu Martin Skalský¹⁹, takže tady byla expertní úroveň vždycky vysoká. Třetí člověk v našem týmu teď dokončuje studia sociální geografie. Vychází to trochu i z toho, že aby sem lidi mohli přijít, tak musejí mít už nějakou úroveň znalostí a zájmu, takovou, aby se mohli zapojit. Ta odbornost už tu je, což je dobře.“ /V. F./

Další profesionalizovaná organizace v našem souboru disponuje jednak více než desetiletou zkušeností, členy týmu kolem územního rozvoje Prahy jsou pak environmentální právnička se zaměřením na stavební a územní řízení a související legislativu včetně účasti veřejnosti, antropolog a expert na účast veřejnosti v rozhodování o životním prostředí, a v neposlední řadě pak také autor této práce – díky tomu tedy k metodickým postupům, na jejichž základě vzniká tento výzkum a text, můžeme připočítat i vlastní zúčastněné pozorování, ze kterého se snažím přenášet určité své zkušenosti. Hlubší institucionální zakotvení

---

¹⁹ současný vedoucí programu Centrum pro podporu občanů spolku Arnika

v prostoru dominantních praktik tak také zvyšuje pravděpodobnost menšího rozdělení a separace od dominantní reprezentace prostoru ve formě územního plánu.

Nesmíme však zapomínat na fakt, že – jak jsme uvedli – také volnočasové spolky mají mezi sebou poměrně často např. architekta, právníka či jiného experta, který jejich zapojení do lokálních kauz či plánování jako celku dále prohlubuje a přispívá ke vzdělávání členů spolku tím směrem, aby se napříště mohli účastnit řízení i zcela na vlastní pěst. Určitým problémem ovšem může být vlastní profesní angažování takového experta, které v některých případech znamená ohrožení vlastního kariérního růstu. Nejčastějším takovým případem bývá expertní stanovisko architekta, jak jsme již uvedli dříve:

„Mám kamarádku, která naštěstí žije a pracuje v Salcburku, a ještě tam mám jednoho souseda, který žije a pracoval v Mnichově, taky architekt. Lidi, co žijí a pracují tady, tak se většinou odmítají vyjadřovat k pracím svých kolegů, zakazuje jim to ta jejich architektonická komora, a oni se bojí, že by potom nedostali práci, to je trochu nešťastné. Naštěstí jsme měli tyhle dva externí lidi, kterým je to dost jedno, a kteří se vyjádří. Když mají nějaký názor, tak ho řeknou.“ /M. C./

II. 3. 6. Síťování spolků

Prohloubení expertních znalostí často nezávisí jen na vlastním studiu dokumentů a legislativy, ale velmi podstatným elementem je také síťování spolků v dané lokalitě. Kontakty získané společným zájmem vedou nejen ke sdílení zkušeností a vědomostí, ale i k vyšší efektivitě při sledování společného cíle. Tento typ praktik opět spojuje reprezentaci prostoru (územní plánování) i prostory reprezentace, neboť kontakty lidé navazují i prostřednictvím neformálního setkávání např. v rámci sousedských slavností, jak si později ukážeme. Jedním z typických příkladů vznikání sítě spolků na území Prahy je městská část Praha 6, kde existuje celá řada spolků sdružených do společných platforem a angažovaných ve stejných kauzách:

„My jsme se jim snažili s těmi sousedy v koalici pomoci. Potkal jsem se tam s dalšími spolky z Prahy 6, které to viděly podobně – třeba Praha 6 ztrácí tvář, různí lidé z Bořislavky a z Divoké Šárky, prostě takhle napříč. Snažíme se tam teď trochu nějak působit jako skupina. Jenom podat ty námítky vyžaduje velké množství úsilí, sepsat to, aby to mělo nějakou hlavu a patu, a v jednom to prostě moc nejde, člověk se musí potkat. A taky – já bych nechtěl být mluvčím „sám za sebe“ nebo za nějaký omezený okruh lidí, se kterými se setkávám. Vždycky se snažím ověřit si s těmi lidmi, kteří bydlí třeba fakt hned naproti, nebo s těmi jinými spolky, jestli ten můj dojem z toho je stejný jako ten jejich. Aby to bylo souznění, výsledek nějakého konsenzu, abych třeba nenutil toho investora k něčemu, co ostatní nechtějí“ /M. C./

Propojení lidí se tedy neděje pouze v rámci spolků, ale často se zapojují i sousedé a vlastníci okolních nemovitostí, mimo jiné i proto, že mají v některých případech lepší výchozí pozici ve vykonávání některých procesně-právních úkonů. Pro „občana“ jako takového bývá snadnější jednat v rámci subjektu spolku, ovšem dotčený vlastník je v některých případech²⁰ v lepší pozici. V otázce sousedské výpomoci se zároveň vracíme k našemu pojetí vztahu k místu, které se zde stává jedním z klíčových elementů při vzájemném síťování dotčených obyvatel, jak dokládá další citace:

„Nakonec tu žalobu podal jeden místní sused, pan Pech. Zním ho, má tam trafiku vedle té Billy. Já jsem ho shodou okolností potkal, když jsme dělali první akci na místě jednoho toho parku. Tam se tomu říká „plivátko“ – a to je zajímavé místo, které ani nevíme, jak vzniklo, ale víme, že už tam bylo začátkem 50. let, a to je normálně v parku udělané betonové brouzdaliště pro děti. Stavěli to dědové těch místních, a vždycky v létě se to napustilo a děti se tam chodily cákat. Potom se ten pozemek nad tím dostal do rukou těch investorů. Je to tam takové zpustlé, je tam vlastně už jen ten zbytek, je to popraskané, ten beton, ty sprchy už tam nejsou. Když jsme to šli poprvé uklidit, resp. udělat nějakou první společnou akci, právě nám tam přišel pomoci tady ten Pech, co podával tu žalobu, protože tam jako malý taky chodil.“ /M. C./

Spolkovou síť a vzájemnou spolupráci pozorujeme ovšem i v dalších lokalitách:

„Já jsem do toho aktivněji vstoupila, protože vlastně nebyl nikdo, kdo by ta sdružení nějak mezi sebou organizoval, tak jsem se toho chopila. Nakonec to vykrytalizovalo tak, že je nás sedm občanských sdružení z těch tří Prah. Říkáme tomu koalici občanských sdružení. Z každého toho sdružení je jeden člověk a společně nějakým způsobem pracujeme, každý je nositel myšlenky toho spolku a společně se snažíme připravovat různé připomínky a podobně.“ /R. C./

„Takže ten spolek Cibulka jako takový – spravujeme web, na ten web dáváme informace, ale sami aktivní v těch řízeních moc nejsme a spíš sledujeme, co dělají ty jiné spolky. Takže tímhle my jim sloužíme, těm spolkům, které v tom mají větší zkušenosti.“ /P. P./

„Něco se dozvíte z úřední desky, a když si to nehlídáte, je to problém...No ale pak už jste v nějakém zázemí těch spolků, které jsou na Jižním městě, a které si nějakým způsobem vypomáhají, takže se upozorní. Chápeme, že to je na kraji Prahy a přistupuje se k nám jako k periférii, kde se ale může dělat, co chce a tam my si odložíme to, co nechceme mít uvnitř Prahy. To je ta věc, která těm lidem na Jižním městě vadí – tím, že spolupracujeme s dalšími spolky, tak to víme, že to není jenom náš problém.“ /Z. M./

Zde se již dostáváme do roviny jednoho z problémů, který řeší spolky lokalizované dále od městských center – snížená ochrana periferních oblastí, kde je jednak nižší míra zastavěnosti, tj. vyšší možnost stavebních investic, a zároveň také menší míra pozornosti

---

²⁰ např. dojde-li až k podání žaloby, pakliže některá část územního či stavebního řízení nebyla legislativně v pořádku. Více o právních subjektivitách a procesně-právních vztazích v územním plánování viz Zahumenská, Vendula. *Občanův průvodce po územním plánu*. Praha: Arnika – Centrum pro podporu občanů. 2016.

veřejnosti, což v důsledku znamená další komplikace ve snaze zachování charakteru lokality a její využitelnosti pro obyvatele, kteří v ní žijí. Reprezentace prostoru ve formě územního plánu tedy sice reguluje periferní území stejným způsobem, ovšem praktiky představitelů dominantního prostorového diskurzu – v tomto případě investorů – se mohou setkat s odlišnou mírou odezvy aktérů s touto reprezentací prostoru spojených (např. úředníci stavebních úřadů anebo plánovači, kteří k periférii přistupují odlišným způsobem). K dalším procesním problémům spolků obecně se dostaneme v následující podkapitole. Ještě předtím si ale jako jakýsi předstupeň popisu konkrétních procesních situací ukažme význam role investorů a vlastníků v souvislosti se spolkovým síťováním. Nelze tvrdit, že všichni investoři pouze bezzubě prosazují svůj zájem na úkor občanů, ale často s obyvateli lokality navazují kontakt různými formami. Do jednání se v těchto případech dostávají i instituce státní správy a samosprávy, tj. dochází ke střetům a jednáním všech typů aktérů na poli jedné konkrétní reprezentace prostoru (v praxi spojené opět i s rovinami vnímaného i žitého prostoru) – tyto příklady si ukážeme nejprve:

„Postupně se objevily nějaké nápady to zastavět, a teď znovu přišel současný majitel s tím, že chce něco postavit, a ukázal to těm sousedům. Ti zavolali starostovi a pozvali ho tam. Přišel tam překvapivě poprvé, tak jsem mu to nějak představoval, potom tam byl ještě dvakrát. Dotáhl tam ještě radní Smutnou, která je na Praze 6 za tohle zodpovědná, a nějaké její podřízené z kanceláře architekta. Nějak se to tam prostě řešilo a oni slíbili spolupráci, nicméně to bylo někdy teď začátkem srpna, to je docela aktuální, a nevím, jestli ten úřad nakonec něco udělal nebo ne.“ /M. C./

„To bylo setkání vloni v létě s panem Štěpánkem, se zástupci IPR, zástupci investorů bohužel ne, byla tam veřejnost a politici, radní Alžběta Rejchrtová, dříve občanské sdružení. Ti tam hovořili o tom, že by se zvažovala varianta, že by se vyhlásila stavební uzávěra. Obratem přišla myšlenka, co kdyby investoři chtěli náhradu škody, kdyby se tam vyhlásila stavební uzávěra. (...) A tehdy jsme hovořili o tom, že by Arnika mohla tu diskusi moderovat. Byli by to politici, investoři, veřejnost, vlastníci pozemků. Bohužel pan starosta Štěpánek nedostal odvalu do toho jít.“ /V. J./

Jako určitou vsuvku si uvědomme významový rozdíl pojmů investor a developer. V základním rozlišení jde především o to, že development znamená ideový a procesní tlak na prosazení zájmů investora. Ten ve významové rovině figuruje jako subjekt disponující kapitálem, avšak je to developer, kdo vstupuje do procesů a řízení se strategiemi a cíli, které aktivně prosazuje. Přirovnání nám dává jeden příspěvek z mailové konference spolků:

„Developer není synonym pro investora. Jsou to dvě vztahové pozice, asi jako kreditka a bankovní konto. Investor má peníze a developer management.“ /J. G./

Uvedme si ještě příklad, kdy do otevřeného jednání developer vstoupil přímo u kulatého stolu. Je však třeba zdůraznit, že toto jednání vzešlo z dlouhodobé občanské iniciativy koalice Trojmezí – v praxi se se samostatným vstupním úsilím developera zahájit jednání s obyvateli setkáváme spíše zřídka. Tento typ konkrétní akce, která vede k vytvoření široké názorové platformy všech zapojených aktérů, patří mezi nejefektivnější praktiky vedoucí k participaci obyvatel jak v Lefebvrevě smyslu, tak v rovině jazyka územního plánování.

„Vlastně poprvé po nějakých X letech jsme zasedli za jednací stůl a začali jsme jednat – developeři, sdružení, městské části, magistrát a IPR. Snažili jsme se domluvit nějaké podmínky, že by vznikl společný plánovací nebo projektový tým, jak od PPF (*mezinárodní investiční skupina založená Petrem Kellnerem – pozn.*), tak od nás, a nějakým způsobem bychom měli zkusit společně to území zpracovat. Jednou z našich podmínek bylo, že vstup tohoto plánování budou participační setkání s lidmi. Chodil tam ředitel PPF, finanční ředitel Orca, majitelé Finepu²¹, plus jeden vlastník.“ /R. C./

Jednou z nejefektivnějších rovin participace na produkci prostoru tak je v některých případech přímé jednání s primárními představiteli dominantního prostorového diskurzu. Spíše tedy než přímou akcí je dnes právo na město prosazováno konsenzuálním úsilím. Setkáme se i s případy, kdy k propojování a navazování kontaktů mezi investory a spolky dochází skrze samotné členy spolků, kteří figurují v roli prostředníka. K takovému případu nyní prakticky dochází na Praze 6 v kauze Strnadových zahrad. Místním obyvatelům se podařilo po vleklém sporu zabránit zastavení plochy bývalého Strnadova zahradnictví. Místo je však nyní neudržovanou zelenou plochou, v podstatě brownfieldem, a je zřejmé, že dříve nebo později bude zastavěno – samo k tomu svojí polohou i současným neutěšeným stavem vybízí. Otázka jeho podoby je věcí veřejné dohody, tu v současnosti zprostředkovává člen místního spolku Hnutí za Hanspaulku. Vede to však také k názorovým střetům mezi zúčastněnými:

„Bohužel, jak to tak chodí, tak i mezi těmi spolky jsou určité antipatie, které tam vyvolává jeden člověk. On je trochu takový pletichář, řeší skoro všechno. Původně je tedy z Hanspaulky a je mluvčí nějaké koalice spolků, ale zase některé spolky s ním nechťejí mít nic společného, protože jim přijde nereseriozní. Je to v tom trochu nešťastné, nicméně nějaké ty zbylé spolky se snaží si mezi sebou trochu pomáhat a dávat si navzájem vědět o tom, co se zrovna někde děje, případně si i trochu pomoci s těmi kontakty, když se zrovna řeší nějaký problém.“ /M. C./

---

²¹ jedná se o další stavební developmenty – Orco Group a Finep.

Platforma síťování jak spolků samotných, tak ve spojení s dalšími aktéry, je tedy ohrožena individuálními preferencemi a jistým druhem emocionalitou, což nás opět vrací k Lefebvrevu pojetí, které individuálním emocím a tedy konkrétní rovině aktérského jednání přisuzuje důležitou roli (stejně jako je tomu u aktérů dominantního diskursu). Takto vypovězené zkušenosti nás přivádějí, jak jsme již zmínili, k základnímu předpokladu možnosti obyvatel ovlivnit budoucí rozvoj lokality, ve které žijí – tím je veřejná občanská participace. Dostáváme se tak ke stěžejní kapitole výzkumné části, kde se pokusíme vykreslit všechny nedostatky, komplikace a problémy, které efektivní participaci občanů na územním rozvoji znemožňují.

II. 3. 7. Typické problémy a procesní specifika

Komplexnost a složitost analyzovaného tématu s sebou nese mnoho rozmanitosti a detailních problémů, se kterými se občané Prahy při snaze účastnit se vytváření podoby města setkávají. V této části textu se pokusíme obsáhnout alespoň některé z nich a získat tak určitý materiál pro srovnání. Zaměříme se jak na jednotlivé kauzy, které se spolků dotýkají, tak na snahy o spoluúčast při tvorbě nového územního plánu. Třebaže se jedná o odlišná měřítká analýzy, procesní komplikace se často shodují.

II. 3. 7. 1. Byrokracie

V první části se budeme věnovat procesním problémům spojeným s vysokou mírou byrokracie rozhodovacích orgánů. Ta připouští řadu procesních výjimek, jež spoluutvářejí taktiky jednotlivých aktérů, ať už hovoříme o občanech či investorech. Jinými slovy, použijeme-li Lefebvrevův slovník, dominantní prostorový diskurs je zakotvený ve vysoké míře procesní byrokracie, která determinuje praktiky aktérů uvnitř i mimo něj.

„Záměr provází řada zajímavých nezákonností. První byla ta, že stavební povolení bylo vydané bez vědomí sousedících domů, které jsou vzdáleny od hranice staveniště jen 3 metry, což bylo odůvodněno tím, že jsou oddělené od staveniště cizím pozemkem. Takový trik, o kterém jsme si mysleli, že je dávno pryč, ale stavební úřad ho použil znovu. Podařilo se nám rozjet odvolací řízení, které magistrát naplno zamítl. (...) Žádná námitka nebyla přijata, vše zamítnuto, soud to vracel na přezkoumání, na jeho rozhodnutí se čekalo čtyři roky, a magistrát to pak vrátil a potvrdil původní stavební povolení, ač tam žaloba leží dva roky. Je to jeden velký problém. Proti územnímu souhlasu

se zkrátka nemůžeme bránit, podali jsme žalobu, ale stále se čeká a už to jsou čtyři měsíce. V okamžiku, kdy zrušili územní souhlas, Central Group řekl, že už to stejně neplatí, protože práva převedl na jednu maltskou společnost. Jsou tam procesní klíčky.“ /J. F./

„Proběhlo to úpravou územního plánu, a pak ještě udělali modifikaci úpravy, což je další úžasná finta. Oni jim představili nějaký projekt, kde mělo být asi 119 bytů. Je to mateřská škola, na to dostali tu úpravu, a pak požádali o modifikaci, kterou dával jen razítkem ředitel IPRu, a tam to změnili z těch 119 na 190, a změnil se tam i koeficient zeleně. O třetinu se to sebralo a narostly byty. Takže jsou tam dvě věci. A ta modifikace – když jdete za úředníky na magistrát a ptáte se, co je přesně ta modifikace, tak vám řeknou, že se to dělá v případech, když se třeba přistavuje nějaká zídka.“ /Z. M./

„Dochází k tomu, že i když ten projekt na začátku vypadá dobře, souhlasí se s ním, tak oni to změni v průběhu, a vy najednou spláćete nad tím, s čím jste třeba souhlasil na začátku, s nějakou mírou zástavby, která se v průběhu té stavby změni. Takové ty věci jako změna stavby před ukončením.“ /Z. M./

Jak jsme již uvedli, v okamžiku, kdy se skupina občanů snaží dostat do procesu povolování stavby a ovlivnit jej, či mu případně zabránit, musí se vypořádávat s jednáním s celou řadou institucí, tedy naplno vstupovat do prostoru a praktik dominantního proudu. Jak vidíme, jsou to stavební úřady, městské části, magistrát, Institut plánování a rozvoje, i soudy. Procesy na různých úrovních státní správy i samosprávy jsou většinou velmi dlouhodobou záležitostí s nejistým výsledkem. Jak nám ukáže další příspěvek, roli hraje také umístění lokality:

„Důležité je, že hranice toho území je na třech městských částech, takže je to opravdu velké. Největší aktivita, která se udělala, byla na jaře v roce 2009, kdy Praha 10 získala souhlas od Prahy 11 a Prahy 15, že je může zastupovat v podání návrhu na změnu územního plánu v této lokalitě. Ten návrh byl formulován jako revitalizace území, nic víc. Projednalo to zastupitelstvo městské části a teprve tam jsme se dozvěděli, že k tomu byla přiložena jedna A4, která tu revitalizaci graficky znázorňovala – v podstatě to byla kobercová zástavba celé té lokality. Zajímavé bylo, že jedenáct dní na to mělo zasedat magistrátní zastupitelstvo a mělo projednat tuto změnu, což je neuvěřitelné – jedenáct dnů mezi odsouhlasením MČ Praha 10 a magistrátu. /R. C./

V tomto výroku si povšimněme hned několika vcelku typických praktik prosazení stavebních záměrů: *revitalizací parku* je míněna plošná zástavba lokality, přičemž o skutečné podstatě změny územního plánu referuje pouze grafický návrh; odsouhlasení návrhu městskou částí a magistrátem proběhlo v nejkratším možném termínu, tj. při nejbližších možných zasedáních. Taková rychlost rozhodování znamená i to, že obyvatelé, kteří chtějí svůj zájem o podobě místa uplatňovat, nemají šanci včas reagovat. Rychlost po sobě následujících rozhodnutí v podání institucí různých úrovní je zároveň v kontextu běžné délky rozhodování velmi paradoxní (ponecháváme bez komentáře, jakou roli v rychlosti rozhodnutí

měly externí vlivy a tlaky). Podobné procesní kličky způsobené byrokratickými postupy čteme i v dalším příspěvku:

„To bylo tak, že ta firma vznikla vlastně čtyři nebo pět měsíců předtím, než byl vyhlášen ten prodej. Museli do třech týdnů dát projekt, takže tam to bylo nějaké všelijaké. Potom ihned, to bylo někdy v únoru 2011, zažádali o úpravu územního plánu. Začali jsme se v tom angažovat a začali jsme zjišťovat, jak to s tou úpravou územního plánu je, co se děje, a tak dále.“ /Z. M./

Vysokou procesualitu řízení města a byrokratismus popisují také zástupci Auto*Matu jednak v souvislosti s dopravními řešeními ve městě, a také ve způsobu využívání veřejného prostoru. Byrokracie, ač ji třeba Max Weber popisoval jako nutnou pro efektivní řízení, se v našem tématu stala jednak prostorem pro procesní kličky, a zároveň překážkou pro aktivní účast obyvatel na tvorbě prostoru:

„Zažít město jinak se snaží bourat nějaké překážky, které by neměly být – udělat si sousedskou slavnost na ulici by mělo být možné tak, že se se sousedi dohodnou, ulici si nějakým způsobem částečně zaberou a neřeší se to s úřady a neplatí se za to horentní sumy. To je ukázka toho, že města u nás jsou řízena hodně byrokraticky a status quo je mířený hodně na to, že ulice mají dopravní význam a vše ostatní je potlačeno. Jedna věc je, že se lidem snažíme ukázat, že mají možnost dělat si to sami jinak, když se jim to ulehčí, a druhou věcí je právě dlouhodobá snaha, aby se status quo někam posouval, což je v tuhle chvíli nutné dělat v tom systému institucí. Moc to bourat nebo výrazně měnit nejde, na to jsme pořád ještě moc slabý hráč.“ /V. F./

Výrok poukazuje mimo jiné opět na již zmíněný požadavek nezbytného fungování organizace v institucionálním režimu řízení, který je v dnešní době prakticky vynucenou součástí systémových režimů západního světa, a který definuje postavení organizace i možnost dění ovlivnit. Nastavení systému rozhodování s ohledem na pozici občanských iniciativ zástupce spolku dále rozvádí:

„Mám zkušenosti z cyklo dopravy, kde se pět let snažíme změnit systém, kterým se záměry pro cyklo dopravu v městských ulicích schvalují, aby to aspoň nějak fungovalo, a i to je nesmírně obtížné, pokud pro to nebude nějaký opravdu silný politický tlak, někdo s vizí, kdo to skutečně udělá. V tuto chvíli to moc nehrozí i proto, že v České republice je poměrně velká míra nedůvěry v politiku. Má to svoje důvody a znemožňuje to vlastně i to, aby se tu děly nějaké velké pozitivní věci. Navíc pro toho, kdo s tím začne, je to zpravidla politický hřbitov – z toho plody ponese druhý, třetí primátor po něm, proto se do toho politikům taky nechce, jsou to dlouhodobé záležitosti.“ /V. F./

Problém nedůvěry v politiku mezi občany identifikuje jako zásadní pro zapojení obyvatel i zástupkyně druhé profesionalizované organizace v souboru. Ačkoli je tedy pro angažované obyvatele na jednu stranu nezbytné vstupovat do roviny dominantního

prostorového diskurzu, vstupují do něj s přednastaveným emocionálním i názorovým vnímáním:

„Z hlediska těch institucí je špatné, že sdružení k nim nemají vůbec důvěru. A to se pak projevuje na těch diskuzích, že jim lidi už vůbec nevěří, a ať se stane cokoli, tak je to prostě porouchané a nedá se to skoro napravit. Tohle je v Praze podle mě asi největší problém – ta porouchaná důvěra.“ /V. Z./

Narážíme zde na neoddělitelné propojení občanských aktivit s politickými, neboť občanské aktivity se velmi často – minimálně v našem případě – stávají svým způsobem politickými aktivitami. Občané představují určitou zájmovou skupinu, která ve zkoumaném tématu obvykle znamená opozici vůči kapitálovým tlakům. Tlak na politickou reprezentaci i způsob vidění města se stává politickým názorem, a střet mezi obyvateli města a investory, případně politickou reprezentací, se stává politickým střetem. Zjednodušeně jde – v duchu práva na město – o konflikt mezi snahou o kapitálovou výtěžnost prostoru a snahou o jeho přizpůsobení požadavkům a potřebám obyvatel bez primární snahy o kapitálový zisk. Míra této snahy se může lišit napříč zmíněnými skupinami. Zdaleka nelze tvrdit, že politici jdou na ruku developerům, developeri se nesnaží s obyvateli komunikovat, anebo že občané s developery nespolupracují. Míra konfliktu a konsenzu mezi všemi zmíněnými skupinami se většinou liší případ od případu a odvíjí se jak od zúčastněné politické reprezentace (většinou definované vládnoucí koalicí na místní radnici), tak od zapojených investorů i obyvatel. Byrokracie se tedy v našem případě stává určitou komplexní reprezentací prostoru, která zpětně ovlivňuje jeho vnímanou i žitou rovinu.

II. 3. 7. 2. Politická angažovanost

Nevyhnutelnost zaujetí určité politické pozice v řadě případů vede dokonce k tomu, že se daný aktér či aktérka rozhodnou prohloubit svoji občanskou aktivitu vlastním vstupem do komunální politiky. Motivačním faktorem pro přímé institucionální zapojení v rámci dominantních praktik, je i zmiňovaná míra nedůvěry v převládající politickou reprezentaci. Na klady i záporny tohoto kroku jsem se ptal dvou zástupkyň této skupiny obyvatel:

„Cítím určitě větší možnost ovlivňovat procesy, ale není to dané tím, že jsem komunální politik, ale je to dané počtem lidí na radnici. V průběhu období ale záleží, kolik tam rozhoduje lidí s

podobným názorem. (...) Jen houšť aktivních občanů do politiky, rozhodně je dobré do toho jít. Hlavně se snadno dozvíte mnoho informací z první ruky.“ /P. R./

„Jednoznačně nelituju toho, že jsem šla – má to významnou výhodu, která spočívá v daleko časnější informaci o tom, co se v těch střevech změn územního plánu děje – to prostě já jako občan nemám šanci zjistit. Kdybych nebyla zastupitelka a členka komise územního rozvoje, tak se o nějaké změně územního plánu dozvím až v okamžiku, kdy je podaná žádost na magistrát. Já už teď o ní vím ve chvíli, kdy developeři dělají nějaké základní konzultace a v tom je obrovská výhoda, že mám šanci se k těm informacím dostat daleko dřív a jsem schopna s nimi pracovat. Na druhou stranu jsem opoziční politik, ze sedmi jsem v podstatě jediná v opozici, šest lidí hlasuje a já jsem jediná, ale moje síla je, že tím, jakou mám historii, tak umím naopak oslovit ty místní a ty informace jim předat.“ /R. C./

V souvislosti se zkušenostmi občanských aktivistek na úrovni komunální politiky jsem pátral i po tom, nakolik vnímají tlaky na jejich osobu coby zastupitele, ať už tlaky politické či tlaky soukromé, tj. obecněji řečeno, zda kapitálové tlaky, které jsou nyní konfrontovány v přímé institucionální rovině, nadále existují či dokonce rostou. V obou případech taková zkušenost alespoň v malé míře existuje:

„Samozřejmě ano. Třeba případ prodeje toho pozemku. Mám mandát, že budu něco prosazovat a kvůli prodeji mě tam lidé poslali. Někdy to není tlak, někdy se prostě nedohodneme. S vydíráním jsem se setkala, ale to bylo územní řízení, kdy si investor troufal na občany. To máme i v zápisu. Říkal, že nám na pozemek nastěhuje bezdomovce a prý uvidíme ten bordel.“ /P. R./

„Za ty dva roky se mi stalo, že mi volali dva developeři, v podstatě na jeden telefon jsem to vyřídila, že se s nimi bavit nebudu a jinak na mě v podstatě nikdo nijak netlačí a nemám s tím víceméně žádnou reálnou zkušenost. Takže to byly dva nebo tři takové nějaké kontakty po telefonu, které jsem ukončila, a které jsem následně na komisi územního rozvoje nahlásila jako lobbistické kontakty a nechala jsem si to dát do zápisu. Ty tlaky jsou velké, protože ta korupce kolem územního plánu je pro spoustu lidí taková neuchopitelná – vím, že se to děje, přidělují se byty v zástavbách příbuzným těch lidí nebo jsou různé jiné způsoby. Není to tak, že když ti dám zakázku za 50 mega, ty mi dáš z toho mega, v tom se dá něco najít, ale kolem toho územního plánu je to takové neuchopitelné. Ale myslím si, že těch peněz, co se tam točí v úplatcích je prostě – neodhadnu – miliardy.“ /R. C./

Explicitní zmínka o korupci kolem územního plánu zaznívala z úst dotazovaných spíše zřídka, což v zásadě souhlasí s tvrzením poslední citace o neuchopitelnosti a těžkém dokazování lobbistických kontaktů a korupce v dané problematice. I proto si tato práce neklade za cíl se dále korupčními vztahy zabývat, sociologie ostatně obecně takovou ambici spíše nemá.

II. 3. 7. 3. Procesní prostředky

Zaměřme se nyní na procesní prostředky, které spolky při prosazování svých zájmů využívají. Legislativní rámec umožňuje řadu způsobů, jakými se občané mohou pokoušet participovat na podobě místa, v zásadě je můžeme rozdělit na dvě skupiny – *přímé procesní aktivity*, jako jsou formální jednání, účast v řízeních, soudní spory či další jiné úřední úkony, druhou skupinu si pak můžeme označit jako *nepřímé procesní aktivity*. Do této skupiny bychom mohli zařadit aktivity jako happening, sousedské akce, demonstrace, neformální síťování a koordinace, a podobně. Důležitým poznatkem tohoto rozlišení je i zakotvení těchto prostředků v různých typech praktik. Přímá procesní účast se vztahuje k dominantnímu typu praktik, zatímco druhá vymezená skupina je především reprezentantem určitého typu kontra-kultury a ve většině případů se vztahuje k praktikám spojeným s žitou formou prostoru a souvisejícím prostorům reprezentace. Na pomezí obojího pak stojí petiční akce – ta se ukázala jako relativně častý nástroj:

„Nejvíce se o vše zasloužili lidé v okolí Toulcova Dvora, kteří už roky sbírali různě e-maily lidí z okolí, sepsala se petice a spustila se. Během těch deseti dnů, tím, že na to byl takový časový tlak, ji podepsalo 16 tisíc lidí. Organizací té petice se lidé mezi sebou nějak propojili.“ /R. C./

„Udělalí jsme velkou petici, která nějak zafungovala na úřadě díky tehdejšímu vedení na Šestce.“ /M. C./

„Je pravda, že když jsme byli u paní náměstkyně Kolínské, tak jsme velmi striktně předložili petici, kde jsme měli asi 25 bodů požadavků, co bychom si přáli.“ /V. J./

Podobným způsobem širší občanské mobilizace v lokalitě, jakou je petice, je i anketa, která mapuje preference obyvatel. Jeden příklad jsme již uvedli v kontextu preferencí obyvatel Jižního města (viz kapitola II. 3. 4. *Vztah k místu*), podobná anketa vznikla např. také na Praze 4 či v lokalitě Trojmezí:

„My jsme udělali velkou anketu tehdy s útvarem hlavního architekta²² a s městskou částí. To byl rok 1992. Oslovili jsme 3 a půl tisíce respondentů. Vydefinovaly se nějaké funkční požadavky. Některé funkční požadavky jsou v téhle době splněny.“ /V. J./

„Udělalá jsem takový vzorek lidí z různých komunit, které jsme na sebe měli navázané. Byl to vzorek asi čtyřiceti lidí a dělali jsme setkání, sbíraly se vstupy a zpracovávalo se to pak do té vize.“ /R. C./

---

²² předchůdce současného Institutu plánování a rozvoje – pozn.

Věnujme se nyní námi definované první skupině procesních prostředků, kterou jsme označili jako *přímé procesní aktivity*. Obsahuje širokou škálu činností, které jsou spojeny s účastí v řízeních a procesně-právních vztazích. Primárním krokem je samotný vstup do řízení coby účastník:

„Spolek Zelený Břevnov jsme zakládali asi před třemi lety, aktivně jsme se teď jako účastníci řízení účastnili dvou – jednoho běžícího a jednoho skončeného územního řízení.“ /M. C./

„V současné době běží paralelně dvě řízení. V jednom dobíhá schvalovací řízení na ty housenky, a zároveň předložili do komise ty věže²³.“ /V. J./

Přirozenou součástí občanské aktivity v našem tématu a definované skupině procesních aktivit je jednání s politickými reprezentacemi. K této součásti praktického prosazování práva na město v kontextu současného systémového řízení jsme se již několikrát dostali při popisu jiných zkušeností. Několikrát jsme už také naznačili, že míra úspěšnosti jednání s veřejnými institucemi se odvíjí od převládající politické reprezentace. Z většiny výpovědí je patrná vysoká míra nejistoty úspěchu a převládá i v případech, kdy do jednání vstupuje koalice spolků vznikající organickým síťováním:

„Nastoupili jsme tam ve skupině asi osmi spolků, a šli jsme za tím starostou kvůli těm Zeleným. Domluvilo se, že vznikne otevřená platforma spolků, kde může kdokoli přijít, a ty se pak můžou účastnit těchto setkání a můžou přispívat na webovou stránku. Ale zatím to vydrželo necelý rok a nevím, jak to bude pokračovat dál. Zatím ty výsledky nejsou takové, jak by člověk čekal, protože tam v té radě na Šestce je takový jakoby generační boj a půlka lidí to nechce, a půlka ano, k té participaci a tak, a nějak se to tam tluče. Vypadá to, že ti lidi, kteří tomu nepřejí, tam spíš vyhrávají.“ /M. C./

Jednání s politickou reprezentací či úřady se v některých případech může stát prostředkem pro vytvoření většího tlaku na úpravu záměru investora, tj. hovoříme zde o jednání s institucí a následné institucionální akci. Kooperace mezi představiteli odlišných diskursů je tedy v rámci přímých procesních prostředků relativně častá. K efektivnímu prosazení vlastních aspirací na prostor města je však nezbytná v širším rámci celého systému institucionálního řízení:

„Ty naše aktivity vedou k nějakému cíli. Ministerstvo kultury napsalo velice tvrdý dopis na základě té naší žádosti vůči majiteli, radní Jan Volf vlastně taky udělal co mohl, vyvolalo to správní řízení, ale ty efekty to prostě nějak nemá, ten majitel je dost otrlý. (...) V tomhle případě bychom

---

²³ Pro stavební záměry se často užívají slangová označení – zde čteme o stavebních záměrech na Pankrácké pláni.

potřebovali spíše podporu od těch, co to rozhodují – bude to teď v Radě Magistrátu, nejde tolik ani o ty právní věci jako o to přesvědčit ty, kteří o tom budou rozhodovat, a kteří o tom asi moc nevědí, aby vzali v potaz argumenty protistrany, protože mají zprostředkovaný asi jen jeden pohled.“ /P. P./

Tlak na rozhodující instituci může být víceúrovňový, tj. nejen v rovině občanských praktik, ale i rovině institucionálního zakotvení reprezentace prostoru – zákonných či územně plánovacích regulativů:

„Potom podali námítky i sousedi a byl tam i nějaký problém s odstupovými vzdálenostmi, čili jakmile mají špatně i toto, tak už ten stavební úřad nemá jinou šanci, než to zamítnout. Teď začaly platit Pražské stavební předpisy, a ty jsou právě v těch odstupových vzdálenostech mírnější, protože se výška nepočítá od paty domu, ale od parapetu nejnižších obytných oken. Tím pádem ty rozestupy nemusejí být tak veliké, takže to tam asi projde. Nicméně šlo o tlak z různých stran na ten stavební úřad. Víceméně je z tohoto takové poučení, že tím, když člověk vytvoří ten tlak, tak málokdy asi docílí toho, že by se nestalo vůbec nic.“ /M. C./

Do jednání vstupují spolky také přímo s investory. Nemusí se to dít jen v případě velkých vyjednávacích skupin a koalic, o kterých mluvíme v kapitole o síťování (tento případ je mimochodem ojedinělý a v zásadě se jedná o vrchol občanské participace v rámci dominantního diskursu). Zaznamenali jsme i případy, kdy došlo ke vzájemné dohodě investora a občanů (anebo k ní bylo směřováno), aniž by bylo nutné zapojovat instituce veřejné správy:

„Za Bauhausem na Pankráci měla být výstavba vysokých obytných baráků. Tam byl rozumný investor. S ním jsme se domluvili na kompromisu, když to sníží na výšku okolních budov, že proti tomu nikdo nebude nic mít, když to udrží uliční linku. Dohoda byla, že když to sníží, že my v tom nebudeme dál vrtat. Teď už jim to tam myslím stojí.“ /V. J./

„Chtěli jsme udělat memorandum, kde ty developeři vysloví souhlas, že si mezi sebou povyměňují pozemky tak, aby ten development mohli učinit všichni, každý by na tom vydělal, ale aby ta část přírodního parku zůstala volná. A oni s tím fakt souhlasili, to memorandum jsme ladili další dva měsíce, ale nakonec se to na tom zaseklo. Vlastně nepochopili tu myšlenku, že i v tomhle můžou spolupracovat, a bylo to pro ně myšlenkově nepřekročitelné.“ /R. C./

Nezávisle na zapojených aktérech jsme ve výzkumu rozpoznali určité procesní taktiky. Jednou ze strategií, ke které se spolky v územních či jiných řízeních uchylují, je procesní zdržování. Bohužel poukazuje znovu na vysoký byrokratismus, z něhož zástupci spolků vytvářejí vlastní procesní zbraň a znovu tak přebírají institucionalizované dominantní praktiky:

„Na rohu ulic Na Strži a Marie Pujmanové mělo být ING Fox, šestnácti patrová budova. Tu jsme dlouho blokovali. Bohužel nám nezbyvá nic jiného, než ty stavby blokovat. Nepodařilo se nám projednat regulační plán, a tak nám nezbyvá, než se účastnit každého řízení a zdržovat tím, že vytýkáme nedostatky – v územním, ve stavebním, v EIE²⁴. Někdy se stane, že investor odstoupí.“ /V. J./

Taktika procesního zdržování v souvislosti s jednáním s investory nese určité ústupky ze strany investora ve prospěch obyvatel i v jiných lokalitách, avšak znovu s nejistotou úspěchu:

„Většinou se nezabrání tomu, aby se tam nedělo nic, nicméně třeba konkrétně tento stavitel, tím, že tam měl vedle rozjetou stavbu, tak zřejmě počítal s tím, že využije ty prostředky, které tam má, i na tuto stavbu. Takže byl ochotný v rámci zrychlení k nějakým ústupkům, abychom mu to přestali komplikovat.“ /M. C./

Hovořili jsme také o soudních procesech coby jednom z krajních prostředků prosazování občanských zájmů. O některých případech jsme se rovněž už zmínili, uvedme si ještě jeden případ:

„Začali územní rozhodnutí, pak dostali stavební povolení a začali stavět, ale to územní rozhodnutí i to stavební bylo napadené soudem. Na to územní rozhodnutí soud vydal předběžné opatření, takže oni už přes rok stavět nemůžou. Ten soud dávaly Zelené Roztyly plus nějakí občani.“ /Z. M./

Vraťme se nyní k námi definované druhé skupině *nepřímých procesních aktivit*. Řadu z nich (síťování spolků, vzdělávání, financování aktivit, veřejné výstavy a debaty atd.) jsme si již popsali dříve, ze zmíněných zkušeností však existují i další strategie pro uplatnění zájmu spolků. Očekávatelnou taktikou je např. masivní medializace problému:

„Povedlo se nám dostat to do Otázek Václava Moravce, kde Trojmezí bylo jednou z hlavních otázek na budoucí primátory – jak se staví k téhle kauze. Tam se nám podařilo získat souhlas tenkrát Svobody za ODS – řekl něco ve smyslu, že kdyby byl metr Trojmezí zastavěn, tak rezignuje.“ /R. C./

„Díky tomu síťování člověk získává i ty kontakty. Marek Šálek²⁵ říkal, že nejlepší vyjednávací tým, když se jedná o nějaké řízení, je když je to novinář, manažer a právník (smích). Když se takhle potkají, tak bývají nejvíc schopní, plus ještě někdo jako architekt nebo někdo se stavební znalostí.“ /M. C./

Procesním prostředkem, který se zřejmě nejvíce pojí s žitými formami prostoru a tedy i formami opozičního prostorového diskursu, jsou neformální sousedské slavnosti. Ty

---

²⁴ EIA a SEA jsou procesy hodnotící vliv staveb (případně i územních podkladů – viz kapitola I. 6. 1. *Zákonné územně-plánovací a procesní regulace*) na životní prostředí

²⁵ Redaktor magazínu *Reportér* a aktivista sdružení Tejnka na Praze 6

zároveň posilují sousedské vazby a vztah k místu. Vedle celopražské iniciativy Auto*Matu *Zažít město jinak* se jedná i o lokální sousedská setkání. Jak jsme již uvedli, vztah k místu patří mezi primární elementy motivace k občanskému aktivismu, a nejinak je tomu i v případě sousedského setkávání. Ve vytyčeném vzorku jsme objevili další dvě akce – sousedská setkání v Trojmezí, a také na Břevnově:

„Lidi, kteří tam přijdou noví, tak k tomu místu získávají rychle vztah a utvářejí se tam poměrně slušné vazby mezi těmi lidmi třeba přes děti. Tak to teď já vidím, když mám ty děti. Teď třeba budeme dělat *Zažít město jinak*, to bývá docela dobré. Na Tejnec se dělají věci, tam byl pěkný Montmartre v Tejnec, pouliční slavnost, letos se to myslím povedlo. Takže ano, obzvláště v tom horním Břevnově, ty lidi k tomu místu mají silný vztah.“ /M. C./

II. 3. 7. 4. Neinformovanost

Základním identifikovaným problémem je nedostatečná informovanost občanů, ať již hovoříme o konkrétních stavebních záměrech, změnách stávajícího územního plánu, i přípravě plánu budoucího. Nejde zde jen o samotnou dostupnost potřebných informací – rozhovory nám ukazují, že erudovaný občan je schopen řadu informací dohledávat – problémem je i způsob distribuce informace a její formulace, tedy forma přenosu informace z jednoho prostorového diskursu do druhého. Narážíme zde znovu na problém složitého jazykového systému, který potenciální zájemce odrazuje:

„Metropolitní plán byl donedávna utajován. Dva roky zpět jsem byl na Staroměstské radnici na výstavě, snažil jsem se na to získat názor, poté jsem četl další publikace, ale odradily mě jazykem – je nestravitelný. Místo pobízení ke studiu materiálu odrazuje, jsou tam strašně nestravitelné pasáže, ani úředníci na stavebním úřadu se do toho nebudou chtít pouštět.“ /J. F./

„Mně připadá, že to není dostatečně vysvětlené a publikované. Lidi, co se to snaží připomínkovat, chytají útržky. IPR zná tu svoji metodiku lépe než ti ostatní lidi, a vždycky si vymyslí zdůvodnění. Zatím nebyla pořádná prezentace Metropolitního plánu, že by týden byl nějaký seminář, kde by bylo vysvětlené všechno. Já mam pocit, že oni se hrozně bojí to udělat.“ /V. J./

„Když jsme chtěli od městské části, kde nám byli zastupitelé ještě před nějakou dobou naklonění, ty mapy, že bychom se na to podívali, tak ani oni je neměli k dispozici, a tomu věřím.“ /D. Š./

„Považuji za tristní, že až po nějakém obrovském různém tlaku bylo teď něco zveřejněno, a v podstatě k žádnému zapojení veřejnosti doteď podle mého názoru nedošlo. Veřejnost bude postavena před nějakou hotovou věc, kterou může v nějakém detailu připomínkovat, ale už nevěřím tomu, že by vůbec byly možné nějaké větší změny.“ /R. C./

Jak bylo řečeno v úvodu, problémem není nutně nedostupnost informací, ale často je to pouhé nevědomí občanů či neschopnost s informacemi pracovat:

„Ta data jsou snadno dostupná online. Teď nám třeba přišel jeden dotaz, a fakt není problém si o tom najít plány a zjistit všechno, co k tomu je. Co je ale druhá věc, že ti lidi to zjevně nejsou schopni vůbec používat. IPR by se měl víc zaměřit na to, aby lidi věděli, že to existuje. Nevím, jakými cestami, to by se asi měli s někým poradit, jak v těchhle otázkách občany vzdělávat.“ /V. Z./

II. 3. 8. Podoba územního plánu a její ovlivnění

Poslední příklady nás zavedly ke stěžejnímu dokumentu tématu – územnímu plánu. Jakožto základní regulativ je územní plán pravděpodobně nejdiskutovanějším dokumentem městského plánování. Spolky samy si uvědomují jeho důležitost – pakliže má územní plán určité regulativní nástroje, měl by spolky zbavit nevyhnutelnosti jejich zpětného vymáhání v případě konkrétních stavebních kauz. Nutně proto výzkum pátral po úvahách, představách a požadavcích aktivistů na tento dokument:

„Měl by chránit charakter města a bránit tomu, aby tam vznikaly stavby, které do území nepatří a způsobí dopravní či infrastrukturní problémy. Tam, kde žiju, zmizely obchody, životní styl se změnil, všichni nakupují v hypermarketu, drobné obchody zmizely, není pošta, školy.“ /J. F./

Vidíme tedy, že se územní plán, třebaže představuje reprezentaci prostoru spojenou s dominantním řádem, stává klíčovým nástrojem, který by měl v ideálním případě chránit zájmy obyvatel, a zároveň regulovat prostor ve smyslu jeho homogenizace i finanční výtěžnosti. Reálná praxe je však často odlišná.

„Myslím, že by město určitě mělo mít územní plán, protože je to něco, kde máte nějakou jistotu toho, co se může stát. Někde bydlíte, a když si to v tom územním plánu zjistíte, tak víte, co se ve vašem okolí může nebo nemůže přihodit, a tak by ten plán měl fungovat – aby to byla nějaká dohoda, nějaká jistota. Aby se nemohlo ukázat, že za rok to bude úplně jinak.“ /Z. M./

„Pro lidi to znamená, že budou vědět, co se kde smí postavit, jak velké a s jakou funkcí. Víím, kde může být parkoviště, kanceláře, kolik jich bude, jaké k tomu bude zázemí. Chci mít jistotu, že budou místa, kde se stavět nebude. A pokud se někde stavět bude, tak po řádné diskuzi. Nebude to na libovůli, na vágních formulacích. Dává to tedy pravidla a jistotu.“ /P. R./

“V Metropolitním plánu nastalo určité zjednodušení, je to uvolnění mantinelů. Já si myslím, že to není dobré. V Berlíně se pyšní tím, že se domluvili. Mají tam pamětní desku, kde měli napsáno – Tato pěkná nová moderní čtvrť byla postavena, protože se domluvili – politici, investoři, zástupci veřejnosti, zástupci vlastníků. Proč by na Pankráci nemohla být taková pamětní deska? Všichni by se tím mohli pyšnit. V Čechách to nejde. Každý si hraje na svém písečku. Když jsme v roce 92 na

Pankrácké pláni chtěli, aby byl zpracován regulační plán, řekl tehdy pan Zdeněk Kovařík²⁶ slavnou větu, že územní plánování je blbost, že všechno musí vyřešit trh.“/V. J./

Vyčteme zde několik zásadních sdělení – spolky požadují územní plán jako jasný regulativní rámec, který jednoznačně vymezí typ zástavby i její rozsah, možná rizika a jejich ukotvení. Připravovaný Metropolitní plán přichází s myšlenkou uvolnění regulace, která má pomoci od zdoluhavých byrokratických procesů, na druhou stranu nejasně definuje obranné mechanismy obyvatel. Současná náměstkyně primátorky Petra Kolínská několikrát opakovala, že územní plán má být především dohodou – mezi politickou reprezentací, investory i odbornou veřejností. Participace veřejnosti je jedním ze základních pilířů takové dohody. Už v tuto chvíli je však zřejmé, že její dosažení komplikuje nesčetné množství problémů. Pomineme-li ty, které jsme popsali dříve, je to i proměna politické reprezentace a prosazování odlišných zájmů odlišnými aktéry – vracíme se zde k základním problémům, které existují v lokálních i globálních měřítkách. Pohybujeme se stále v rámci stejného světového systému – ať se jedná o makro- či mikro-svět.

Jasnost regulace souvisí opět s jazykovým pojetím a celkovou srozumitelností dokumentu. Podoba rozpracovaného Metropolitního plánu se střetává s kritikou ze strany veřejnosti právě kvůli nejasnosti a vágnosti některých formulací:

„Ano, kritizuji vágnost. Velmi. Na stavebních úřadech jsou zděšení, že nebudou mít podle čeho rozhodovat, že je to z hlediska výškové regulace úplně gumové.“ /V. J./

„Z té pozice, že dává pravidla pro zástavbu, by měl přinést přesnější pravidla, která se mají vykládat jednoznačně, aby tam nebyla ta volatelita, co tam je teď, a aby opravdu bylo jasné, co se kde může stavět a co se kde nemůže stavět. Hlavně z hlediska zastavěných ploch, výšky, počtu pater a takové věci, které se týkají hustoty území.“ /M. C./

Ačkoliv z úst spolků zaznívá vůči připravovanému plánu kritika, z rozhovorů vyplývá i fakt, že si zástupci angažované veřejnosti uvědomují složitost celého problému i kladené nároky na sestavení územního plánu. Nesetkal jsem se tedy jen s negativními výroky:

„Velice oceňuji to mapové oddělení, to funguje dobře. To zaslouží jedničku s hvězdičkou, to nám pomáhá, to je jediné, jak se trochu zorientovat, ale to ostatní...“ /P. P./

Dílčích problémů jmenovaných spolky je ovšem celá řada, počátek je ve zmíněné rozvolněnosti terminologií, která se dále prohlubuje při popisu abstraktnějších konceptů.

---

²⁶ současný radní Prahy 4 za ODS

Tato práce nemůže dopodrobna postihnout problematiku dokumentu takového rozsahu, jakým je územní plán, uvedme si ovšem ještě několik základních stížností, které zástupci spolků zmiňovali:

„Mým tématem je krajina ve městě, takže jednoznačně si myslím, že by mělo být definováno, že veřejným zájmem je ochrana krajiny ve městě. Tak, jak já čtu Metroplán, tak bych řekla, že spíš je tam nadřazený zájem vlastníka nad všechno, a to vidím jako velký problém.“ /R. C./

Definice veřejného zájmu je problémem obecnějšího charakteru – v okamžiku, kdy se odůvodnění regulace vztahuje k veřejnému zájmu, je třeba jednoznačně zájem veřejnosti určit. Kdo jej však určí a definuje? Jinak definuje veřejný zájem ve vztahu k územnímu plánu Institut plánování a rozvoje²⁷, jinak jej definují spolky a jinak jej hodnotí například judikatura²⁸. I zde je názorových střetů celá řada, ve vztahu k pozici obyvatel je největším nebezpečím zmíněný problém vzájemného překryvu veřejného a soukromého zájmu ve prospěch investorů, který neurčitost pojmu připouští²⁹.

Problémem územního plánování je také doposud chybějící (či – minimálně dle názoru spolků – špatně nastavená) nižší úroveň regulace. Dle platné legislativy by takovou roli měly hrát tzv. regulační plány. Bohužel, v Praze nyní existuje pouze jeden regulační plán a roli nižších regulativů hrají spíše tzv. územní studie – i z toho důvodu spolky po nižších úrovních formou regulačních plánů volají:

“Kdyby se podařil udělat regulační plán na Pankrácké pláni, byli bychom rádi. Problém je v tom, že všichni vědí, že regulační plán v současnosti znamená EIU a že to je neprojednatelné.” /V. J./

„Jednak si myslím – když jsme u toho Metropolitního plánu – tak že by bylo nutné, aby na nějaké území byly třeba regulační plány, což je třeba případ těch Roztyl tady dole nebo na Jižním městě u Opatova.“ /Z. M./

„Já bych potřebovala prostě ochranu místa, protože se obávám, že Metropolitní plán v současné době je ve velmi vysokém měřítku a odvolává se na to, že se potom budou dělat nějaké studie. Jestli budou ty studie nařízené, kdo je bude dělat, kdo je bude objednávat, to tam není vůbec specifikované. To znamená, že my tam máme ještě spoustu míst, kde by asi bylo dobré udělat ty regulační studie nebo regulační plány.“ /D. Š./

²⁷

http://plan.iprpraha.cz/uploads/assets/booklet/900_plan_new/900_Plan_a_veřejny_zajem_rastr_ele_300_00.pdf

²⁸ více viz Zahumenská, Vendula. *Ochrana veřejného zájmu v územním plánování*. Praha: Arnika – Centrum pro podporu občanů. 2017.

²⁹ Neurčitost obsahu a významu pojmu „vede mnohdy k jeho překrucování tak, aby vyhověl předem danému zadání. Orgány ochrany přírody se tak mohou a jistě i budou setkávat s tím, že ryze soukromé zájmy jsou vydávány za zájmy veřejné (Křížová 2015)“.

Dále již nebudeme pátrat po faktických nedostatcích, které spolky připravovanému plánu vytýkají, ještě si ale dovolme poslední komentář, který zazněl ve více případech, a který se týká samotné filosofické koncepce připravovaného územního plánu. Dokument s názvem Duch plánu (více viz Institut plánování a rozvoje 2013) vydal vedoucí kanceláře Metropolitního plánu v roce 2013. Prezентuje jakousi novou vizi města, která má odvrátit Prahu od dlouhých a nejasných řízení a nasměrovat mezi důležitá evropská města. Desítky tezí hovoří o upřednostnění moderní architektury při zachování historického jádra, hovoří i o zeleni ve městě a její ochraně, nicméně prosazuje rozvolněnější regulaci, právě za účelem prosazení moderní architektury ve městě. Teze se promítly i v první verzi celého dokumentu Metropolitního plánu, který byl na nátlak veřejnosti zveřejněn v polovině roku 2016. Právě tato rozvolněnost regulí budí u občanů obavy, které se obracejí i k samotné výchozí koncepci:

„Jedna věc je, že Metropolitní plán je takový vágní, nejasné formulace, ale mně se hlavně nelíbí ta jeho filosofická podstata, to, co je napsané v tom Duchu plánu. Ten je potřeba buď výrazně přepracovat, anebo úplně zrušit. Pokud se nezmění ten Duch plánu, tak to prostě nebude nikdy fungovat. Když jsem před časem napsal panu docentu Kouckému, že na prvním místě by měli být obyvatelé města, tak on s tím vyjádřil rozhodný nesouhlas.“ /P. P./

„Metodika, na jejímž základě byl tvořen Metropolitní plán, měla být podrobena nějaké odborné diskuzi. Takže už ten počátek, z něhož ten Metropolitní plán vychází, bych silně kritizovala, že vlastně vznikl v nějaké úzké skupině lidí a nějaká odborná veřejnost do toho nebyla zapojena.“ /R. C./

„Ten plán je teď už v takové fázi vytvořenosti, že už to je problém. Ty názory už jsou teď hrozně proti sobě a už není cesta, jak to do toho návrhu převzít. To mělo proběhnout v zadání.“ /V. Z./

Situace kolem nového územního plánu je v době psaní této práce vcelku nejasná. Architekt Roman Koucký byl nejprve z pozice vedoucího kanceláře odvolán, stejně jako ředitel Institutu plánování a rozvoje, avšak nové výběrové řízení znovu vyhrál, a Metropolitní plán by tak měl dokončit. Problémem je i termín dokončení definovaný stavebním zákonem, kterým je rok 2020. Vypůjčíme-li si tak jedno z tvrzení Duchu plánu, že nový plán „má být cestou z marasmu územního plánu v Čechách“, není možné tvrdit, že by doposud tuto cestu naplňoval.

II. 3. 9. Spolky a městské instituce

V rámci dotazování mezi zástupci spolků jsem pátral také po obecnějších názorech na fungování městských institucí, konkrétně dříve zmiňovaných hráčů plánování Prahy, jakými jsou Magistrát hlavního města Prahy, Institut plánování a rozvoje, a také městské části a související úřady či odbory. Některé z názorů vyplývají již z dříve popisovaných situací, na tomto místě bych však ještě rád ilustroval komplexnost celé problematiky. Stále se pohybujeme v rovině hlavního prostorového diskursu, který je pro tvorbu prostoru určující. Role institucí je zde naprosto klíčová, jsou to právě ony zodpovědné rozhodovací a plánovací orgány, a musíme si zde připustit, že pozice vnější kritiky je výrazně jednodušší, než pozice aktéra s klíčovou zodpovědností. Zajímavé je, že při dotazu na názor o městských institucích respondenti téměř vždy reagovali primárně na činnost Institutu plánování a rozvoje. Ukazuje se tím jeho klíčová role, zejména ve vztahu k jeho pozici zpracovatele územního plánu. Při hodnocení rolí těchto institucí se odpíchneme od tvrzení zástupců Auto*Matu – je to vhodné i kvůli tomu, že tato organizace má ze zúčastněných spolků zřejmě nejširší zkušenosti s jednáním s institucemi města:

„Řekněme si, co dělají (*hovoří o IPR – pozn.*) – koncepční studie na ulice a významná veřejná prostranství, snaží se trochu soutěžit. Rozhodně jdou správným směrem, má to logické nemoci, které to mít musí, protože jsme v nějakém prostředí a jsou tu nějakí lidé. Osobně mám rozhodně výhrady k řešení cyklistické dopravy v těch koncepčních studiích, ale to je v jistém smyslu detail ve srovnání s tím, že je tady nějaká snaha.“ /V. F./

„Já jsem pracoval na Praze 10 na územním rozvoji. Pracoval jsem tam na oddělení, které je vlastně IPRem, IPR je akorát několikanásobně větší. Co je IPR pro Prahu, tak je územní rozvoj pro městské části. Takže s tím mám zkušenosti a vím, jak to funguje. Je to parta nějakých, řekněme odborníků, a když je štěstí, tak to jsou lidi, kteří mají názor a snaží se ten názor nějakým způsobem prosadit, což je asi i případ IPRu v tuto chvíli. Mají ale velmi svázané ruce v tom smyslu, že pokud není politická vůle, tak vlastně ničeho moc nedosáhnou.“ /L. K./

Záměrně zde začínáme s relativně umírněnějšími a střízlivými tvrzeními, abychom si uvědomili, že ačkoli mezi spolky existuje vysoká míra osobního rozhořčení i institucionální nedůvěry, je třeba mít na paměti vysokou míru provázanosti a podmíněnosti rozhodnutí konkrétních institucí s dalšími orgány města. Pokračujme s dekonstrukcí názorového rozpoložení spolků v souvislosti se stavebními úřady na městských částech.

„Stavební úřady na Praze 5 jsou absolutně nekvalifikovaní pracovníci, kteří nepřemýšlí o tom, co s tou oblastí bude, nemají zájem. Dají razítko a zapomenou na to, stejně tak, jako zapomené developer. Myslím, že nový územní plán nepovede k dobrému výsledku.“ /J. F./

„Pokud územní plán spoléhá na osvědčené stavební úřady, které budou rozhodovat správně a pro všechny přijatelně, tak to je naprostá absurdita. Náš stavební úřad by potřeboval mnoho úředníků vyházet, aby tam byli ne osvědčení, ale alespoň normální.“ /P. R./

„Je to otázka centralizace a decentralizace. V Praze je to takový hybrid, že něco dělají městské části a něco magistrát. Podle mého názoru to nebyl dobrý nápad. Byla to taková vidina, že dáme městským částem samostatnost a výsledek je ten, že i stavební úřady na městských částech pracují různě. Některý stavební úřad má svoji internetovou stránku, úřední desku, Praha 4 má archiv, jiná městská část to tam vůbec nemá. Myslím si, že by měla být jednotná struktura.“ /V. J./

„Podle toho, jakou máme zkušenost s těmi stavebními úřady, tak jakmile to bude jen trochu vágní a nebude to přesně dané, tak ten developer má vždycky mnohem větší páky a větší úspěšnost. S těmi stavebními úřady máme zatím jenom špatnou zkušenost, to se nijak nevylepšilo.“ /Z. M./

Na základě uvedených tvrzení můžeme konstatovat, že mezi spolky existuje vysoká míra nedůvěry v rozhodování stavebních úřadů. Tato nedůvěra zároveň konstruuje základní požadavek na nový územní plán města, který jsme identifikovali v předchozí kapitole – územní plán musí poskytovat přesnou a jasnou regulaci, podle které budou úředníci rozhodovat, a která nepřipustí procesní výjimky. Vraťme se nyní k Institutu plánování a rozvoje – spolků jsem se ptal na jejich názor na instituci jako celek, tedy nikoli pouze jako na zpracovatele nového územního plánu:

„IPR nedělá dost jako instituce, která zastupuje Prahu jako účastník v územním řízení. Čekal bych od nich větší aktivitu a Magistrát by měl aktivně usilovat o to, aby klíčové pozemky měl pod kontrolou, nebo se pokusil získat jejich kontrolu. Domnívám se, že kdyby se například IPR účastnil jednání, viděli by aktuální problémy a viděli celý problém zblízka, z pozice občana a jeho každodenních problémů.“ /J. F./

„K nám jako host dochází architekt z IPRu, který má na starosti celý ten sektor. S ním myslím, že máme dobrou domluvu. On nám třeba říká, že mu tam přijde nějaký projekt, ke kterému se má vyjádřit, vyjádří se negativně, ale celé se to přepíše a nakonec prosadí. Je to takové interní, ale něco to říká o té instituci. Myslím si, že ti architekti jsou pořád kamarádi kamarádů.“ /Z. M./

Tento výrok nás odkazuje k dalšímu zajímavému jevu v rámci institucionálního systému, kterým je vliv osobních vazeb na rozhodování. Explicitní tvrzení o klientelistických vazbách mezi architekty působících na různých postech (např. ve vztahu investor – územní plán) sice nezaznívala, odkaz tímto směrem však bylo možné mezi řádky číst. Vraťme se ovšem ještě k názoru na jiné segmenty aktivit Institutu:

„Právě jsem zjistil, že kromě kanceláře Metropolitního plánu došlo na IPR k velkým změnám. Když jsem potřeboval něco vyřídit ve své věci, tak mi pomohli, což se dřív nestávalo. Příjemní, sympatičtí lidi a velmi mě zaujal ten manuál participace veřejnosti, akorát nevím, jestli ho někdo někdy realizuje nebo použije. V některých částech vidím velkou snahu o komunikaci.“ /V. J./

Ačkoli je tedy Institut plánování a rozvoje vskutku mnohohvrstevnatou městskou institucí, a na některé aspekty jeho činnosti zaznívalo pozitivní hodnocení, odpovědi respondentů často stále sklouzávaly zpátky k tématu Metropolitního plánu. I díky tomu je zřejmá nesmírná důležitost územního plánu coby ústřední reprezentace prostoru se zpětným vlivem na jeho hmatatelnou i žitou podobu, která v zájmu i myšlenkách občanských aktérů jednoznačně přebíjí ostatní aktivity Institutu plánování a rozvoje. Respondenti často ani na výslovný dotaz na činnost IPR ve veřejném prostoru, která je vskutku bohatá³⁰, nereagovali explicitně. V některých případech se vyjádřili k ožívování veřejných prostranství ze strany městských částí:

„O něco se snažila radní pro dopravu a životní prostředí – výměnu laviček a podobné věci, na nějakých místech se jí to už podařilo, ale byla odvolaná. Problém je i s takovými věcmi, co je koho majetek. Lidi se třeba na setkáních se starostou ozývají s požadavky, že někde je nepořádek nebo někde to není posekané a podobně, jenže je otázka, co patří té městské části, co hlavnímu městu Praze, a co patří ještě soukromníkům.“ /Z. M./

Při utváření veřejného prostoru a související participaci obyvatel jsou tedy velkým problémem i majetkové poměry a pozemkové zájmy. Opět je to tedy v důsledku kapitál a majetkové poměry, kdo podobu veřejného prostranství určí. Právo na město míří i na tento aspekt tvorby městského prostoru a jeho radikální aplikace, jakou je zmíněný squatting, tento problém přemostují prolomením vlastnického práva v případech, kdy prokazatelně neumožňuje zvýšení užitné hodnoty konkrétního místa. Pro hodnocení těchto aspirací bychom ovšem celé téma museli důkladně rozvést, což nám pole této práce neumožní.

Posledním výrokem v této části pak chci upozornit na důležitý fragment pozice spolků, kterým je chápání situace v termínech binárních opozic „my“ a „oni“. Takové uvažování je určitým nebezpečím pro vytvoření efektivních participačních procesů ve městě. Ve snahách o dosažení konsenzuálních výsledků je přibližování pozic městotvorných aktérů – zejména ve vztahu k městským institucím – nevyhnutelné. Odstranění či zmírnění takového

---

³⁰ více viz např. <http://manual.iprpraha.cz/cs/manual-tvorby-verejnych-prostranstvi>

vnímání aktérských pozic je tak nedílnou součástí efektivního prosazování práva obyvatel na město:

„Znám z praxe přístup úřednic a úředníků, a já jim to nezazlívám, ale kolikrát mi to přijde, že prostě neplní svoji povinnost, že jsou na té druhé straně. /D. Š./

II. 3. 10. Pocity úspěchu a frustrace

Ještě než se dostaneme k finální části výzkumu pátrající po obecnějších vizích o městě i podnětech pro efektivnější participaci občanů na utváření jeho podoby, chvíli se pozastavme nad obecným pocitovým rozpoložením dotázaných. Negativní pocity zaznívají víceméně napříč celým výzkumem, nicméně chci zde ukázat, že zástupci spolků zmiňovali i pozitivní zkušenosti. Už některé dřívější výroky nám ukázaly, že spolky často dosahují dílčích úspěchů, které však neznamenaají dosažení konečného cíle, spíše jen odložení problému či vyřešení situace ne zcela ideálním způsobem. Ovšem i kompromisní řešení v řadě případů znamenají pocit úspěšnosti:

„Takže co se nám povedlo, vedle Panoramy měla stát tzv. Plechovka, to měl být nějaký šedesátimetrový hotel. Protože to byla konkurence Panoramy, tak jejich právníci se do toho pustili. Pustil se do toho pan doktor Kužvart i my. Podařilo se nám to změnit tak, že to nebude tak vysoké, ale bude to nižší.“ /V. J./

“Tak začali jsme úspěchem – těmi mateřskými školami, a to se povedlo. Autobus 123 taky jezdí k Andělu, ale za jakou cenu, to je ostuda. Platí to radnice Prahy 5 a ne magistrát, takže to je Pyrrhovo vítězství, a o takové vítězství tedy nestojíme. Ta ulice Na Pomezí je zase ve hře, ta byla zrušena, smetena ze stolu jako nesmysl, opět je tam, nekonečný boj.“ /P. P./

„Jeden dobrý pocit je z toho, že ten soud zastavil tu stavbu do té doby, než rozhodne, což je určitý úspěch, protože ty soudy to zase tak často nedělají, aby pozastavili stavbu. To je docela příjemné. /Z. M./

„Ta úspěšnost je podle mě – vzhledem k tomu, jak fungují územní řízení z hlediska právního, a vzhledem k tomu, že v dnešní době tam je prakticky nulová pomoc samosprávy – tak se to daří docela odkládat. Těch realizací, které tam vznikly bez toho, aby proti nim byl nějaký odpor nebo aby ten investor byl donucen alespoň k nějakým úpravám, moc není.“ /M. C./

Odlišná dimenze pocitů úspěchu se objevuje u profesionalizovaných organizací a je odvozena od jiného principu činnosti, který se zaměřuje mnohem více na systémovou rovinu, než na individuální kauzy:

„Pocit úspěchu mám třeba z toho, když těm lidem poskytneme poradenství, a oni nám za šest měsíců napíšu, že jim to pomohlo, že něčeho dosáhli. Hodně lidí mi psalo, že jim naše připomínky pomohly, protože oni je v podstatě nemůžou dělat, nemají na to čas. My je děláme v podstatě v pracovní době, a oni to musejí dělat někdy, když přijdou z práce v noci. Tak z toho mám dobrý pocit, ale obecně, že by se v té Praze dařilo, tak z toho takový pocit nemám.“ /V. Z./

Účast veřejnosti v plánování Prahy se tak jeví jako jakýsi začarovaný kruh. Spolky dosahují dílčích úspěchů, ale mají z nich smíšené pocity. Logickým důvodem je nejistota dosažení finálního cíle i procesní prostředky, které jsou spolky nucené na cestě za jeho dosažením využívat. Pocity frustrace jsme již vykreslili v řadě specifických kontextů, uvedeme tedy jen několik dalších příkladů:

„Teď mám frustrující pocit naprostého bezpráví, můžu vám vytisknout všechna oznámení, která jsme podali, ničeho jsme nedocílili. Oni docílili stavby protiprávně a ještě jednají v rozporu se svým stavebním. Možnost ovlivnění je minimální.“ /J. F./

„Vidoule se opět koná, stále tam je tlak, stále to je ve hře, na poprvé schváleno. Ve výboru zastupitelstva je opět pan Slezák, tak co si budeme povídat...Tu Vidouli nám tenkrát předložil, ta byla stažena z programu. To znamená, že vy se vždycky omluvíte v práci, vezmete si volno, jdete tam, čekáte...“/D. Š./

II. 3. 11. Právo na město – vize města pro lidi, ale tvořeného lidmi

Vedle hlubokého pátrání po specifikách snahy lidí o ovlivňování podoby jejich okolí a prostředí, procesních problémech a výsledcích aktivit, nás jako důležitá součást výzkumu musí nutně zajímat i jakási obecnější vize, kterou oslovení obyvatelé Prahy o městě chovají. Dávejme si do kontextu naši výchozí filosofickou pozici práva na město a získané odpovědi – velice často se dostaneme do shody a to i přesto, že část oslovených obyvatel jinak vychází pravděpodobně ze zcela jiných filosofických i politických úvah, než jak je tomu v případě námi zvolené teorie Harveyho či Lefebvrea. V některých případech bychom však určitě našli i shodu v rámci širšího uvažování o světě:

„Myslím si, že město by mělo být především otevřené všem lidem. Je to můj osobní postoj, z kterého vyplývá to, že stávající podoba ulic je pro řadu lidí nepřístupná, nebezpečná, nepoužitelná jinak, než dopravně. Ty změny, o které se snažíme, jsou prostě lepší podmínky pro pěší, pro cyklisty, lepší kvalita veřejného prostoru, a vlastně tím větší otevřenost. Já to tady dělám v dopravě, ale je to nějaký můj obecný postoj k městu jako takovému, který se podle mě promítá i do mých názorů např. politických nebo ekonomických.“ /V. F./

„Lidi se stěhují do města, aby si usnadnili život – to město by jim tedy ten život mělo nějakým způsobem usnadňovat a vytvářet prostředí, které pro ten život bude příjemné. Zrovna dnes jsme se o tom bavili, že velká úspěšná města – New York, Kodaň, Sydney, Vídeň – ty mají strategii prát se o to, aby se k nim lidi chtěli stěhovat, a nejenom z okolí, z jejich země, ale z celého světa. Ta města se snaží lidem nabídnout to nejluxusnější prostředí pro život, které jsou schopny, a s tím k tomu přistupují, což je problém našich měst.“ /L. K./

Výchozím požadavkem je zde tedy vytvoření takového prostředí, které by umožnilo aktivní účast obyvatel na městě i přisvojení jeho prostoru. Hned následující výrok tuto vizi rozvádí ještě hlouběji:

„Vlastně mě rozčilují akce typu maraton nebo koncert zadarmo pro lidi na náměstí, protože vlastně někdo to zaplatí, město to udělá, stojí to spoustu peněz, a lidi tam pak přijdou, koukají, a pak odejdou – jsou vlastně v *pasivní roli přijímání nějaké zábavy*. Zažít město jinak jde tou druhou cestou. Důležité je to, aby se lidi podíleli na životě ve městě – když přijdeš navečer ve všední den do Holešovic nebo na Letnou, tak tam jsou všichni venku, v hospodě, děti si hrají a žije to. To je vlastně to, že každý je v tom městě důležitý a vlastně každý nějakým způsobem může přispět. Není to o tom, že developer vytěží nějaké území, a aby lidem dal zapomenout, tak jim přiveze Kabáty na koncert nebo nějakou jinou nesmyslnost. To je prostě blbě a ty lidi se pak vlastně zbavují zodpovědnosti za svoje prostředí a rezignují.“ /L. K./

Nejen, že takovéto pojetí vize města je v přímém souladu s námi prezentovanou koncepcí, ale jde dále i v dalším zásadním aspektu života ve městě, který jsme nastínili v teoretickém úvodu – obyvatelé v roli pasivních konzumentů nějakého druhu zábavy. Zde se dostáváme znovu k Adornovu pojetí masové kultury (2009) a v zásadě si můžeme potvrdit, že i více než půl století stará koncepce je stále nesmírně aktuální i v dnešním světě pozdního konzumerismu. Situace 21. století je v otázce konzumace v roli pasivního příjemce obsahu naopak ještě výrazně dále, než jak tomu bylo za Adornových dob, a to jak z hlediska masivity, tak z hlediska druhů konzumovaných obsahů a jejich podob. Současný svět přináší rozmanitou škálu kanálů a možností pro takový druh konzumace, počínaje sociálními médii a konče aktivitami a konzumacemi spojenými s fyzickou účastí aktéra v místě, v našem případě ve městě.

Další obecné představy o městě jsou si velmi podobné – opakovaně zaznívá požadavek vytvářet město pro lidi (zde ovšem bez souvislosti k Lefebvreově konceptuálnímu pojetí), pro příjemný život a zároveň otevřenost konkrétní nároky komunikovat a realizovat:

„Město by mělo vytvářet vize, kudy to půjde, a ne, že jen pozemky prodá a nečinně přihlíží. A také prostor pro vyžití, dlouhodobě není udržitelná představa, že lidi tam budou přes týden a jakmile budou moct, tak ujedou pryč. Město by mělo chtít, aby se tam lidi zdržovali pořád a neutíkali.“ /J. F./

„Město by mělo poskytovat zdravé bydlení a udržitelnou dopravu.“ /P. P./

Identifikovali jsme také výroky znovu odkazující ke vztahu k místu, v následujícím případě například v pojetí města jako domova, který představuje myšlenou představu domova se všemi citovými i prostorovými konotacemi:

„Mělo by to být, že tam máte nějaký domov, je to pro vás příjemné prostředí a nebudete odtamtud utíkat. Měl byste tam mít dostupné služby, kam dát děti do školy, školky, dojit si nakoupit, abyste nebyl jako někde v satelitu, že bez auta se nehnete, protože si pro ten rohlík nedojdete, a měl byste tam mít i nějaké to sportovní i nějaké kulturní zázemí. Měl byste tam mít možnost si to najít.“ /Z. M./

„Město pro život. Já si myslím, že by to měla být kombinace – místo pro práci, místo pro obchod, místo pro zábavu i odpočinek. Určitě tam budou nějaké firmy. Otázka je, jestli v současné době potřebujeme mít nějaké znečišťující firmy, když jsou dovozy z Číny. Výroba ustupuje do rozvojových zemí, ale je těžko zdůvodnitelné, proč jim by se tam mělo zlikvidovat životního prostředí a u nás ne. Oni nám konkurují tím, že nevykládají prostředky na ekologii. Likvidují svoje životní prostředí, v Číně, v Indii a tím nám konkurují, protože to nezapočítávají do nákladů. Konkurence to je nějakým způsobem, ale jestli to je dlouhodobě udržitelný rozvoj, to určitě není. Takže oni asi časem taky pochopí, že to takhle nepůjde.“ /V. J./

V kontextu představ o městě tedy vidíme, že i zástupci spolků si uvědomují globální provázanosti, a právo na město se tedy v podstatě stává praktickým konceptem s vědomím globálních rizik. Právo na město není právem obyvatel segregovaných měst, je to globální právo na podíl na životě ve společnosti. Tím se odpoutává od prostého pole života ve městě, ale těsně se navazuje na sítě globální kauzality. Tento moment je velmi důležitý – jak jsem se snažil vysvětlit v teoretickém úvodu, město představuje jakýsi zhuštěný konglomerát globálních procesů na jednom vymezeném místě. Proto bavíme-li se o městě, bavíme se o světě jako celku, a bavíme-li se o světě, pravděpodobně se bavíme také o městě. Vrátime se ovšem ještě ke komunikační rovině – podíl na životě ve městě je definován kvalitní a efektivní cirkulací informací a vzájemných požadavků, a všímají si toho i spolky při formulování svých představ. Město při tom figuruje v depersonalizované roli řídicí instituce:

„Myslím, že v první řadě by mělo naslouchat těm lidem, kteří v tom městě žijí, to mi přijde nejpodstatnější. To bohužel nevidím, že by bylo. Vidím tady nějakou uzavřenou úzkou skupinu lidí, která si něco za dveřmi plánuje, a jsme v podstatě ve fázi, že až se s tím přijde ven, s většinou věcí už nepůjde nic dělat.“ /R. C./

„Město, které s lidmi diskutuje. Že se jednou neprobudíte bez školy, což se nám stalo. Že vám změní plochu, kam chodíte po čtyři generace s dětmi a někdo z toho udělá stavební pozemky. Lidé vědí, co chtějí, i když třeba ne hned, tak na to přijdou.“ /P. R./

Všimněme si krátce ještě jedné zajímavé roviny – představy dotazovaných o městě se opět pohybují zcela v hierarchizovaném řádu mocenských struktur ve městě a v systému řízení. „Město by mělo něco udělat.“ Mohli bychom tak svým způsobem polemizovat s Harveyho tvrzením, že současný svět z nás udělal v myšlenkové rovině neoliberalisty, ať chceme nebo ne. Aktéři spolků se vztahují s požadavkem k aktérům mocenských struktur, a na základě jejich postavení s nimi jednájí. Na druhou stranu je zřejmé, že tyto požadavky na institucionální mocenské struktury města mají ve většině případů za cíl, aby byly vytvořeny kvalitní podmínky pro možnost vlastní realizace ve městě, a spoluúčast na tvorbě jeho prostoru. V kontextu našeho vymezení práva na město se tedy setkáváme s touhou vlastního ovlivňování prostoru, ovšem za předpokladu existence strukturálního řízení, které jej umožní.

Posledním pozornosti hodným postřehem je požadavek na efektivitu bydlení a dobrou správu nemovitostí. Koncepce práva na město bývá v některých případech využita i v rámci odborných rozborů bytové politiky s ohledem na dostupnost bydlení. Přikláním se zde k názoru, že právo bydlet je základním právem člověka dožadujícího se práva na město. Často však není dostupné v podstatě jen kvůli logice trhu. Za výmluvnou považuji tuto zkušenost z Prahy 10:

„Město by mělo uspokojit všechny potřeby lidí, které v tom místě mají. Není to jen o územním plánu, je to o tom, že by měla být nějaká koncepce nakládání s nebytovými prostory. Teď prostě rozhoduje, kdo dá vyšší nájem. Takže podle mě je důležité, že ta města nemají zmapovanou potřebu těch lidí a tím ani ty městské části nejsou schopny reagovat. Nebytové prostory se prodávají bez rozmyslu, prodávají se nebo pronajímají těm, kdo dají nejvíc peněz. Velký problém je pak u nás správa bytů jako takových. Máme jeden z největších bytových fondů v Praze, asi 3 a půl tisíce bytů, a v podstatě ta správa je velmi neefektivní, protože ty peníze, které jdou z nájmu se využívají úplně na něco jiného ve prospěch městské části místo toho, aby se adekvátní částka vracela zpátky na správu těch bytů. Taky můžu říct, že máme 15 – 20 % bytů vlastně volných, protože buď jsou v tak hrozném stavu, anebo se tam vlastně ani neseženu lidi, protože ty nájem jsou poměrně vysoké tím, že už není žádná regulace.“ /R. C./

Síla trhu coby determinant většiny rozhodnutí v řízení města s sebou nese, jak vidíme, pestrou škálu důsledků, mimo jiné i v otázce bytové politiky. Do jejího dalšího rozboru se zde však již pouštět nebudeme a přejdeme k poslední analytické kapitole.

II. 3. 12. Podněty pro efektivní participaci

Poslední část analytického celku chci věnovat několika nápadům, které z úst zástupců spolků zaznívaly k občanské participaci. S vědomím řady procesních komplikací můžeme říci, že se o kvalitní participaci občanů mnohem snáze mluví, než se prakticky realizuje. V kontextu snahy definovat praktickou vizi práva na město jsou ovšem následující výroky relevantní součástí této práce a možným příspěvím do debaty o participaci (ostatně řada požadavků zaznívala přímo či nepřímo napříč analytickou částí):

„Stropnický³¹ jezdil po jednotlivých částech a navštěvoval lokality. Já jsem pro to zvažil, neříkám, že teď, ale v určité fázi, aby IPR přišel a vysvětlil to lidem jako přednášku. A lidé se mohli ptát. Cesta po lokalitách je jediná efektivní, a my nemáme sílu to lidem zprostředkovat.“ /P. R./

„Připadá mi zvláštní, že participace v Praze je hodně zaměřena na věkovou skupinu 25 až 45. Třeba skupina seniorů je z toho úplně vytlačena. A stejně tak, kdyby mi bylo 15, 16, tak bych měla pocit, že to vlastně není město pro mě. (...) Říkala jsem si, že Metropolitní plán je úplně promarněná šance – kdyby se už od počátku s těmi lidmi skutečně někdo bavil, a dělaly by se třeba nějaké pocitové mapy a skutečně by se řeklo, co tam těm lidem schází, a to všem těm skupinám, tak to by k tomu mohlo vést.“ /V. Z./

„Myslím, že by to mělo začít v těch městských částech a po těch jednotlivých lokalitách, které ty lidi dokážou vnímat ve svém okolí. Je jasné, že nikdy to nakonec nerozhodnou ti lidé, a vždycky tam ten politik musí mít odpovědnost, že nakonec rozhodne, jestli to Trojmezí bude zelené nebo zastavěné, ale musí si k tomu sehnat ty vstupy, a jedním z těch vstupů jsou ti lidé, a myslím, že oni jsou schopni dát relevantní připomínky v místě, kde bydlí.“ /R. C./

„Vždycky jsem si představovala, že ideální by bylo, kdyby se sešlo více lidí, kteří tomu rozumí, urbanisté a podobně, ale současně i ti, kdo rozumějí participaci, a ti by dali prostor občanům. Ta participace podle mě není v tom, co ti lidi skutečně řeknou, třeba to ani není ten reálný problém a nejsou schopni to popsat, ale myslela jsem si, že ti odborníci vidí, co na základě jejich vyjádření občané vlastně ve městě chtějí, a na základě toho by byly zpracovány další zavazující podklady pro ty, kdo vytvářejí územní plán. To je jedna linie participace, a co mě hrozně chybí v tom Metropolitním plánu, že neprobíhá ta participace ještě na té odborné úrovni. Sice mají nějakou svoji skupinu odborníků, ale máme tady třeba vysoké školy, které mají hrozně velký potenciál, a mohly by dodat strašnou spoustu věcí.“ /V. Z./

Zřejmě nejdůležitější informací je zde víra, že obyvatelé lokalit jsou těmi, kdo dané prostředí a okolí znají nejlépe. Znají jeho benefity i zápory a mají tak legitimitu pro účast na tvorbě daného místa. Není to tedy ani investor, ani architekt, ani státní správa či samospráva, ale obyvatelé konkrétního prostoru, kteří jsou v podstatě nejlegitimnějším

---

³¹ bývalý náměstek pro územní rozvoj (Strana Zelených)

aktérem pro definování jeho podoby, a instituce, které podobu města v důsledku formou plánování ovlivňují, by jejich vize měli promítat nejen do plánování, ale také do nastavení institucionálního rámce, který efektivní participaci umožní. Dalším identifikovaným problémem pro efektivní zapojení je častá nedostupnost termínů jednání pro pracující:

„Projednávání bylo v pátek dopoledne mezi desátou a dvanáctou hodinou. No tak to je otevření veřejnosti? To zase mluvíme o tom, že člověk si bere tu dovolenou, a když si vezmete dejme tomu čtyřikrát za půl roku volno kvůli nějakým změnám územního plánu tak už si to popáté rozmyslíte.“ /D. Š./

„To je taková libůstka, že ta územní řízení chodí přes Vánoce nebo právě na prázdniny, kdy je těžší ty lidi zasíťovat a domluvit se na tom společném postupu.“ /M. C./

Další podnět se pak týká kanálu webové komunikace. Ačkoli web Institutu plánování a rozvoje je objektivně přehledný a plný relevantních a kvalitních informací, některé postřehy mířily i k dalším institucím města:

„To, co bylo dříve na geoportálu Prahy – všechny návrhy na změnu územního plánu tam byly, to z nějakého důvodu stáhli, nevím proč. A na tom magistrátním webu sám víte, jak je to tam těžké prohledat a dohledat. Tedy ten geoportál na to maximálně využít, protože to je věc, která funguje.“ /P. P./

„Mě třeba napadla technologická věc, která by měla fungovat – že si kliknu na místo na mapě, konkrétní, a ze všech těch dokumentů a všech vysvětlivek by to mělo vytáhnout seznam, všeho k tomu místu a všech regulací. Technologicky je to podle mě zvládnutelné, a z toho by to potom podle mě bylo dobře vidět. Já si to udělám pro jedno místo, ale trvá mi to nepřiměřeně dlouho – jestli ta regulace je dostatečná a dostatečně popisná.“ /M. C./

Odkazy na geoportál Prahy a také tzv. mapu samosprávy, jež do určité míry supluje navrhované opatření a nástroj pro občany (zdaleka jej však nenahrazuje), jsou k dispozici v sekci *Užitečné webové stránky* na konci celého dokumentu.

II. 4. Shrnutí a zhodnocení analytické části

Výzkumná část přinesla a definovala řadu základních problémů, které brání úplné a kvalitní participaci občanů na tvorbě prostoru Prahy, a tedy i prosazení určité verze práva na město v praxi.

Identifikovali jsme, že spolky se většinou zapojují do dění kolem územního plánu na základě konkrétních lokálních kauz. Nemusí jít ovšem nutně jen o kauzy stavebního charakteru – setkali jsme se i s tématy veřejného prostoru a budov veřejné vybavenosti, poměrů majetkového hospodaření městských částí, anebo památkové ochrany. Členové spolků se konsolidují z nejrůznějších skupin obyvatel, převážně se ale jedná o ne-experty v tématu a celou složitou problematiku si jsou nuceni pečlivě nastudovat. Problémem je zde vysoká míra abstrakce a složitého jazyka, který způsobuje odcizení tématu územního plánování běžným obyvatelům města, a který vytváří jejich separaci od expertních skupin plánovačů a dalších institucionálních aktérů. Ukázali jsme si praktické výhody i nevýhody profesionalizovaných spolků a aspekty financování aktivit – profesionalizace sice přináší vyšší efektivitu i schopnost vést dlouhodobější kampaň, nevýhodou je ovšem vysoká byrokratizace i fungování v grantovém režimu. Paradoxně tedy snaha o větší zapojení může přinést i vlastní vysokou byrokratizaci a nutnost existence v rámci dominantního řádu. Již poněkoliťaté se tak můžeme vrátit k Davidu Harveymu a výroku, že neoliberalismus z nás samotných dělá neoliberalisty bez ohledu na naše vlastní přesvědčení.

Ukázali jsme si, že spolky většinou ve své činnosti pokračují i v dalších kauzách a své nabyté zkušenosti v nich mohou zúročovat. Důležitou roli v jejich neutichající činnosti plní i aspekt vztahu k místu, který spoluutvářejí pozitivní sousedské vztahy, a vede také k širšímu síťování občanských iniciativ.

Pokusili jsme se popsat nejčastější procesní problémy i procesní taktiky zapojených aktérů. Velikým problémem je vysoká míra byrokracie, která na jedné straně znemožňuje aktivní a opravdovou účast obyvatel, a na druhé straně umožňuje řadu procesních kliček, a to jak v případě investorů, tak i v případě obyvatel. Investoři tak jsou schopni prosadit své záměry s ohledem na výstavbu, občané se oproti tomu v některých případech uchylují k taktice procesního zdržování, aby konkrétní výstavbě zabránili. Byrokratismus v řízení města jsme identifikovali na všech úrovních, ať již to jsou řídicí či plánovací instituce, ale jsou

to například i soudy. Byrokratický způsob řízení zároveň pro spolky znamená nutnost přizpůsobení se a plánovat své kroky v rámci byrokratických řízení. S tím souvisí i zaznamenaný vysoký výskyt nedůvěry občanů v politiku.

Přesto v našem tématu nevyhnutelně dochází k propojování občanské a politické roviny, což v některých případech vede ke vstupu občanských aktérů do politiky. Benefitem takových kroků je především výrazně lepší přístup k informacím i vyšší možnost procesy výstavby ovlivnit. Na druhé straně pak dochází ke zvýšení politických i lobbistických tlaků na tyto aktéry.

Používané procesní prostředky spolků jsme si rozdělili do dvou skupin. Přímé procesní prostředky a nepřímé procesní prostředky. Do první skupiny jsme zařadili jednání se zástupci všech úrovní městských institucí i investory, účast v územních či soudních řízeních či další úřední úkony. Druhou skupinu pak představují nejrůznější happeningy a demonstrace, ale také sousedské akce a síťování, či medializování problému. Na pomezí obou skupin jsme pak vymezily petiční akce a ankety.

Představy angažované veřejnosti o územním plánu se shodují zejména v požadavku jasného regulativního rámce, který jasně vymezí pravidla pro výstavbu, a dá obyvatelům záruku budoucího vývoje území. Souvisí to i s vysokým výskytem kritiky na činnost stavebních úřadů, pro které je územní plán zásadním rozhodujícím rámcem. Spolky kritizují vágní formulace připravovaného územního plánu, za problematické považují i vymezení veřejného zájmu a nebezpečí jeho možných záměn za zájem soukromý. Identifikovali jsme také požadavek podrobnějších úrovní regulace, např. ve formě regulačních plánů, a kritiku zapojení veřejnosti již při přípravách zadání a tvorbě filosofické koncepce nového územního plánu, což v důsledku znemožňuje efektivní participaci v jeho pozdější fázi. Směrem ke zpracovateli nového územního plánu – Institutu plánování a rozvoje – spolky chovají ambivalentní vztah. Oceňují některé z jeho činností, ovšem primárně se vztahují k tvorbě Metropolitního plánu jako hlavnímu problému.

Celková situace pražského územního plánování pro zástupce spolků přináší spíše pocity frustrace než úspěchu. Případné úspěchy ve sledovaných cílech jsou spíše jen jakási malá vítězství a úspěchy dílčího charakteru či kompromisními řešeními, které často znamenají, že problém je pouze odložen či znovu projednáván. Na základě svých zkušeností

aktéři formulovali své vize o městě, které by mohlo být tvořeno lidmi za předpokladu pozitivní správy. Ta by měla zajistit jeho otevřenost všem lidem a povzbuzovat je k aktivní účasti na jeho tvorbě, lákat nové obyvatele a vytvářet podmínky pro efektivní zapojení. Město má lidem naslouchat a diskutovat s nimi, protože jsou to právě občané, kdo znají místní specifika konkrétních lokalit nejlépe. Jimi formulované požadavky by se pak za přítomnosti odborníků měly promítat i do plánování města.

Manuál participace vydaný Institutem plánování a rozvoje, který přináší koncepci zapojení veřejnosti do plánování města, v úvodu cituje Geoffa Mulgana: „Participace funguje nejlépe, když lidé cítí, že mohou něco změnit, když mají dostatek času se naplno daným tématem zabývat a když mezi nimi a volenými zástupci panuje vzájemný respekt (Institut plánování a rozvoje 2016a: 6)“. Bohužel se ukazuje, že již úvodní citát manuálu pražskou situaci přímo rozporuje, a tím i oslabuje možnost praktické realizace vizí, které přináší. Otázka participace tedy nezačíná u jejích samotných praktických aspektů, ale prvotním krokem k ní musí být navrácení důvěry klíčovým institucím, zpřístupnění zásadních informací všem v dostupné a srozumitelné formě, a tím i posílení pocitu obyvatel na možnou změnu.

Závěr

Ačkoli je koncepce práva na město na poli sociální geografie i sociologie města relativně využívanou pomůckou pro charakterizaci specifík globalizovaného neoliberálního světa, v kontextu územního plánování se s ní setkáváme spíše zřídka, a to zejména v kontextu pojetí plánování „zevnitř“, tj. v jazyku řídicích institucí i části občanské veřejnosti. Ta jej sice nepoužívá přímo, ovšem požadavky, které směrem k plánování vznáší, s ní mají mnoho společného. Participace veřejnosti v plánování se v diskursu aktivních obyvatel stala v posledních letech ústředním bodem, a tento trend se pomalu přenáší i na řídicí instituce, které chápou její potřebu pro vytvoření komplexní praktické vize města a jeho rozvoje. Určitou absenci explicitního využití Lefebvreova pojetí v dané problematice v kontextu Prahy můžeme přisuzovat tomu, že se stále pohybujeme na poli dominantního neoliberálního diskursu, který jen velmi neochotně připouští uvažovat o městě v rámci mimoekonomických termínů.

Výzkumná část nám ukázala, že za účelem alespoň větší šance na prosazení vlastních prostorových aspirací spolky přejímají odcizený slovník dominantního institucionálního řádu, který vytváří vlastní jazykový svět územního plánování a nepřipouští do něj nikoho, kdo není schopen toto jazykové nastavení akceptovat. Celý odborný diskurs územního plánu se stává abstraktní odcizenou reprezentací prostoru v Lefebvreově pojetí, jež na jedné straně znemožňuje obyvatelům konkrétních míst aktivně výrazněji zasahovat do okolního prostoru, na druhé straně jej však zpětně ovlivňuje svými rozhodnutími, jež podmiňují investiční záměry, tj. kapitál. Územní plán ve formě reprezentace prostoru se odráží ve všech typech prostorových praktik i všech typech prostorů, které Lefebvre v kontextu práva na město definoval.

Náš vstupní teoretický předpoklad o silné úloze vztahu k místu coby determinanta vlastního angažování se v práci naplno potvrdil. Impulsem pro takové angažování jsou aktivity kapitálu v místě formou výstavby. Naše analýza potvrdila dominanci kapitálu při rozhodování o charakteru prostoru na všech úrovních – počínaje investory, jejichž záměry představují prvotní vstupy, které jsou dále prosívány skrze masivní institucionální a regulativní rámec. Byrokratický stroj na všech úrovních řízení města včetně regulace ve formě územního plánu se ukázal jako základní překážka pro aktivní účast obyvatel na tvorbě prostoru. Občané jsou za účelem aktivního prosazení svých práv na město nuceni aktivně se

na reprodukci byrokratického aparátu podílet, a skrze ně docházet ke konsenzuálním řešením, jež se ukazují jako jediná možná cesta k alespoň dílčím úspěchům namísto přímých akcí. Cesty za dosahováním práva na město se tak mnohem více odvíjejí v rovině praktik i idejí dominantního prostorového diskursu. Právo na město se přitom v případě pražských spolků stává spíše právem kolektivním než individuálním, neboť reprezentuje aspirace určitých množin aktérů, které se za účelem jeho dosažení shlukují a posilují navzájem své vazby.

V této práci jsem se pokusil ukázat, že vytyčení práva na město jako základní filosofické koncepce pro analýzu produkce prostoru města může přinést řadu pozitivních poznatků, které by pomohly město uchopit takovým způsobem, jenž umožní nejen efektivní a praktickou participaci obyvatel, ale v důsledku může přinést i jejich spokojenější život, a to napříč zapojenými skupinami. Překážkou, která tomu ještě stále brání, je převládající představa o prostoru města jako potenciálu pro zhodnocení kapitálu, nikoli jako prostoru, který má obyvatelům především účinně a efektivně sloužit, a naplňovat jejich potřeby a tužby. Aspirace kapitálu na obsazení veřejného prostoru jsou stále značné, a bohužel ani pomalu se liberalizující instituce jej často nedokáží efektivně regulovat. Rozvolnění striktně institucionálního byrokratizovaného řízení města směrem k praktické aplikaci práva na město ve formě občanské participace, by přitom pomohlo tyto tlaky omezit. Metody pro rozvíjení participačních technik jsou efektivně aplikovány v řadě Evropských měst a Praha se dříve či později musí zařadit mezi ně, aby si i nadále zachovala pověst krásného města v srdci Evropy.

Seznam použité literatury:

- Adler, David. „Do We Have a Right to the City?“ (online) in *Jacobin* (cit. 29. 12. 2016). 2015.
Dostupné z: <https://www.jacobinmag.com/2015/10/mexico-city-df-right-to-the-city-harvey-gentrification-real-estate-corruption/>
- Adorno, Theodor; Horkheimer, Max. *Dialektika osvícenství*. Praha: Oikoymenh. 2009.
- Adorno, Theodor. *Schéma masové kultury*. Praha: Oikoymenh. 2009.
- Altman, Irwin; Low, Setha. *Place attachment*. New York: Plenum Press. 1992.
- Attoh, Kafui A. „What Kind of Right is the Right to the City?“ in *Progress in Human Geography* 35: 669 – 685. 2011.
- Bauman, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta. 2002.
- Bauman, Zygmunt. *Tekutá láska*. Praha: Academia. 2013.
- Bauman, Zygmunt; Lyon, David. *Tekutý dohled*. Olomouc: Broken Books. 2013.
- Beck, Ulrich. *Riziková společnost*. Praha: SLON. 2004.
- Beckett, Catherine; Herbert, Steve. *Banished*. Oxford: Oxford University Press. 2010.
- Bělohradský, Václav. *Společnost nevolnosti*. Praha: SLON. 2007.
- Boltanski, Luc; Chiapello, Eve. *The New Spirit of Capitalism*. London: Verso Books. 2007.
- Bottero, Wendy. *Stratification: Social division and inequality*. London, New York: Routledge. 2005.
- Butler, Chris. *Law and the social production of space*. Disertační práce. Queensland: Griffith university. Faculty of Law. 2003.
- Brenner, Neil. „What is Critical Urban Theory?“ in *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action* 13 (2 – 3): 198 – 207. 2009.
- Caffentzis, George; Federici Silvia. „Commons against and beyond capitalism“ in *Upping the Anti: a journal of theory and action* 15: 83 – 97. 2013.

- Castells, Manuel. „Y a-t-il une sociologie urbaine?“ in *Sociologie du Travail* 1: 72 – 90. 1968.
- Castells, Manuel. „Theory and ideology in urban sociology“ in Pickvance, Chris G. (ed.). *Urban sociology: critical essays*. London: Tavistock Publications. 1976. 60 – 84.
- de Certeau, Michel. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press. 1984.
- Childe, Gordon. „The Urban Revolution“ in *The Town Planning Review* 21 (1): 3 – 17. 1950.
- Clarke, John; Hall, Stuart; Jefferson, Tony; Roberts, Brian „Subcultures, cultures and class“ in Hall, Stuart; Jefferson, Tony (eds.) *Resistance Through Rituals. Youth Subcultures in Post-war Britain*. London: Hutchinson. 1976. 3 – 59.
- Corr, Anders. *No Trespassing. Squatting, Rent Strikes and Land Struggles Worldwide*. Cambridge: South End Press. 1999.
- Dahrendorf, Ralf. *Hledání nového řádu*. Praha: Paseka. 2007.
- Dear, Michael. „Postmodern Bloodlines“ in Benko, Georges; Strohmayer, Ulf (eds.) *Space and Social Theory: Interpreting Modernity and Postmodernity*. Oxford: Blackwell Publishers. 1997 49 – 71.
- Dear, Michael. „Comparative Urbanism“ in *Urban Geography* 26 (3): 247 – 251. 2005.
- Devine-Wright, Patrick. „Think global, act local? The relevance of place attachments and place identities in a climate changed world“ (online) in *Global Environmental Change* 23 (1) (cit. 20. 11. 2016): 61 – 69. 2003. Dostupné z: <https://ecoed.wikispaces.com/file/view/PlaceAttachmentsInAClimateChangedWorld.pdf>
- Elden, Stuart. „Space I“ in Kitchin, Robert; Thrift, Nigel (eds.). *International Encyclopedia of Human Geography*. Amsterdam, Oxford: Elsevier Science. 2009a. 5235 – 5240.
- Elden, Stuart. „Production of space“ in Gregory, Derek; Johnston, Ron; Pratt, Geraldine; Watts, Michael J.; Whatmore, Sarah (eds). *The dictionary of human geography*. Malden: Wiley Blackwell. 2009b. 590 – 592.

Ferenčuhová, Slavomíra. *Sociologie města 20. a 21. století*. Brno: Masarykova univerzita & Praha: SLON. 2013.

Finnegan, David A. „The Spatial Turn: Geographical Approaches in the History of Science“ in *Journal of the History of Biology* 41 (2): 369 – 388. 2008.

Frangioni, Tommaso. „Squatted houses and city politics: communication and contention in Firenze“ (online) in *Amnis: Revue de civilisation contemporaine Europes/Amériques* 15 (1) (cit. 29. 12. 2016). 2016. Dostupné z: <https://amnis.revues.org/2787>

Fisher, Mark. *Kapitalistický realismus: Proč je dnes snazší představit si konec světa než konec kapitalismu*. Praha: Rybka Publishers. 2010.

Fraserová N., A. Honneth. *Přerozdělování nebo uznání?* Praha: Filosofia. 2004.

Fried, Marc. „Grieving for a Lost Home: Psychological Costs of Relocation“ in Duhl, Leonard J. *The urban condition: people and policy in the metropolis*. New York: Basic Books. 1968.

Fromm, Erich. *Mít, nebo být?* Praha: Aurora. 2014.

Geertz, Clifford. „Local Knowledge and Its Limits: Some Obiter Dicta“ in *The Yale Journal of Criticism* 5 (2): 129 – 135. 1992.

Giuliani, Maria Vittoria. „Theory of Attachment and Place Attachment“ in Bonnes, Mirilia; Lee, Terrence; Bonaiuto, Marino (eds.). *Psychological Theories for Environmental Issues*. Aldershot: Ashgate. 2003. 137 – 170.

Gottdiener, Mark. *The social production of urban space*. Austin: University of Texas Press. 1994.

Graeber, David. „On the Phenomenon of Bullshit Jobs“ (online) in *Strike! Magazine* (cit. 20. 12. 2016). 2013. Dostupné z: <http://strikemag.org/bullshit-jobs/>

Gregory, Derek. *Geographical Imaginations*. Cambridge: Wiley Blackwell. 1994.

Harvey, David. *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell Publishers. 1989.

Harvey, David. *Social Justice and the City*. Oxford: Blackwell Publishers. 1993.

- Harvey, David. „The Right to the City“ in *International Journal of Urban and Regional Research* 27 (4): 939 – 941. 2003.
- Harvey, David. *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press. 2005.
- Harvey, David. „Neoliberalism and the City“ in *Studies of Social Justice* 1 (1): 2 – 13. 2007.
- Harvey, David. „The Right to the City“ in *New Left Review* 53: 23 – 40. 2008.
- Harvey, David. „The Future of the Commons“ (online) in *Radical History Review* (109) (cit. 29. 12. 2016). 2011. Dostupné z: http://www.rebelnet.gr/files/Harvey_on_the_Commons.pdf
- Harvey, David. *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. New York, London: Verso Books. 2012a.
- Harvey, David. *Záhada kapitálu*. Praha: Rybka Publishers & SOK – Sdružení pro levicovou teorii. 2012b.
- Harvey, David. *The 17 Contradictions and The End of Capitalism*. London: Profile Books. 2014.
- Hendl Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál. 2005.
- Hladík, Radim. „Místo a pohyb vědění“ in Dvořák, Tomáš (ed.). *Současné přístupy v historické epistemologii*. Praha: Filosofia. 2013.
- Hnilička, Pavel. *Sídelní kaše: Otázky k suburbánní výstavbě rodinných domů*. Brno: ERA. 2005.
- Horak, Martin. *Governing the Post-Communist City. Institutions and Democratic Development in Prague*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press. 2007.
- Horký, Petr. „Guy Standing: Všeobecný příjem podporuje čím dál víc známých lidí.“ (online) in *Respekt* (cit. 26. 12. 2016). 2016. Dostupné z: <http://www.respekt.cz/politika/guy-standing-vseobecny-prijem-podporuje-cim-dal-vic-znamych-lidi>
- Horská, Pavla; Maur, Eduard; Musil, Jiří. *Zrod velkoměsta: Urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha, Litomyšl: Paseka. 2002.

Institut plánování a rozvoje. *Duch plánu: deset základních tezí k obrazu města Prahy* (online). Praha: Institut plánování a rozvoje (cit. 29. 12. 2016). 2013. Dostupné z: http://www.iprpraha.cz/uploads/assets/dokumenty/mup/teze_mp.pdf

Institut plánování a rozvoje. *Manuál participace: Jak zapojit veřejnost do plánování města* (online). Praha: Institut plánování a rozvoje (cit. 29. 12. 2016). 2016a. Dostupné z: <http://www.iprpraha.cz/uploads/assets/dokumenty/participace/ManPart.pdf>

Institut plánování a rozvoje. *Strategický plán hl. m. Prahy. Návrhová část – Aktualizace 2016* (online). Praha: Institut plánování a rozvoje (cit. 29. 12. 2016). 2016b. Dostupné z: <http://www.iprpraha.cz/uploads/assets/dokumenty/ssp/SP/FINAL/strategicky-plan-hl-m-prahy-navrhova-cast.pdf>

Jayne, Mark. *Cities and consumption*. London, New York: Routledge. 2006.

Kasarda, John D.; Janowitz, Morris. „Community Attachment in Mass Society“ (online) in *American Sociological Review* 39 (3) (cit. 20. 11. 2016): 328 – 339. 1974. Dostupné z: <http://www.personal.psu.edu/exs44/597b-Comm&Crime/Kasarda-Janowitz-attachment.pdf>

Keller, Jan. *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON. 2010.

Kofman, Eleonore; Lebas, Elizabeth. „Lost in transposition: Time, Space, and The City.“ in Kofman, Eleonore; Lebas Elizabeth (eds). *Writings on cities*. Cambridge: Blackwell. 1996. 3 – 60.

Křížová, Jana. *Veřejný zájem jakožto institut správního práva*. Praha: Parlamentní institut, Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. 2015. (studie č. 5.352)

Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. Oxford: Blackwell Publishers. 1991.

Lefebvre, Henri. „Right to the City“ in Kofman, Eleonore; Lebas Elizabeth (eds). *Writings on cities*. Cambridge: Blackwell Publishers. 1996. 147 – 160.

Lefebvre, Henri. „Space: social product and use value“ in Brenner, Neil; Elden, Stuart (eds). *State, space, world*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press. 2009. 185 – 195.

- Lefebvre, Henri. „The Worldwide and the Planetary“ in Brenner, Neil; Elden, Stuart (eds). *State, space, world*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press. 2009. 196 – 209.
- Lewicka, Maria. „Place attachment: How far have we come in the last 40 years?“ (online) in *Journal of Environmental Psychology* 31 (3) (cit. 20. 11. 2016): 207 – 230. 2011. Dostupné z: ftp://ftp.wsl.ch/ALR/Chapter_3_Social-Science_Approach/Papers/further%20literature/Lewicka%202011.pdf
- Löw, Martina. *Raumsoziologie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft. 2001.
- Lux, Martin (ed.). *Bydlení – věc veřejná. Sociální aspekty bydlení v České republice a zemích Evropské unie*. Praha: SLON. 2002.
- Lux, Martin; Sunega, Petr. *Jak dobře investovat do bydlení*. Praha: SLON. 2006.
- Lux, Martin; Kuda, František (eds.). *Regionální rozdíly v dostupnosti bydlení v České republice*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 2008.
- Lux, Martin; Kostecký, Tomáš (eds.). *Bytová politika: teorie a inovace pro praxi*. Praha: SLON, Sociologický ústav AV ČR. 2011.
- Mamadouh, Virginie. *De stad in eigen hand. Provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging*. Amsterdam: SUA. 1992.
- Mansfeldová, Zdenka; Nałęcz, Sławomir; Priller, Eckhart and Zimmer, Annette. „Civil Society in Transition: Civic Engagement and Nonprofit Organizations in central and Eastern Europe after 1989“ in Zimmer, Annette; Priller, Eckhart (eds.). *Future of Civil Society*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. 2004.
- Marcuse, Peter. „From Critical Urban Theory to the Right to the City“ in *City* 13 (2): 185 – 197. 2009.
- Martínez, Miguel A. „Squatting for justice, bringing life to the city“ (online) in *ROAR Magazine* (cit. 29. 12. 2016). 2014. Dostupné z: <https://roarmag.org/essays/squatting-urban-justice-commons/>
- Massey, Doreen. *For Space*. London: SAGE. 2005.

McKay, George. „DiY Culture: Notes Towards an Intro“ in McKay, George (ed.). *DiY Culture. Party & Protest in Nineties Britain*. London: Verso. 1998. 1 – 4.

Melucci, Alberto. *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press. 1996.

Merino, Roger. *What is 'Post' in Post-Neoliberal Economic Policy? Extractive Industry Dependence and Indigenous Land Rights in Bolivia and Ecuador* (online). Turin: International University College; Bath: University of Bath – Department of Social & Policy Sciences (cit. 27. 12. 2016). 2011. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1938677

Mitchell, Don. *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*. London: Guilford Press. 2003.

Musil, Jiří. *Sociologie soudobého města*. Praha: Svoboda. 1967.

Niesner, Tomáš. *Vymezení konceptu place attachment*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Katedra environmentálních studií. 2014.

Novotná, Barbora. *Prostor a sociální teorie*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Katedra sociologie. 2012.

Osman, Robert. *Městská teritorialita na příkladu města Brna*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita. Přírodovědecká fakulta. Geografický ústav. 2014.

Pahl, Ray. *Whose City? And Other Essays on Sociology and Planning*. London: Longman Group. 1970.

Park, Robert Ezra. „The City: Suggestions for the investigation of human behavior in the city environment“ in *The American Journal of Sociology* 20 (5): 577 – 612. 1915.

Park, Robert Ezra (ed.). *The City*. Chicago: University of Chicago Press. 1925.

Piketty, Thomas. *Kapitál v 21. století*. Bratislava: IKAR. 2015.

Pixová, Michaela. *Struggle for the Right to the City: Alternative Spaces in Post-Socialist Prague*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova. Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. 2012.

- Purcell, Mark. „Excavating Lefebvre: The Right to the City and Its Urban Politics of the Inhabitant.“ in *Geojournal* 58: 99 – 108. 2002.
- Pruijt, H. „The Logic of Urban Squatting“ in *International Journal of Urban and Regional Research – January* 37 (1): 19 – 45. 2013.
- Raventós, Daniel. *Materiální podmínky svobody*. Praha: Rubato. 2015.
- Reiss, Albert J. (ed.). *Louis Wirth: On Cities and Social Life. Selected Papers*. Chicago: University of Chicago Press. 1964.
- Relph, Edward C. *Place and Placelessness*. London: Pion. 1976.
- Riggiozzi, Pia; Grugel, Jean. „Post-neoliberalism in Latin America: Rebuilding and Reclaiming the State after Crisis“ in *Development and Change* 43 (1): 1 – 21. 2012.
- Ritzer, George. *Mcdonaldizace společnosti*. Praha: Academia. 1996.
- Saunders, Peter. *Social Theory and the Urban Question*. Oxon: Routledge. 2007.
- Schmid, Christian. „Henri Lefebvre’s Theory of the Production of Space: Towards a Three-Dimensional Dialectic.“ in Goonewardena, Kanischka; Kipfer, Stephan; Milgrom, Richard; Schmid, Christian (eds.). *Space, Difference, Everyday Life: Reading Henri Lefebvre*. New York: Routledge. 2008. 27 – 45.
- Skovajsa, Marek (ed.). *Občanský sektor. Organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál. 2010.
- Sládek, Jan. „Berme squaty vážně“ (online) in *Hospodářské noviny – ihned.cz* (cit. 29. 12. 2016). 2013. Dostupné z: http://blog.ihned.cz/c3-60557630-06b000_d-60557630-06b000_d-60557630-berme-squatting-vazne
- Smith, Dorothy. *The Conceptual Practices of Power: A Feminist Sociology of Knowledge*. Boston: Northeastern University Press. 1990.
- Soja, Edward. *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London, New York: Verso Books. 1989.

Soja, Edward. *Thirdspace: journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Malden: Blackwell Publishers. 1996.

Soja, Edward. „The City and Spatial Justice“ (online) in *Spatial Justice 1* (cit. 28. 12. 2016). Dostupné z: <http://www.issj.org/article/la-ville-et-la-justice-spatiale/>

Soja, Edward. *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 2010.

Standing, Guy. *The Precariat: The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic. 2011.

Stiglitz, Joseph. *Globalization and its discontents*. London: Penguin Books. 2002.

Streeck, Wolfgang. *How Will Capitalism End?* London, New York: Verso Books. 2016.

Sýkora, Luděk. „Local Urban Restructuring as a Mirror of Globalisation Processes: Prague in the 1990s“ in *Urban Studies 31 (7)*: 1149 – 1166. 1994.

Sýkora, Luděk (ed.). *Rezidenční segregace*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK. 2010.

Szaló, Csaba. „Domov a jiná místa/ne-místa formování kulturních identit“ (online) in *Sociální studia 1* (cit. 20. 11. 2016): 145 – 160. 2006. Dostupné z: <http://www.socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080227135221.pdf>

Šamánek, Jan. *Právo na město: za město tvarované lidmi*. Nепublikovaný rukopis. Praha. 2014.

Šipka, Magdalena. „Klinika 2016: malými krůčky vstříc velkému odporu“ (online) in *Deník Referendum* (cit 29. 12. 2016). 2016. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/24350-klinika-2016-malymi-krucky-vstric-velkemu-odporu>

Touraine, Alain. „On The Frontier Of Social Movements“ in *Current Sociology 52 (4)*: 717 – 725. 2004.

Touraine, Alain. *Think differently*. Cambridge, Malden: Polity Press. 2009.

Trentelman, Carla. „Place Attachment and Community Attachment: A Primer Grounded in the Lived Experience of a Community Sociologist“ in *Society and Natural Resources 22 (3)*: 191 – 210. 2009.

- Tuan, Yi-Fu *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*. New York: Columbia University Press. 1990.
- Turnbull, David. „Local Knowledge and Comparative Scientific Traditions“ in *Knowledge and Policy* 6 (3 – 4): 29 – 54. 1993.
- Turnbull, David. *Masons, Tricksters and Cartographers: Comparative Studies in the Sociology of Scientific and Indigenous Knowledge*. London, New York: Taylor & Francis. 2013.
- Urry, John. „Social relations, space and time“ in Gregory, Derek; Urry, John (eds.). *Social relations and spatial structures*. London: Palgrave Macmillan. 1985.
- Wacquant, Loïc. *Urban Outcasts*. Cambridge: Polity Press. 2008.
- Wallerstein, Immanuel. *Utopistika: historické rozhodování ve 21. století*. Praha: Intu. 2006.
- Wates, Nick. „Introducing squatting“ in Wates, Nick and Wolmar, Christian (eds.) *Squatting. The Real Story*. London: Bay Leaf Books. 1980. 1 – 3.
- Weber, Max. „Objektivita sociálněvědního a sociálněpolitického poznání“ in Weber, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenh. 2009.
- Wietsma, Annegriet; Vonk Jan; van der Burght, Fike. *Als je leven je lief is. Vraaggesprekken met krakers en kraaksters*. Amsterdam: Lont. 1982.
- Wylde, Christopher. *State, Economy, and Society in Post-Neoliberalism: Argentina under Cristina Fernandez de Kirchner*. London: Richmond the American International University. 2015.
- Zahumenská, Vendula. *Občanův průvodce po územním plánu*. Praha: Arnika – Centrum pro podporu občanů. 2016.
- Zahumenská, Vendula. *Ochrana veřejného zájmu v územním plánování*. Praha: Arnika – Centrum pro podporu občanů. 2017.
- Žižek, Slavoj. *Living in the End Times*. London, New York: Verso Books. 2010.

Užitečné webové stránky:

<http://plan.iprpraha.cz/cs/metropolitni-plan>

- kompletní dokumentace návrhu Metropolitního plánu včetně harmonogramu, FAQ či vzdělávacích videí

<http://arnika.org/praha>

- stránky spolku Arnika k pražské kampani včetně popisu největších pražských stavebních kauz

<http://www.auto-mat.cz/co-delame/kauzy/>

- stránky Auto*Matu k rozvoji Prahy a dopravní udržitelnosti

<http://www.praha.eu>

- web Magistrátu hlavního města Prahy

<http://mpp.praha.eu/app/map/VykresyUP/>

- mapa současného územního plánu

<http://mapasamospravy.cz>

- detailní mapa Prahy s databází úředních akcí městské samosprávy

Seznam příloh

Příloha 1 – Dotazník předvýzkumu

Příloha 2 – Grafická znázornění rozložení odpovědí dotazníkového předvýzkumu

Příloha 3 – Přepisy výzkumných rozhovorů (k dispozici elektronicky na přiloženém CD)

Přílohy

Příloha 1: Dotazník předvýzkumu

Dobrý den,

Jménem spolku Arnika děkujeme za Vaši účast na setkání pražských spolků s náměstkyní primátorky Petrou Kolínskou a zástupci Institutu plánování a rozvoje k debatě nad Metropolitním plánem Prahy. Rádi bychom využili Vaší přítomnosti ke krátkému výzkumu a zároveň Vás oslovili k účasti na podrobnějším kvalitativním šetření, které budeme v souvislosti s našimi přípravami na podání připomínek k návrhu Metropolitního plánu provádět. Věnujte nám prosím několik minut času k vyplnění následujícího dotazníku a budeme rádi, rozhodnete-li se nám pomoci a budete mít zájem participovat na našem hloubkovém výzkumu.

Prosíme, v následujících otázkách zaškrtněte vždy jednu možnost odpovědi:

1) V posledních pěti letech byla v mém okolí plánována či realizována nová výstavba

ano   ne

2) Mám zkušenosti s účastí v územních řízeních (nebo podobných řízeních) nebo jsem se zajímal/a o jejich průběh

ano   ne (pokud jste u otázek 1) a 2) vybrali možnost ne, přejděte prosím k otázce 6))

3) O plánovaných či realizovaných stavebních projektech jsem měl/a dostatek informací a dozvěděl/a se o nich včas

rozhodně ano   spíše ano   spíše ne   rozhodně ne   nevím

4) Měl/a jsem dostatečnou možnost se k plánovaným či realizovaným stavebním projektům vyjádřit

rozhodně ano   spíše ano   spíše ne   rozhodně ne   nevím

5) Průběh a podobu stavebního projektu bylo možné z pozice občana či člena občanského spolku ovlivnit

rozhodně ano   spíše ano   spíše ne   rozhodně ne   nevím

6) O připravovaném Metropolitním plánu Prahy mám dostatek informací

rozhodně ano   spíše ano   spíše ne   rozhodně ne   nevím

7) Praha potřebuje nový územní plán, který by zlepšil stávající regulace výstavby a přinesl vyšší transparentnost

rozhodně ano   spíše ano   spíše ne   rozhodně ne   nevím

8) K připravovanému Metropolitnímu plánu hledím s obavami

rozhodně ano   spíše ano   spíše ne   rozhodně ne   nevím

Děkujeme za Vaše odpovědi!

Rádi bychom se zástupci spolků uskutečnili podrobnější rozhovory o lokálních kauzách a jejich průběhu. Tímto bychom Vás rádi požádali o spolupráci, zhruba hodinové rozhovory budou prováděny v průběhu července a srpna.

Mám zájem účastnit se hloubkového kvalitativního šetření Arniky k Metropolitnímu plánu

ano   ne

Jméno: _____

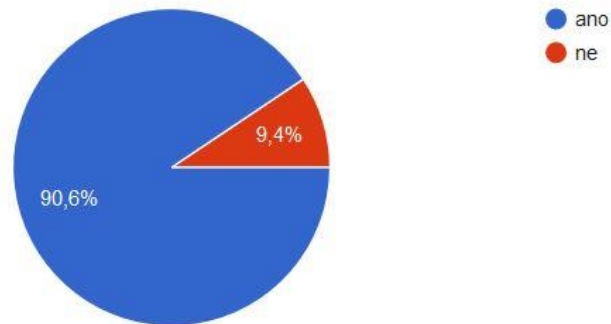
Organizace: _____

Příloha 2: Grafická znázornění rozložení odpovědí dotazníkového předvýzkumu

Obr. 1: Realizované výstavby v okolí dotazovaných členů spolků

1) V posledních pěti letech byla v mém okolí plánována či realizována nová výstavba

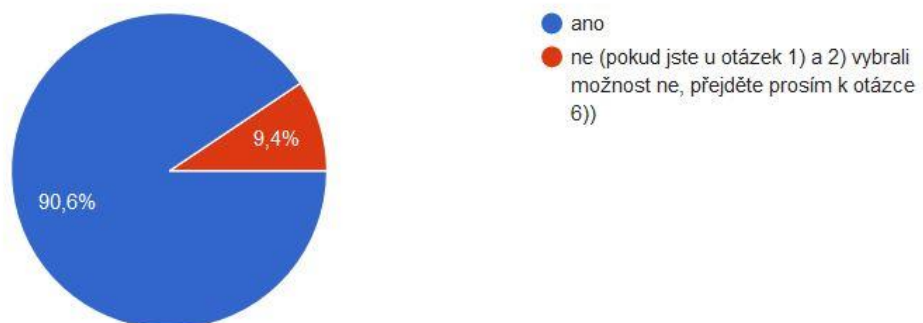
(32 odpovědí)

Obr. 2: Zkušenost s účastí v územních či podobných řízeních

2) Mám zkušenosti s účastí v územních řízeních (nebo podobných řízeních) nebo jsem se zajímal/a o jejich průběh

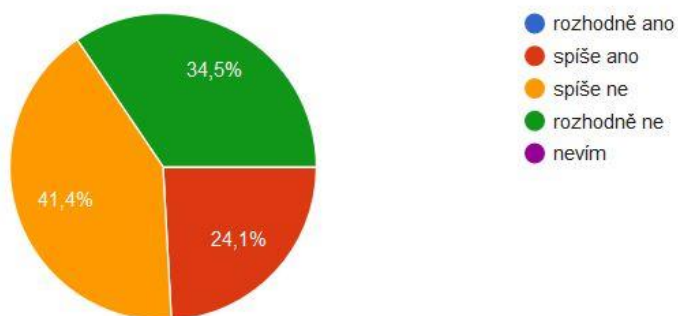
(32 odpovědí)

Obr. 3: Dostupnost informací o stavebních záměrech

3) O plánovaných či realizovaných stavebních projektech jsem měl/a dostatek informací a dozvěděl/a se o nich včas

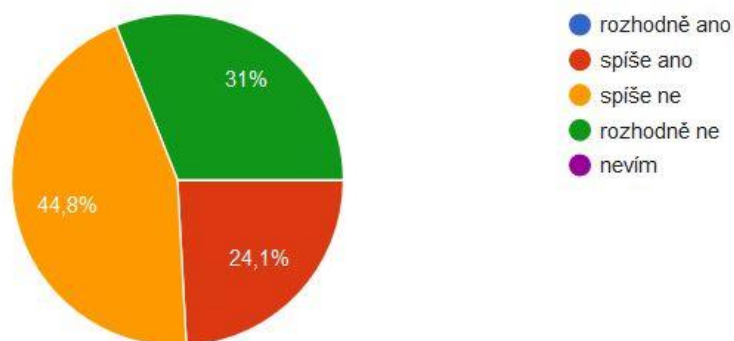
(29 odpovědí)

Obr. 4: Možnost vyjádřit se k plánovaným či realizovaným záměrům

4) Měl/a jsem dostatečnou možnost se k plánovaným či realizovaným stavebním projektům vyjádřit

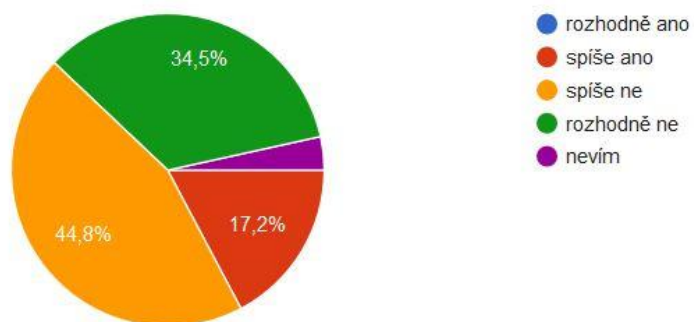
(29 odpovědí)

Obr. 5: Možnost ovlivnit plánovaný či realizovaný stavební záměr

5) Průběh a podobu stavebního projektu bylo možné z pozice občana či člena občanského spolku ovlivnit

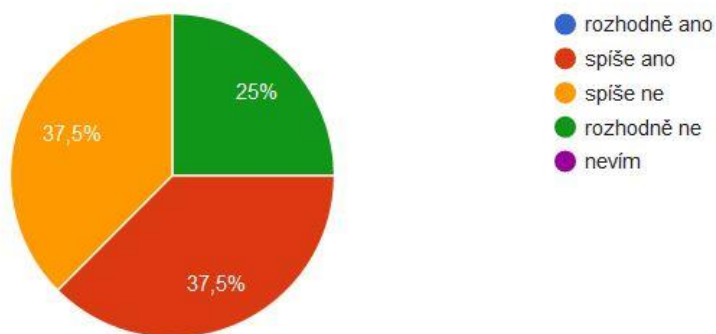
(29 odpovědí)

Obr. 6: Informovanost o připravovaném novém územním plánu Prahy

6) O připravovaném Metropolitním plánu Prahy mám dostatek informací

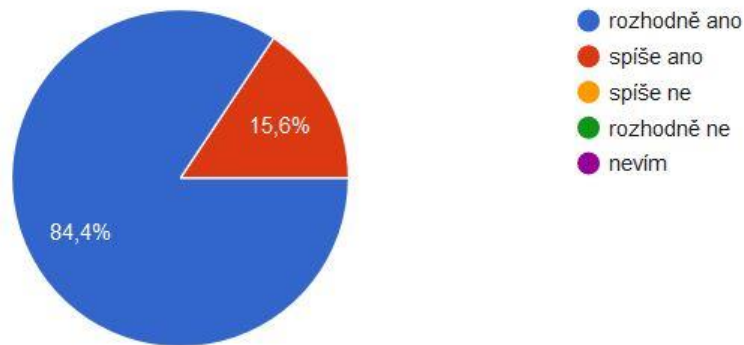
(32 odpovědí)

Obr. 7: Potřeba nového územního plánu pro Prahu

7) Praha potřebuje nový územní plán, který by zlepšil stávající regulace výstavby a přinesl vyšší transparentnost

(32 odpovědí)

Obr. 8: Míra obav z připravovaného nového územního plánu

8) K připravovanému Metropolitnímu plánu hledím s obavami (31 odpovědí)

